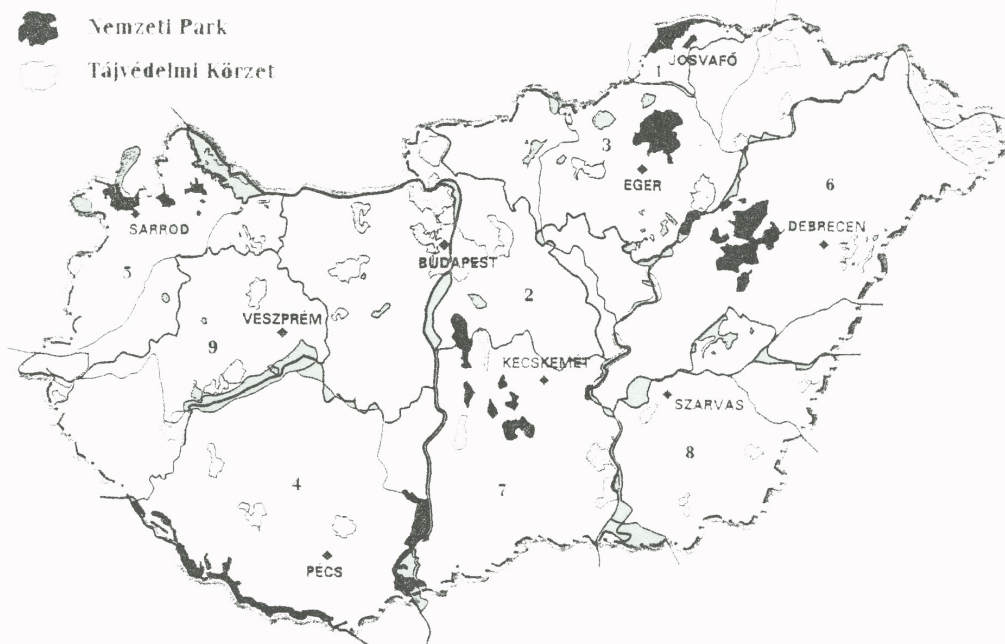

Természetvédelem Magyarországon

- Nemzeti Park
 Tájvédelmi Körzet

1 Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság

3758 Jászvafó, Tengerszem oldal 1.
Telefon/Fax: 48/350-006

2 Budapesti

Természetvédelmi Igazgatóság
1025 Budapest, Szépvölgyi út 162.
Telefon: 1/325-9503, 1/325-9504
Fax: 1/325-9506

3 Bükk Nemzeti Park Igazgatóság

3304 Eger, Sándor u. 6.
Telefon: 36/411-581, 429-551
Fax: 36/412-791

4 Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság

7625 Pécs, Tettye tér 9.
Telefon: 72/326-148
Telefon/Fax: 72/324-249

5 Fertő-Hanság Nemzeti Park Igazgatóság

9435 Sarród, Pf. 4, Kócsagvár
Telefon: 99/370-926, 370-919
Fax: 99/371-590

6 Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság

4024 Debrecen, Sumen u. 2.
Telefon: 52/349-922, 349-482
Fax: 52/410-645

7 Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság

6001 Kecskemét, Liszt Ferenc u. 19.
Telefon: 76/482-611
Fax: 76/481-074

8 Körös-Maros Vidéki

Természetvédelmi Igazgatóság
5541 Szarvas, Pf. 72, Anna-liget
Telefon: 66/313-855, 312-459,
Fax: 66/311-658

9 Közép-dunántúli

Természetvédelmi Igazgatóság
8200 Veszprém, Vár u. 31.
Telefon: 88/427-855
Telefon/Fax: 88/427-056

Természetvédelem Magyarországon

Szerkesztette:
F. Nagy Zsuzsanna

A miskolci Ökológiai Intézet oktatási programja keretében 1993 óta jelennek meg oktatási segédanyagok, melyeket a legfrissebb szakirodalomból válogatva szerkesztünk, s ingyenesen bocsátunk tanárok, diákok rendelkezésére. Eddig 13 témakör feldolgozása történt meg, melyeket támogatók révén 1996 nyarán sikerült aktualizálni, s 1996 végéig 7 újabb kiadvány jelenik meg a következő címekkel:

A Bükki Nemzeti Park	Kalauz a Biodiverzitás Egyezményhez
A víz	Klimatológia
A mikrobiális ökológia alapjai	Környezetvédelem
A világ energetikai helyzetképe	Magyarország energetikai helyzetképe
Aggteleki Nemzeti Park	Ökológiai alapismeretek I.
Az atmoszféra	Ökológiai alapismeretek II.
Az erdő	Permakultúra, biokultúra
Élőhelyek, ökológiai folyosók	Talajtan
Globális problémák	Természetvédelem Magyarországon
Hulladékgazdálkodás	Védett természeti értékek B.-A.-Z. megyében

A kiadvány az ÜKT Alap támogatásával készült 500 példányban 1996-ban

Kiadó:
Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány
(Miskolc, Kossuth u. 13. 3525. Tel/fax.: 06-46/352-010)

Sokszorosítás:
Holocén Természetvédelmi Egyesület - Miskolc

1. Tartalomjegyzék

1. Tartalomjegyzék	2
2. Bevezetés	3
3. Természeti értékek és területek állapota, veszélyeztető tényezők és folyamatok	4
3.1. Talaj	4
3.2. Földtani-felszínalaktani értékek, barlangok	5
3.3. Vizes élőhelyek	6
3.4. Növényvilág	6
3.5. Fűves területek	7
3.6. Erdők	7
3.7. Állatvilág	8
3.8. Tájak	8
3.9. Ökológiai folyosók	9
3.10. Érzékeny Természeti Területek Hálózata	10
3.11. A biodiverzitás megőrzése egyéb mezőgazdasági területeken	11
3.12. Védett természeti értékek és területek megóvásának hosszútávú szempontjai	11
3.13. Nemzetközi kötelezettségek, célok, feladatok	11
3.14. Az 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről (részlet)	12
4. A Természetvédelmi Igazgatóságok természeti értékei	13
4.1. Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság	13
4.2. Budapesti Természetvédelmi Igazgatóság	19
4.3. Bükk Nemzeti Park Igazgatóság	25
4.4. Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság	32
4.5. Fertő-tavi Nemzeti Park Igazgatóság	38
4.6. Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság	44
4.7. Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság	50
4.8. Körös-Maros Vidéki Természetvédelmi Igazgatóság	57
4.9. Közép-Dunántúli Természetvédelmi Igazgatóság	62
5. Védett és fokozottan védett értékek	69
5.1. Védett és fokozottan védett növények	69
5.2. Védett és fokozottan védett állatok	74
5.3. Védett és fokozottan védett barlangok, földtani, felszínalaktani értékek	84
6. Felhasznált irodalom	86

2. Bevezetés

Az elmúlt néhány évben jelentősen átalakult a természetvédelem hazai területi, igazgatási és gazdálkodási jogköre. Jelen kiadványunkban elsősorban arra törekedtünk, hogy a legújabb szakirodalmak, kiadványok alapján segítsük az érdeklődők ismereteinek felfrissítését alapvetően a következő dokumentumok alapján:

- 1996. évi LIII. törvény a természet általános védelméről
- Nemzeti Környezetvédelmi Program Nemzeti Természetvédelmi Alapterve 1996
- KTM Természetvédelmi Hivatal kiadványai a Természetvédelmi Igazgatóságokról 1996
- A védett és fokozottan védett állat- és növényfajok, barlangok folyamatosan módosított kormányrendeletei.

- A kiadvány első részében az ország természeti értékeinek és területeinek általános állapotáról, a veszélyeztető tényezőkről olvashatnak összeállítást.
- A második részben a Természetvédelmi Igazgatóságok által kezelt területek részletes ismertetése található. (nemzeti parkok, tájvédelmi körzetek, természetvédelmi területek)
- A harmadik részben - segítve, hogy ne kelljen a Magyar Közlönyben keresgetniük - a védett és fokozottan védett állat- és növényfajok, barlangok, földtani értékek aktuális listája böngészhető.

Reményeink szerint mindezzel elősegítjük a rohanó változások nyomán követését a napi természetvédelmi munkában, a környezeti nevelésben, s a versenyekre való felkészülésben.

3. Természeti értékek és területek állapota, veszélyeztető tényezők és folyamatok

Természeti örökségünk - az ország földrajzi fekvésének, életföldrajzi helyzetének és földtörténeti múltjának köszönhetően - ma még viszonylag gazdag. Területünkön három éghajlati hatás (atlantikus-alpesi kontinentális és szubmediterrán) elemei keverednek és különböző eredetű flóra- és faunaelemek találkoznak. Földtani és természetföldrajzi viszonyaink változatossága folytán kis területeken sokféle élőhelytípus alakulhatott ki, amelyek sokrétű mozaikos térszerkezete lehetővé tette, hogy a klímazonális növénytakaságok mellett a léptékben ható tényezők által meghatározott életközösségek jöjjenek létre, sőt olyan maradványjellegű reliktummegőrző élőhelyek is fennmaradjanak amelyek - egyedi hidrogeológiai, földtani objektumokkal, barlangokkal együtt - természeti örökségünk pótolhatatlan értékei. a hazai föld és élet történetének szentélyei, élő múzeumai. Biológiai gazdag élőhelyeink viszont éppen mozaikosságuk, sokrétűségük miatt igen sérülékenyek, stabilitásuk viszonylag kicsiny, széttöredezésük és elszegényedésük veszélye nagy, ezért megőrzésük érdekében egymásra épülő speciális intézkedések sorozata szükséges.

3.1. Talaj

Magyarországon 38 genetikai talajtípus fordul elő, amelyek a pleisztocén időszak óta lezajlott klímaváltozások talaj- és vegetációfejlődési folyamatának képződményei. Hazánk területének mintegy 88%-a termőterület, melynek több, mint háromnegyedén az ország területének mintegy 66 %-án mezőgazdasági művelés folyik. Ez az arány közel kétszerese az európai átlagnak. A szántóként használt terület (4,7 millió hektár) az európai átlag háromszorosa. Az elmúlt évtizedben a mezőgazdaságban használt terület jelentősen csökkent. A csökkenés összességében 1945 óta kisebb megyényi, 300 000 hektárnyit meghaladó terület.

A talajok termékenységét (súlyosabb esetekben létét) veszélyeztető antropogén folyamatok az alábbiak:

- A víz- és szélrózsió által sújtott területek aránya az utóbbi évtizedben tovább növekedett. Romlott a talajok fizikai, kémiai és biológiai állapota is. Ennek okai az irracionális tájhasználatban, a nagyméretű táblák kialakításában, erdőkben a tarvágásos véghasználat elterjedésében, a talajvédelmi eljárások visszaszorulásában, a lejtésviszonyoknak nem megfelelő művelési módokban keresendők.

Az erózió 2,3 millió hektárnyi hegy- és dombvidéki területet károsít, a deflációval veszélyeztetett területek kiterjedése kb. 1,4 millió hektár. Becslések szerint ezekről a sérült felszínekről évi átlagban kb. 80-100 millió köbméter talaj, ezáltal 1,5 millió tonna szervesanyag pusztul le. Síkvidéken a sokévi átlagos elöntés 130 ezer hektárnyi területet érint, amely belvízzel együtt szélsőséges esetekben elérheti az 1 millió hektárt.

- Az elmúlt 30 év során a talajok pH-ja csaknem mindenütt csökkent, s ez a savanyú talajok esetében számottevő termékenység-csökkenést eredményezett. A talajok savanyosodása az elmúlt két évtized során gyorsult fel és vált az egyik legveszélyesebb degradációs folyamatá. A kritikus 4,5 pH alatt a toxikus elemek /nehézfémek/ felvehetővé válnak, aminek folyamánként a talajviszonyok a növénytermesztés számára kedvezőtlené, majd alkalmatlanná válnak. A talajsavanyodás felérésében a szakszerűtlen műtrágyázásnak, a légköri savas ülepedésnek, a különböző savanyú kémhatású ipari melléktermékeknek, hulladékoknak és a nem kellően erőteljes meszezésnek van szerepe.

- Azokon a területeken, ahol az elmúlt évtizedekben intenzív kemizálás folyt, súlyos kárt szenvedtek.

vedett a talajélet, a mezőgazdasági talajok mikroflórája és faunája, s ennek megfelelően drasztikusan csökkent a talajok biológiai aktivitása.

3.2. Földtani-felszínalaktani értékek, barlangok

Ezek az élettelen természeti-táji értékek kategóriájába tartozó természeti objektumok a földtörténet gazdag eseménysorának: a Kárpát-medencét ért szerkezeti mozgások, klímaváltozások, akkumulációs és eróziós-deflációs folyamatok, az élővilág változásának epizódjait őrzik a szaktudományok, s általuk a gazdasági-termelő szféra, illetve az oktatás és a tudományos ismeretterjesztés számára. Tudományos adatbankok, egyúttal a természetvédelem és a földtudományok gazdag eszköztárának /ösföldrajzi rekonstrukció, paleoökológia, -antropológia, őslénytan, paleoklimatológia -botanika, -zoológia, az ásványtan stb./ objektumai. Közös tulajdonságuk helyhez kötöttségük, át nem telepíthetőségük. Meg nem újuló helyre nem állítható, végzetes sérülésük esetén végleges pusztulásnak kitett, zömmel egyedi képződmények, formák, formaegyüttesek, rétegszelvények, egyúttal élőhelyek, sajátos biotópok. Számottevő részük tényleges vagy potenciális természeti erőforrás. Védelmük sajátos és feloldhatatlan kettősség hordozói, s ez által a természetvédelem gyakorlatának egyik rendkívül kényes és összetett területe (szervesen összefügg a tájvédelmi tevékenységgel, és az élőhely-védelemmel); a barlangok, kövületek ősmaradványok, ásványok lelőhelyeinek zöme antropogén beavatkozás, bányászat vagy építkezés során kerül felszínre. Ugyanakkor védett és tájképileg is kiemelkedően értékes hegy- és dombvidéki élőhelyeink zöme az ásványi nyersanyagok tényleges és potenciális előfordulási helyei is egyúttal.

A magyarországi barlangok "ex lege" védelmét 1961-től törvény szavatolja. E magas szintű jogi védelmet a jelenleg ismert csaknem 3000 barlang széleskörű természettudományos /földtani, ásványtani, hidrológiai, őslénytani, régészeti, növény és állattani, klimatológiai stb./, történeti és esztétikai értékei, vízgazdálkodási idegenforgalmi és gyógyászati jelentősége indokolja. A barlang különösen érzékeny összetett és bonyolult rendszer, környezeti indikátor. Olyan komplex információforrások, melyek a földtani, ásványtani, morfológiai jelentésén túl a múltra vonatkozó egyéb adatok gazdag tárházát is magukban rejtik, evolúciós biológiai őslénytani, ősrégészeti jelentőségük mellett az emberiség kultúrájában is igen mély nyomot hagytak. Jogi védelmük kiterjed a bejárattól a barlang egészére, a befoglaló kőzetre, formákra, formaegyüttesekre, a képződményekre, a szilárd, folyékony és légnemű kitöltésre, őslénytani és régészeti leletanyagára, a bejárat növényzetére, a sötétflórára, a barlangkedvelő és barlanglakó állatokra, függetlenül azok védettségétől. A barlangok "de facto" védelmének hatékonyságát egyes, a felszíni vízgyűjtőn folyó tevékenységek (pl. külszíni bányászat), illetőleg a vízgyűjtőt, a karsztot, vagy közvetlen környezetét ért szennyezések (szakszerűtlen vagy hiányos szennyvízelvezetés és hulladék-elhelyezés, rosszul megválasztott és alkalmazott mezőgazdasági művelési módok, a kemikáliák túlzott adagolása stb.) és a barlangon belüli engedély nélküli vagy szakszerűtlen beavatkozások (növekvő sportturizmus barlangjárás, illetéktelen behatolás, illegális leletgyűjtés stb.) rontják.

A földtani képződmények, felszínalaktani (geomorfológiai) objektumok jellegük szerint:

- Önálló (többnyire kis térbeli kiterjedésű) objektumok: lelőhelyek (fosszília, ásvány), alapszelvények, egyéb természetes és mesterséges feltárások, külfejtések (működő, felhagyott), barlangok, (paleo)morfológiai alakzatok.

- Területek (egy részük biológiai értelemben is védendő lehet): vulkáni alakzatok, areális karsztformák (legismertebb a karrmező), barlangok felszíni területei.

A földtani alapszelvények a geológiai szempontból kiemelkedő fontosságú felszíni, vagy mélyfúrású rétegsorok, amelyek a földtani egységek, vagy egész régiók felépítését reprezentálják és meghatározott körzetben elsődleges hivatkozási alapot jelentenek. Némelyik felszíni alapszelvény együt-

tal természeti szépség, és nagyon sok szelvény bemutatóhelyként szolgálhat nem szakmabeli érdeklődők számára is.

3.3. Vizes élőhelyek

Magyarország -földrajzi helyzetéből, domborzati adottságaiból, centripetális folyóhálózatából következően felszíni- vízkészletének 96 százaléka a környező országokból érkezik. E vizek mennyiségi és minőségi paramétereire e körülmény meghatározó jelentőségű. A vízkészletek és vízigények térben és időben is jelentősen eltérnek egymástól.

A vízfolyáshálózat viszonylag ritka, vízhozamuk ingadozó, a vízjárás szélsőségesé vált. Figyelmet érdemel, hogy a múlt századi folyószabályozások előtt a mai Magyarország területének 24%-a ártér volt, ma a töltésezett folyók hullámtere 150 ezer hektár, időszakos elöntésű a töltésezetlen folyószakaszok mentén mintegy 70 ezer hektár, a patakok és vízfolyások mentén pedig 430 ezer hektár. Az állóvizek vízmennyiségének csökkenése egyre súlyosabb, esetenként katasztrofális. Hasznosítható felszíni és felszín alatti vízkészleteink hozama jelentősen csökkent, minőségükben pedig erősen degradálódtak. A kialakult helyzetet súlyosbítja az a - különösen a hetvenes-nyolcvanas évekre jellemző -, tetemes állami támogatással megvalósított vízkészlet-gazdálkodási politika, amely - egyebek között - a térségi meliorációs programban csúcsosodott ki. Nem volt tekintettel a nagy vízhozamok szabályozott visszatartásában, betárolásában, s az aszályos zónában is egyoldalúan a vizek el- ill. levezetését szorgalmazta, a visszapótlás lehetőségének érdemi mérlegelése és szavatolása nélkül.

Különösen alföldi területeinken számos olyan víztér és vizes élőhely található, amelyek a régi vízi világ eredeti arculatának és élővilágának sok elemét megőrizték. Ezek számbavétele és különösen az unikális (pl. síksági tőzegmohalápok) vagy a nemzetközi viszonylatban ritka víztípusok (pl. kopolya típusú morotvák, szikes tavak, alföldi erek) természetközeli állapotban megmaradt képviselőinek megmentése napjaink és a jövő kiemelt természetvédelmi és vízügyi feladata.

A vizes élőhelyek az ökológiai hálózat karakterisztikus részét képezik. A lápok, láprétek vagy a mocsarak, mocsárrétek - mint a vízi és szárazföldi tartomány közötti, átmeneti élőhelyek *roppant érzékenyek és nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedően értékesek*. Állapotuk kedvezőtlenül változott. A lápok, mocsarak, állandó- és időszakos vízborítású vizes-nedves élőhelyeink a szárazodás, az eutrofizáció és a korábban kizárólag műszakilag tervezett beavatkozások (lecsapolások, foglalások, a talajvízszintet radikálisan megváltoztató tározó-építések, természetes partszakaszok betonagyba terelése, morotvák lefűzése stb.) együtthatásaként ma különösen veszélyeztetettek.

3.4. Növényvilág

Magyarországon csaknem háromezer növényfaj él, a növénytársulások száma 361. Ismereteink szerint 36 növényfaj, köztük egy, csak nálunk előforduló bennszülött faj (*Puccinella pannonica*) pusztult ki. 41 faj a közvetlen kipusztulás szélére jutott, ezek szinte mindegyike ún. reliktum faj (láp-, alpi stb).

Az egyes jellemző életközösségek közül mind kisebb területekre szorulnak vissza a természetes erdők, nádasok, lápok, a különböző típusú rétek és legelők. A főbb típusokat illetően megállapítható, hogy csökkennek a hínártársulások, nádasok, magassásosok, mocsár és kaszálórétek. Végveszélybe kerültek a forráslápok, az üde és kiszáradó láprétek, valamint a lápok. Erőteljesen visszaszorulnak a homok- és löszpuszták, pusztafüves lejtők és szárazgyepek.

Természetes növényvilágunk 45 %-a erdőben, a többi faj pedig döntően a legelőkön illetve kaszálókon és a különböző vizes területeken fordul elő, ezért semmiképpen sem engedhető, hogy a

múlt helytelen és káros gyakorlata, a szántó irányába történő művelési ág változás tovább folytatódik. Az Európai Unió tagországaiban az agrárágazat és a természetvédelem együttes, súlyozott feladata a nagykiterjedésű felhagyott szántók jövőbeni sorsának tervezése és kezelése. A két ágazatnak Magyarországon is fel kell készülnie e feladatra. Különös figyelmet kell fordítani azokra az élőhelyekre, amelyek természetes, ill. emberi tevékenység hatására kialakult "szigetek" és olyan fajokat illetve társulásokat őriznek, amelyek másutt nem fordulnak elő. Pl.: szántók közé szorult ősgyeppek, hegyi kaszálórétek stb.

3.5. Füves területek

A kis lélekszámú aprófalvak elnéptelenedése, a kis magánbirtokon alapuló földművelés erőszakos felszámolása, a hagyományos takarmánybázisú állattartás visszaszorulása mind azt eredményezte, hogy rétgazdálkodásunk - az intenzív művelésű kultúrtáj öntözött-felülvetett, vegyszerezett gyepeitől eltekintve - gyakorlatilag megszűnt. Virággazdag hegyi- és dombvidéki rétjeink eltűnése, rohamos szegényedése biológiai sokféleségünk pusztulásának egyik legriasztóbb ténye.

Száraz pusztagyepeink és sziklagyepeink a Kárpát-medence legsajátosabb tájképi értékei. Védett területeink jelentős hányada ide tartozik és legnagyobb számban itt fordulnak elő endemikus növény- és állatfajaink. S itt nemcsak a Hortobágy és a Kiskunság legelőterületeire, néha már szinte félsivatag jellegű pusztagyepeire kell gondolnunk, hanem dolomit térszíneink, karsztjaink és vulkánikus hegyeink különleges flórájú és faunájú szikláira, lejtőire is. A hazánkból kipusztult vagy eltűnt gerinctelen állatfajok legnagyobb része a száraz, edafikus gyepek lakója. *Az állapotromlás legfőbb oka az élőhelyek megszűnése:* a gypfeltörés, a gyomosodás a beerdősítés stb. Erdőterületeink gyarapodása során sajnálatosan pótolhatatlan edafikus gyepeket számoltak fel (pl. feketefenyő a dolomit-sziklagyeppek - egyebek között a csak Magyarországon élő pilisi len élőhelyén -, erdei fenyő és akác a homoki gyepek helyén). A hatvanas-hetvenes évek fordulójához, de még inkább a korábbi állapotokhoz képest jelentősen változtak sziki gyepeink is, mindenekelőtt mozaikosságuk csökkenése miatt. Ennek a korábbi legeltetés intenzitás csökkenés mellett éghajlati okai is vannak. Lőszpuszta gyepeinkből már csak töredéknyi terület maradt meg, s ezek végveszélyben vannak.

Nedves és mezofil rétjeink, kaszálóink állapota főleg az utóbbi két-, két és fél évtized során számottevően romlott és a rohamosan fogyatkozó legelő állat eltűnése folytán a jelenlegi gazdasági változások tendenciái sem ígértesek. Az elmúlt évtizedek hozamcentrikus agrárszemlélete, a termelési és piaci lehetőségek vélt kibővítése érdekében természeti értékekben gazdag, extenzív művelésű területeket is felszámoltak. Költséges és kockázatos meliorációs programokba fogtak, amellyel az intenzív mezőgazdaság számára kedvezőtlen területeket is megkísérelték bevonni a kemizált nagyüzemi termelésbe. Ezek az intézkedések számos értékes vizes élőhelyet (pl. láprétet, láperdőt, ligeterdőt) tettek tönkre, és hozzájárulnak olyan gazdaságilag is káros folyamatok elmélyüléséhez, mint a talajvíz szintjének lesüllyedése, kártevő rovarfajok gradációja és az erdőpusztulás.

3.6. Erdők

A természetes vegetáció rekonstruált térképe szerint az emberi tevékenység kiszélesedése előtt Magyarország területének mintegy 70%-át erdő borította. Ez az arány több fázisban csökkent a mai állapotig, amikor a természetszerű erdők kiterjedése nem éri el a 10 százalékot.

Az alacsonyra szabott vágásérettségi korok miatt az idősebb állományok arányának ismeretében ma még kedvezőtlenebb a kép. Különösen az 1965-85 közötti két évtizedben igen sok, termé-

szetvédelmi szempontból nagy értékű, koros állományt termeltek ki, ami főleg bükköseink kiterjedését apasztotta. Jelentős faállomány veszteségeket és termőhely-degradációt okozott a 70-es évek végétől kezdődően az ún. új típusú (ismeretlen eredetű) erdőpusztulás. További károkat okozott erdeink állapotában a talajvízszint csökkenése, az erőteljes csúcscsáradás, a természetes felújulás sikertelensége, vagy az újulat összetételének kedvezőtlen változása. Ezen túlmenően számos régiókban (pl. homokterületeinken) az erdőtelepítés esélyeiben is lényeges romlás következett be. Az erdei életközösségek között különösen veszélyeztetettek a láperdők, az ártéri keményfa ligeterdők, a homoki tölgyesek, a gyöngyvirágos és a sziki tölgyesek. Romlik a magashegységi bükkösök állapota is. Az alföldi erdők a nem kellő körültekintéssel végzett vízrendezés miatt kerültek kritikus helyzetbe.

Az erdőgazdaságok haszonérdekeltsége a gyors növekedésű fafajok és fajták telepítését helyezte előtérbe, értékes őshonos állományokat is ilyenekre cseréltek le, pl. ártéri ligeterdőket nemesnyárasokra, homoki kocsányos tölgyeseket akácosokra és feketefenyvesekre, bükkösöket és tölgyeseket lucosokra, sőt helyenként és/vagy vörösfenyvesekre is. Erdeink állapotromlásához jelentősen hozzájárult a túltartott nagyvadállomány /vaddisznó, szarvas/, különösen néhány tájidegen faj /pl. a muflon, a dám stb./ elszaporodása. Erdeink termőhelyromlásához vezettek a különféle, erősen gépesített környezetromboló technológiák, a széles feltáró utak építése, a tenyésztésben végzett tarvágások, a kíméletlen közelítési módok, a tolólapos kítuskózás, az újratelepítés előtti erős vegyszerezés stb.

3.7. Állatvilág

Magyarországon több, mint 43.000 állatfaj él. Ezek döntő hányada, mintegy 40.000 faj ízeltlábú. A hazai gerinces állatfajok között 81 hal, 16 kételtű, 15 hüllő, 366 madár és 85 emlősfaj található. Állatvilágunk gazdagsága a különböző faunaterületek kárpát-medencei találkozásával magyarázható. Megőrzésük elválaszthatatlan az élőhely, illetve a táj védelmétől. Az utóbbi évszázadban százánál több állatfaj tűnt el, a gerinces fajok közül bizonyítottan 15 faj pusztult ki. A nemzetközi gyakorlatnak megfelelően a legtöbb gerinces állatfaj (457) külön jogszabállyal védett, csakúgy mint az egyéb állatcsoportok veszélyeztetett képviselői. Egyes *behurcolt* vagy *betelepített állatfajok* (pl. muflon, növényevő halak stb.) súlyosan károsítanak speciális élőhelyeket. E káros folyamatok megállítására, visszafordítására hathatós intézkedéseket sürget.

A fauna pusztításával járó közvetlen veszélyek a monokultúrás mező- és erdőgazdaságban, a gyepterületek és a vizek, vizes élőhelyek túlzott használatában, helyenként az intenzív vadgazdálkodásban rejlenek. További probléma az élőhelyek leromlása, a degradált területekre a természetvédelmi szempontból nem kívánatos fajok, populációk betelepítése. A természetközeli területek szétदारabolódása és azok elszigetelődése különösen az Alföld térségében fenyeget visszafordíthatatlan folyamatokkal.

3.8. Tájak

Természetközeli és történelmileg kialakult, hagyományos tájhasználatú kultúrtájaink összefüggő rendszert alkotnak, melyben a tájjelleg és tájhasználat harmóniáját és a tájhasználat kiegyensúlyozottságát csak az átfogó, nagyléptékű tájvédelmi szemlélet biztosíthatja.

A védett területeken kívül a tájvédelem gyakorlati végrehajtásában az önkormányzatoknak és más ágazatoknak is a jelenleginél hatékonyabb szerepet kell vállalniuk, mert a magyar vidék hagyományos tájszerkezete, ökológiai értékei és diverzitása azaz táji örökségünk védelme nem biztosítható.

tó az ország területének sem a jelenlegi 8%-os, sem a tervezett 11-12%-os jogi védelem alá helyezésevel. A területhasználat változása különböző okok miatt az elmúlt évtizedben felgyorsult. Rendhagyónak mondható "természetes" szukcesszió eredményeként tájaink állapotában is jelentős, általában nemkívánatos módosulási folyamatoknak vagyunk tanúi, amelynek jól látható eredménye a karakterisztikus elemek eltűnése, a táj rontottá, sematikussá válása. Így a nem hasznosított legelőkön felhagyott vágásterületeken megjelenő növénytársulások sokszor tájidegen, adventív vagy éppen ruderalis fajokból tevődnek össze, amelyek kompetitívebbek a területen korábban élő, őshonos fajoknál. Ugyanez jellemző a felhagyott mezőgazdasági területekre és szőlőkre is. Kiegészülve mindez az általában ugyancsak kedvezőtlen közvetlen antropogén hatásokkal egy uniformizált, csökkent értékű környezet kialakulásához vezet.

A hazai tájakat veszélyeztető legfontosabb degradációs folyamatok illetve tényezők az alábbiak:

- Az át nem gondolt területhasználat és építés (mezőgazdasági és ipari üzemek, nyomvonalas létesítmények) esztétikai színvonala, a tájbaillesztés szempontjainak figyelmen kívül hagyása
- A nagyüzemi mező- és erdőgazdaság uniformizáló hatása, a tájat gazdagító változatos élőhelyeket biztosító tájelemek (fasorok, sövények, erdősávok) megszüntetése, az ehhez kapcsolódó tájpusztulás
- A termelési és kommunális hulladékok szervezetlen és illegális lerakása, a tájgondozás teljes hiánya.
- A kárpótlás nyomán jelentkező rendkívül nagymértékű területaprózódás.
- A beépített területek feltartóztathatatlanul történő terjeszkedése, spontán üdülőterületek kialakulása.

Védelmi szempontok:

3.9. Ökológiai folyosók, zöld folyosók

Az ökológiai folyosók és az ökológiai hálózat, valamint az érzékeny természeti területek rendszerének kialakításának és fenntartásának hosszú- és középtávú szempontjai szerint különös gondot kell fordítani a természet rendszereiben megnyilvánuló sokféleség (diverzitás) megőrzésére, különös tekintettel a biológiai sokféleség (biodiverzitás) megővésére. Az ökológiai hálózat létesítésének célja a biológiai sokféleség megőrzése, melyet az alábbi fő szinteken kell megvalósítani:

- *a populációk szintjén*, ahol a genetikai sokféleség megőrzése és a géntartalékok védelme a fő cél, mind a szabadon (vadon) élő növényeknél és állatoknál, mind pedig a termesztett növényeknél és tenyésztett állatoknál:

- *a fajok szintjén*, ahol a fajok kipusztulásának megelőzése, a fajszámcsökkenés megállítása, továbbá az egyes fajok életképes populációinak kellő változatosságban való fenntartása a cél

- *az életközösségek (biocönózisok) szintjén*, ahol a közösségek és élőhelyeik változatosságának fenntartása, rehabilitációja a fő feladat.

Mivel az élőhelyrekonstrukciók eredményessége és területnagysága korlátozott, ezért legnagyobb súllyal a megelőzésnek kell szerepet kapnia. A ma még természetes és természetszerű élőhelyeket a lehető legteljesebb mértékben mentesíteni kell az antropogén beavatkozásoktól, terhelésektől. A mai viszonyok között különös jelentőséggel bír az ökológiai hálózat léte és működése, hiszen az eredeti természetes élőhelyek szétagolódtak, elszigetelődtek amely lehet végleges ill. időleges. *Ökológiai hálózaton* értjük tehát az ökológiai folyosók által biztosított térbeli kapcsolatot a különböző élőhelyek között. Természetesen léteznek a hálózaton belül egymáshoz közvetlenül nem kapcsolo-

lódó élőhelyek is, pl. a "tipegő kövek" (stepping stones). Ezek a levegőben közlekedni ill. terjedni képes élőlények számára biztosíthatnak összefüggő, bár egymástól távolabb lévő védett, vagy oltalom alatt nem álló élőhelyeket.

3.10. Érzékeny Természeti Területek Hálózata

Az ún. ESA (Environmentally Sensitive Area) rendszerének kijelölése és természeti értékeinek megőrzése az Európai Unióhoz történő csatlakozásunk egyik természetvédelmi és agrárkörnyezetvédelmi elvárása. Az intenzív mezőgazdasági termelés az ország különböző tájain eltérő mértékben ugyan de negatívan, egyes régiókban kifejezetten károsan hat a környezetre. Sok esetben ezek az élővilág legkevésbé változatos területei, az urbánus területekhez hasonló szegénységűek. Miközben a mezőgazdasági termékek a fizetőképes kereslet hiányában egyre nehezebben értékesíthetők, az intenzív termelés a gyenge termőképességű területeken - a Környezetileg Érzékeny Természeti Területek itt található - csak tetemes állami támogatással tarthatók fenn. A gondok a természetvédelmi és társadalmi szempontok előtérbe helyezésével valamint a támogatások átcsoportosításával orvosolhatók. Az Érzékeny Természeti Területek kijelölésének és hálózatuk kialakításának célja a hagyományos földhasználat földművelés és gazdálkodási gyakorlat folyamatos fenntartása révén a természeti értékek és a biológiai változatosság megőrzése. A hálózat olyan tájak megőrzésére hivatott, ahol maga a táj, az ott fellelhető élővilág és a kultúrtörténeti értékek országos jelentőséggel bírnak. Olyan területek, ahol a hagyományos gazdálkodási módszerek segítettek kialakítani egy megkülönböztethető táji arculatot, történeti jellegzetességet és nem utolsósorban a növény- és állatközösségek élőhelyeit.

A hálózat földrajzilag jól körülhatárolható, természetvédelmi szempontból értékes - de nem vagy csak részben védett - területekre vonatkozik, amelyek élővilága és élettelen természeti értékeinek fennmaradása egyaránt az extenzív mezőgazdasági termelés gyakorlatának függvénye. A kiválasztott, változatos adottságokkal rendelkező zónák a természetvédelmi területek átlagos nagyságát meghaladják, új távlatokat nyitnak a természeti értékek megőrzésében. Hazánkban máig megmaradtak olyan tájak, amelyeket a hagyományos gazdálkodási formák őriztek meg. Ezeket már korábban súlyosan érintette a nagyüzemi, iparszerű mezőgazdasági termelés, jelenleg pedig egy a nyugatihoz hasonló intenzív farmgazdálkodás kiépítése hozhat - e természetileg ma meg különösen értékes térségekben - kedvezőtlen változásokat. Ugyanakkor várható, hogy jelentős kiterjedésű ún. hátrányos adottságú területeken szűnik meg a mezőgazdasági termelés. E körülmények közösen indokolják egy olyan rendszer meghonosítását, amely közelebb visz bennünket egy (az EK országaiban már bevezetett) környezetkímélő mezőgazdasági gyakorlathoz. Az érzékeny természeti területek kijelölésével és ezeken az extenzív gazdálkodással biztosíthatjuk, hogy a kultúrtáj még meglévő sajátosságai sziget-szerű, természetközeli élőhelyei ne tűnjenek el. Az élőhelyszigetek összekötésével ("zöldfolyosók" rendszere) olyan ökológiai hálózat alakítható ki, amely biztosíthatja a populációk természetes mozgását a nem-védett területeken is. Ilyen területek kijelölésére ott kerülhet sor, ahol

- a) a hagyományos mezőgazdaság körülményei között is jelentős természetközeli élőhelyek maradtak fenn, de azok kiemelt természetvédelmi oltalom alá vonása nem indokolt,
- b) a hasznosításra különösen érzékeny területek vannak,
- c) minden területen, amely olyan termőhelyi sajátosságokat mutat, amelyen az életközösség

fennmaradása labilis, vagyis a természeti rendszer sérülékeny,

d) a különleges tájképi vagy rekreációs érték csak a hagyományos vagy az alacsony intenzitású mezőgazdasági termelés megőrzésével tartható fenn.

3.11. A biodiverzitás megőrzése egyéb (az Ökológiai hálózaton és az ESA területek Rendszerén kívül eső) mezőgazdasági területeken

A szántóföldi növénytermesztéssel rendszeresen művelt területek, kertek, gyümölcsösök, szőlők, legelők, kaszálók, parlagok hazánk területének nagyobbik felét teszik ki. A megőrzendő biodiverzitás itt az alábbi csoportokra terjed ki:

- a *kultúrfaj-diverzitásra* (a termesztett növények ill. a tenyésztett - tartott háziállatok, gazdasági állatok sokfélesége, a fajok, fajták, kultúrváltozatok stb. szintjén),
- az ún. *spontánfaj-diverzitásra* (a területen élő, spontán előforduló növények és állatok sokfélesége),
- a *földhasználati diverzitásra* (aszerint, hogy a földet szántónak, kertnek, legelőnek stb. használják),
- az ún. *művelési diverzitásra*, amely kifejezi a gazdálkodási formák és típusok (nagyüzem, kiscgazdaság, ill. hagyományos, organikus biogazdálkodás) sokféleségét.

3.12. Védett természeti értékek és területek megóvásának hosszú távú szempontjai

A védetté nyilvánítás folyamatát fel kell gyorsítani, távlatilag el kell érni, hogy az ország területének 11-12%-a "de jure" védelem alá kerüljön. 2002-ig az ország védett területeinek aránya haladja meg a 10 százalékot. A védetté nyilvánítások állásáról az Országgyűlést - a Nemzeti Természetvédelmi Alaptervről szóló beszámoló részeként - két évente tájékoztatni kell.

3.13. Nemzetközi kötelezettségek, célok, feladatok

Magyarország az alábbi nemzetközi természetvédelmi egyezmények, deklarációk programok esetében vállalt kötelezettségeket:

- Berni Egyezmény az európai vadonélő állatok, növények valamint élőhelyeik védelméről
- az ENSZ Riói Egyezménye a biológiai sokféleség fenntartására
- Ramsari Egyezmény a nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyek védelmére
- Bonni Egyezmény (és részegyezményei) a vadonélő, vándorló állatfajok védelméről
- a CITES vagy az ún. Washingtoni Egyezmény a nemzetközi kereskedelem által veszélyeztetett vadonélő állat- és növényfajok kereskedelmének szabályozásáról

Iránymutatásul szolgál és konkrét kötelezettségekkel jár (egyebek között):

- a Páneurópai Tájképi és Biodiverzitás Megőrzési Stratégia (Szófia, 1995), az Európai Ökológiai Hálózat (EECONET) létesítéséről határozott deklaráció (Maastricht, 1993),
- az IUCN "Parksfor Life" Program
- a Caracas deklaráció a védett területek hálózatáról,
- ProGeo irányelvek a földtani-felszínalaktani értékek védelméről.
- az IUCN "River Corridors" Programja

- az UNESCO MAB Program,
- az UNESCO Természeti és Kulturális Világörökség követelményrendszere
- az Európa Tanács direktívái és az Európa Diploma követelményrendszere

Az európai integrációs folyamat részeként gondoskodni kell

- a Duna-medence Ökológiai Egyezmény létrehozásáról, annak első lépéseként 1996- 1997. folyamán tető alá kell hozni a miniszteri deklarációt, s a folyamat részeként nemzetközi felhatalmazás alapján - el kell készíteni a természetvédelmi egyezményt.
- a nemzetközi egyezményekből fakadó, illetőleg nemzetközi szervezetektől (UNEP, EU, OECD, IUCN, ECNC, FNNPE stb.) elvárt jelentési, adatszolgáltatási kötelezettségek maradéktalan teljesítéséről, a szakterületi és intézményi kapcsolattartás folyamatosságáról
- a Magyarország által aláírt, elfogadott, vállalt nemzetközi természetvédelmi programok időarányos, minőségi teljesítéséről, a végrehajtás személyi, anyagi feltételrendszeréről
- a nemzetközileg is kiemelten kezelt magyarországi természeti értékeket és területeket érintő védelmi, fejlesztési, oktatási projektek készítéséről.

3.14. Az 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről (részlet)

Az Országgyűlés felismerve, hogy a természeti értékek és természeti területek a nemzeti vagyon sajátos és pótolhatatlan részei, fenntartásuk, kezelésük, állapotuk javítása, a jelen és jövő nemzedékek számára való megőrzése, a természeti erőforrásokkal történő takarékos és ésszerű gazdálkodás biztosítása, a természeti örökség és a biológiai sokféleség oltalma, valamint az ember és természet közötti harmonikus kapcsolat – nemzetközi kötelezettségvállalásainkkal összhangban történő – kialakítása, mint az emberiség fennmaradásának alapvető feltétele, a természet hatékony védelmének létrehozását igényli, ezért a következő törvényt alkotja:

1. § E törvény célja:

- a) a természeti értékek és területek, tájak, valamint azok természeti rendszereinek, biológiai sokféleségének általános védelme, megismerésének és fenntartható használatának elősegítése, továbbá a társadalom egészséges, esztétikus természet iránti igényének kielégítése;
- b) a természetvédelem hagyományainak megóvása, eredményeinek továbbfejlesztése, a természeti értékek és területek kiemelt oltalma, megőrzése, fenntartása és fejlesztése.

2. § (1) E törvény rendelkezéseit alkalmazni kell:

- a) a természeti értékek és területek állapotának értékelése, megóvása, fenntartása, helyreállítása, fejlesztése,
- b) a magyar részről elfogadott nemzetközi szerződésekkel összhangban, az élővilág és élőhelyei, a biológiai sokféleség, a természeti rendszerek, természeti erőforrások védelmezése és működőképességük fenntartása,
- c) az állam, a természetes és jogi személyek, valamint más szervezetek természet védelmével kapcsolatos jogainak és kötelezettségeinek meghatározása,
- d) a természet védelméhez fűződő érdekek érvényesítése, különösen a gazdasági, pénzügyi, oktatásügyi politika és szabályozórendszer kialakítása,
- e) a természet védelmével kapcsolatos nyilvántartási, megelőzési, tervezési, szabályozási, hatósági, valamint természetvédelmi kezelési tevékenységek,
- f) a természet védelmével kapcsolatos kutatási, bemutatási, oktatási, nevelési, ismeretterjesztési és tudományos tevékenység szakmai irányítása és támogatása,
- g) a természet védelme felelősségi rendszerének meghatározása,
- h) a természet védelme intézményrendszerének kialakítása, fejlesztése.

(2) A természetvédelem (1) bekezdésben foglaltakon túlmenő feladata, hogy

- a) a kiemelt oltalmat igénylő, föld-, víz-, növény- és állattani, tájképi, kultúrtörténeti szempontból, illetőleg más közérdekből kiemelt védelemre érdemes természeti értékek és területek körét megállapítsa;
- b) a védett természeti értékeket és a védett természeti területeket veszélyeztető jelenségeket feltárja;
- c) a védett természeti értékek és a védett természeti területek károsodását megelőzze, elhárítsa, a bekövetkezett károsodását csökkentse vagy megszüntesse;
- d) a védett természeti értékeket és a védett természeti területeket a jelen és a jövő nemzedék számára megőrizze, azokat szükség szerint helyreállítsa, fenntartásukat, fejlődésüket biztosítsa.

A törvény hatálya

3. § (1) A törvény hatálya kiterjed valamennyi természeti értékre és területre, tájra, továbbá a velük kapcsolatos minden tevékenységre, valamint a nemzetközi egyezményekből és együttműködésből fakadó természetvédelmi feladatokra, kivéve, ha nemzetközi egyezmény másként rendelkezik.

(2) A természetvédelemmel összefüggő e törvényben nem szabályozott kérdésekre, a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény (a továbbiakban: Kt.) rendelkezéseit kell alkalmazni.

4. A természetvédelmi és nemzeti park igazgatóságok természeti értékei

4.1. Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság

Az Aggteleki Nemzeti Park 1985. január 1-én alakult Észak-Magyarország festői karsztvidékén. Területe 19708 hektár. E középhegységi táj a Gömör-Tornai-karszthegység déli nyúlványa, 5-600 m magasságú fennsík jellegű rögökkel, melyeket apró medencék, karsztos szurdokvölgyek és széles talpú, hegységszerkezeti vonalak mentén futó folyóvölgyek tagolnak. A Bódva ÉK-DNy irányú völgyszakasza a parkot két jól elkülöníthető részre osztja: A Szilicei-fennsík déli folytatását képező Aggteleki-karsztra, valamint az önálló rögként kiemelkedő Szalonnai hegységre, amelyhez a Bódva szerkezeti völgyétől délre szorosan kapcsolódik a Rudabányai-hegység Telekes-patak környéki nyúlványa. A nemzeti park területe északon a Szlovák Karszt Tájvédelmi Körzettel határos. Földtani, tájföldrajzi, sőt, kultúrtörténeti szempontból is a két terület egységet alkot, s egyben nemzetközi védeltséget is élvez az UNESCO Ember és Bioszféra (MAB) programja kapcsán. Mindkettő bioszféra rezervátum. Az Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság illetékességi területéhez tartoznak a Keleméri Mohos-tavak és a Rudabányai őshominida lelőhely Természetvédelmi Területek is. 1995-ben az Aggteleki és Szlovák Karszt barlangvilága felkerült az UNESCO Világörökség Listájára.

Földtörténet:

Az Aggteleki Nemzeti Park területe több hegység részre terjed ki, melyeket Gömör-Tornai-karszt ill. Aggtelek-Rudabányai-hegység néven foglalnak össze. Részei a földtörténeti múltban egymástól távolabb helyezkedtek el, s geológiai fejlődésük sem volt egyforma. Jelenlegi helyükre tektonikai erők hatására, a földtörténeti újkor (kainozoikum) folyamán kerültek. A területet nagyrészt a földtörténeti középkor (triász) időszakában, mintegy 230 millió évvel ezelőtt képződött kőzetek építik fel, ezek tulajdonságai szabják meg a táj arculatát, ezekben alakultak ki a világhírű barlangok és a többi karsztjelenség. Ezek a formációk (kőzet-együttesek), valamint földtani alapszelvényként szolgáló feltárásaik hazánkban csak itt fordulnak elő. Az egykori elzárt, oxigénhiányos tengeröbölben lerakódó mészszipban nem oxidálódott a lesüllyedt szerves anyag sem; sötétszürke, fekete kőzet képződött. Amikor a gátalkotó küszöb elsüllyedt, s újra behatolt az oxigénben gazdag víz, a fenéken mészvázú és mészkiválasztó élőlények, nagyrészt mészalgák telepedtek meg. Ezek lábtörlőszerű fonadékot, kisméretű zátonyokat alkottak, a köztük lévő sekély medencékben mészszip és a zátonylakó szervezetek váztörmeléke rakódott le. Ez a folyamat hosszú időn át lépést tartott a süllyedéssel, így ezer méternél vastagabb világos mészkő rétegsor jött létre. A mélyvízi üledékképződés a jura időszakban is folytatódott. A földtörténeti középkor végén (kréta időszak) és az újkor elején a térség kiemelkedett és erősen lepusztult. Az így kialakult szárazulaton néhol vörös agyag, másutt bauxit képződött. A tenger ezután visszatért, de a változatos harmadidőszaki kőzetek a felszínen csak elszigetelt foltokban mutatkoznak. A harmadidőszak vége felé keletkezett hatalmas tóban agyagból, homokból, kavicsból és lignitből képződött pannon rétegsorok azonban többfelé megtalálhatók az idős kőzetekre települve, a mészkőterület szegélyén, vagy - néhol meglepő vastagságban - a hegyek közti medencékben (pl. Bódvaszilasnál, a felső Bódva-völgyben). A pannont egészen máig tartó kiemelkedés követte. A kiemelkedéssel járó lepusztulás során újra feltáródott mészkő- és dolo-mitfelszínekre folyóvízi kavics és homok, vagy kőzetmálladékból, hulló porból és az egykori bauxittelepek degradálódott anyagából képződött vörös agyag települt. A legújabb idők, a jégkorszak és a

jelenkor termékei még a vízmosások torkolatában felhalmozódott törmelékkúpok, a lejtőtörmelékek, a patakhordalékok, valamint a barlangokban lerakódott agyag és kavics is.

Felszíni formák és felszín alatti világ:

Az Aggteleki-karsztvidék arculatát elsősorban a mészkő alapkőzet lepusztulásával kapcsolatos folyamatok eredményei, a karsztjelenségek határozzák meg. E viszonylag kis területen a jégkorszak során megindult és azóta is tartó mérsékeltövi karsztfejlődés szinte valamennyi megjelenési formáját megfigyelhetjük. A változatos karsztfelszín mai képét a fizikai-kémiai és biokémiai természetes hatásokon túl az emberi tevékenység is formálta. Az egykor erdővel borított területeken a fák gyökérszávaik segítségével csőszerű üregeket oldottak a talaj alatt fekvő mészkőbe. Az erdő kiirtása, majd a mezőgazdasági hasznosítás következtében a csapadékvizek akadálytalanul lehordták a talajtakarót. Így feltárult az alapkőzet, melynek apró üregeiből, az ún. gyökérkarrokból a növényi maradványok időközben kikorhadtak. Ezt a barázdált, át- meg átluggatott kopár felszínt nevezzük karrmezőnek, népiesen ördögszántásnak. A karsztvidék legszebb ilyen képződménye az Aggteleki-tó fölötti Tó-hegy-oldal. Maga a tó a lejtőről lemosott hordaléknak köszönheti létét, mivel így a Baradla-barlang egyik állandó víznyelője eltömődött és az összegyűlő csapadékvíz tóvá duzzadhatott. A nemzeti park területe a felszíni karsztjelenségek igazi szabadtéri múzeuma. Az oldódás következtében beszakadt, berogyott felszíni formák, a dolinák vagy töbrök, valamint a víznyelők mint sajton a lyukak tarkítják az erdős platókat. A mészkőrögök között helyenként karsztos szurdokvölgyek, felszakadt barlangok maradványai húzódnak.

A karsztosodás során a csapadékvizek a talaj felső rétegéből kioldott széndioxid révén savas kémhatásúvá váltak. A mészkő repedéseibe jutva tágították azokat, bővítve az utat a föld alatti üregek falának koptatását, kivájását végző, az esővízzel bejutó kvarckavicsok számára. Eközben helyenként a hajszálnál is vékonyabb repedéseken át lassan leszivárgó vízből a létrejött barlangok falain, talaján és mennyezetén kalcium-karbonát képződmények: cseppkövek váltak ill. jelenleg is válnak ki. A felszínről bemosott talaj ásványaival színezett függőcseppkövek, állócseppkövek, cseppköoszlopok, cseppközászlók és drapériák, vékony szalmacseppkövek, borsókövek és korallszerű képződmények, görbecseppkövek és a kalcitkristályoktól csillogó mészkőteraszok mind e páratlan gazdagságú felszín alatti világ kincsei. Az Aggteleki-karsztvidéken és a vele földtani-földrajzi értelemben szerves egységet alkotó Szlovák-karszton összesen több mint 700 barlang ismert. A függőleges barlangok, az ún. aknabarlangok vagy zsombolyok legtöbbje a Bódvaszilás fölött emelkedő Alsóhegyen található, köztük második legmélyebb hazai barlangunk, a 235 m mély Vecsembükki-zsomboly.

A Baradla-Domica-barlangrendszer csaknem 25 km-es hosszával előkelő helyet foglal el Európa cseppkőbarlangjai sorában. A 6-7000 éve már lakott Baradla értékeivel, méreteivel és érdekességeivel kiemelkedik a többi barlang közül. A Baradlában található hazánk legnagyobb állócseppköve, a 19 m-es Csillagvizsgáló, valamint a legnagyobb barlangi csarnok is, az Óriások terme. A Baradlában a barlangok kialakulásának minden fázisa és módja tanulmányozható, az oldásos eredetű fülkétől a felszakadással keletkezett barlangtermekig, a többszintű járatrendszerek kialakulásától az üregek feltöltődéséig. A Baradla minden bizonnyal az egyik legalaposabban kutatott hazai barlang, de teljes egészében ma sincs feltárva. A karsztvidék több mint 260 barlangja közül 20 fokozottan védett. Az 1952-ben felfedezett 6,4 km hosszú Béke-barlangot levegőjének összetétele a légúti betegségek klímaterápiás gyógyítására is alkalmassá teszi. Ez az Aggteleki-karszt második leghosszabb barlangja, jellegzetesek barlangi teraszai, függőcseppkövei és impozáns mésztufagátjai. A barlang állandó patakja ma is formálja medrét. A 3200 m hosszú Szabadság-barlang a Baradlához és a Béke-barlanghoz hasonlóan eróziós tágulással keletkezett, méretei azonban jóval kisebbek. Jellemzőek a barlangban a borsóköves kiválások. A Nagyoldal és tágabb térségének víznyelőin át bejutó csapadék-

vizek a cseppkőképződményekben szegényebb Kossuth-barlang tektonikus hasadékát kitöltő gyors folyású pataokban gyűlnek össze és Jósvafő fölött a Nagy-Tohonya forrásban jutnak a felszínre. Külön kategóriába tartoznak a Szalonnai-hegységhez tartozó Esztramos-hegy sasbércének barlangjai, amelyek a bányaművelés során kerültek feltárássra. A karsztvíz szintje alatt, melegvízes behatásra létrejött különleges formakincsük világviszonylatban is kiemelkedő. Falaikat a tömegesen megjelenő borsókövek és görbecseppkövek (heliktitek) mellett különféle színű és formájú kalcitkristályok borítják.

Éghajlat és vízrajz:

Az Aggteleki Nemzeti Park földrajzi fekvésének és földtani felépítésének köszönhetően sajátos éghajlati és vízrajzi viszonyokkal rendelkezik. A csapadék mennyisége kevesebb mint közép-hegységeinkben - az átlagos évi csapadék megegyezik az országos átlaggal: 600 mm. Ennek oka, hogy minden oldalról magasabb hegységek övezik, így a csapadék nagyobb része már nem jut el a karsztra. A Bükk felől érkező DNy-i és a Kárpátok felől fújó É-i, ÉNy-i szelek nem hoznak csapadékot, a K-i légtömegekből azonban több esőt kap mint környéke. A kevesebb csapadék a hó mennyiségben is megmutatkozik. Augusztus és szeptember a legszárazabb, május és június a legcsapadékosabb hónap. A barlangokban árvízveszély márciusban és május-júniusban várható. A terület évi középhőmérséklete 10 °C a napi értékek az országos átlag alatt maradnak. A völgyekben a sajátos helyi mikroklíma következtében a hőmérséklet kiegyenlítettebb mint a fennsíkokon. Nyáron az 5-600 m magas fennsíkokon a hőmérsékleti maximumértékek magasabbak, télen a minimumértékek alacsonyabbak, mint a völgyekben. Ennek oka a völgyekben folyó karsztpatakok állandó 11 °C-os hőmérséklete, amely kiegyenlíti a szélsőségeket. Jellemzőek a fennsíkokról lefelé áramló hűvös, hideg helyi szelek, melyek a völgyekben és medencékben fejtik ki hatásukat.

A mélyebb völgyekben lombos időszakban és a barlangokban a levegő páratartalma megközelítheti a telítettségi értéket. A térség tiszta levegőjének különleges sajátossága, hogy több allergén növény (pl. a parlagnyír) pollene nem található meg a park körzetében. A térség a Sajó-Bódva vízgyűjtőjéhez tartozik. A felszíni vízfolyásokat a barlangi patakok és a karsztforrások táplálják, melyek egy része csak időszakosan működik. A patakok vízjárását a csapadékmaximumok és a tavaszi hóolvadás szabályozzák, ezekben az időszakokban gyakori a néhány napig tartó árvíz. A felszíni vízhálózat képét néhány mesterségesen felduzzasztott tó (pl. Tengersizem-tó) és az eltömődött víznyelőkben és dolinákban összegyűlt apró tavak színezik.

Élővilág:

Az Aggteleki-karszt geológiai, domborzati és klimatológiai viszonyai, valamint földrajzi fekvése alapján a terület növény- és állatvilágának legfontosabb vonása a peremhelyzet és az átmeneti jelleg. Növényföldrajzilag a Kárpáti és a Pannóniai flóratartomány átfedésében, karsztos viszonyok között kialakult önálló flórajáráshoz tartozik. A nemzeti park nagy részét erdők borítják. Természetes eredetű erdőtlen régiók csak a sziklás letöréseken és gerinceken találhatók, míg egyes területek az évszázados extenzív használat (legeltetés, kaszálás) során váltak gyepekké. A terület óriási élőhelyi és fajgazdagságát mutatja az egymástól teljesen eltérő ökológiai igényű fajok egész sorozata. Az északi oldalakon, hűvös töbrperemeken kialakult szubmontán bükkösökben, a meredek völgyek szurdokerdeiben számos észak-kárpáti, dacikus és boreo-montán flóra- és faunaelem található. Április táján ilyen termőhelyen illatozik a farkasboroszlán, veri fel az erdő csendjét a fekete harkály és a fehérhátú harkály dobolása. Szintén itt fészkel az odúlakó kékgalamb és a kis légykapó. A legzavartalanabb erdőkben költ az uráli bagoly és legtermetesebb énekesmadarunk, a holló is. Említést érde-

mel a bükkösökben élő kék meztelen csiga, a lenyűgöző mintázatú havasi cincér vagy a viszonylag gyakori nagypele is.

A meredek kőkibúvásos letörések sziklaerdő fragmentumait illír-kárpáti elemek gazdagítják, melyek legpompásabb képviselője a kakasmandikó. A karszt egyik legjellemzőbb erdőtársulása a gyertyános-tölgyes, amely mintegy keretbe foglalja a korábbi társulástípusokat. A gyertyánosokban virágzik, még lombfakadás előtt a hóvirág és az illatos ujjas keltike. Az elgyertyánosodásra hajlamos erdők aljnövényzetéhez kötődik a nagy nyárfalepke, a lonclepke valamint a fecskefarkú lepke. Itt találkozhatunk egyetlen fajdfélénnel, a császármadárral is, melynek legjelentősebb hazai populációja a karszton él. A déli lejtők melegkedvelő tölgyeseiben sztyepp- és erdős-sztyepp fajokat, a molyhos-tölgyes karsztbokorerdőkben és sziklagyepekben szubmediterrán és kisázsiai elemeket találunk szép számban. Ilyen például a kora tavaszi leánykőkörcsin, a pirosló kígyószisz, a vörösarna nőszőfű vagy a piros madársisak. Az Esztramoson virít a korai fehér szegfű és a fűrtös kötőrőfű. Hazánkban már csak a nemzeti parkban fordul elő az osztrák sárkányfű, míg a fás szárúak közül legérdekesebb a lisztes berkenye és az olasz tölgy. Még izgalmasabb bennszülött virágritkaság - csak a határközei Alsóhegyen és a szlovákiai Várhegyen fordul elő - a nemzetközi vörös könyves tornai vértő. A tölgyesek cserjés erdőszegélyén él az erdélyi kurtaszárnyú szöcske vagy a tarka mintázatú rézsikló. Az idősebb erdők ritka fészkelője a parlagi sas, a békászó sas, a kígyászölyv vagy a darázsölyv. A tölgyeseket és a bokorerdőket előszeretettel keresi fel a "nagyvad", az őz és a gímszarvas. Legnagyobb számban mégis a vaddisznók élnek. A tömegesen előforduló rőt vad, és a terület viszonylagos zavaratlansága eredményeként időszakosan már megtelepedett több nagyragadozó. Míg a barna medve csak alkalmanként bukkan fel a tájon, addig a hiúz és a farkas már állandó lakó.

A bokorerdők és sziklagyeppek mozaikos társulástípusai látványosan gazdag faunát őriznek. A különféle színekben pompázó vadvirágos gyepek lakója - a gerinctelenek közül - a fűrészlábú szöcske és a kis apolló lepke. A széltől hullámos árvalányhajmezőt tagoló sziklakibúvások között surran a csöppnyi pannon gyík és a természetesebb zöld gyík. A madárfaunából a lappantyú, a bajszos sármány, sőt az Esztramoson alkalmanként kövirigó színesíti a palettát. Külön szót érdemelnek a másodlagosan kialakult hegyi kaszálórétek. Ezek hazánk fajokban leggazdagabb élőhelyei. Az orchideák családját képviseli a bíborszínű vitézvirág, míg ősszel különféle tárnicsok kéklenek e réteken.

Állatviláguk is feltűnően gazdag, különösen a lepkék és az egyenesszárnyúak (szöcskék, sás-kák) rendje képviselteti magát ritka fajokkal. A karsztot tagoló patak völgyeket - legszebb közülük a Telekes- és a Ménes-völgy - a mézgás éger pompás ligetei övezik. Alattuk a magas hegyekre jellemző fehér acsalapu és ikrás fogasír virít. A surranó patak partján a hegyi billegető, a patak vizében gázolva hazánk legritkább énekese a vízirigó keresgél. A kristálytisza vízben a forráscsiga mellett ritka tegzesek és halfajok élnek. A nemzeti park vizeiben kutatóink megtalálták a petényi márnát és a tiszai ingolát is. A zárt, hűvös patak völgyek ritka kétélűje az Aggteleki Nemzeti Park címerállata, a foltos szalamandra. Az alsó patakszakaszokon gyapjúsásos láprétek, üde mocsárrétek pompáznak mocsári kosborral és kockás liliummal. A magassásos élőhelyek ritka fészkelőmadara az európaszer- te megritkult haris. A karsztot sem kerülte el a tájidegen fajok (fenyők, akác, bálványfa) betelepítése. Ezen erdőállományok felszámolása, a hazai fajok visszatelepítése is a természetvédelem feladata, még akkor is, ha a fenyvesekben búbos cinege vagy keresztcsőrű színesíti a madárvilágot.

Külön említést érdemel a barlangi élővilág. Legismertebbek a denevérek, melyek főként a Béke- és a Baradla-barlangban jó néhány fajjal képviseltetik magukat. A legérdekesebb a kereknyergű patkósorrú denevér. A kutatók mégis inkább a magyar vakfutrinka vagy az aggteleki vakrák, valamint a szálfarkú ízeltlábú jelentőségét hangsúlyozzák.

Kultúrtörténeti értékek:

Az Aggteleki-karsztvidék területén már az őskortól éltek emberek. A hegységeket borító vad-
dal teli erdőségek elsősorban a vadászcsoportokat csalogatták, de a neolitikumtól kezdve földműve-
léssel is foglalkoztak. A bükki kultúra emberének eszközei és művészi szépségű, vonaldíszes cserép-
edényeinek maradványai nagy számban kerültek elő az aggteleki Baradla-barlangban és bejáratánál.
Feltehető, hogy a kor embere a barlang bejárata előtti tanyahelyen élt, s csak veszély esetén menekült
a barlangba. Az ásatások során több vékonyfalú, vonalkötegekkel díszített kerámia került elő.

Az újkőkör után sokáig lakatlan volt a barlang, majd a bronzkor végén és a korai vaskorban új-
ra megjelent az ember. Ebből a korból arany karperecek, gyűrűk, fényes fekete színű edénytöredékek
származnak. A római korban is lakott volt e vidék. A Baradla bejárata előtt és Jósmafőn, Szelcepusz-
tán római kori cserepekre bukkantak. A középkorban a területen jelentős vaskohászati tevékenység is
folyt. Helyi, sőt talán a környék igényeit is kielégítő vasolvastó kemencéket tártak fel Aggtelek,
Imola valamint Trizs határában. A környék települései középkori eredetűek. A tatárjárás után az újjá-
építés szinte azonnal megkezdődik. Valóságos építési láz tör ki, nemcsak templomok épülnek százá-
val hanem egymás után létesülnek kolostorok is. Martonyi községtől alig egy óra járásnyira az erdő-
ben található az 1347-ben alapított pálos kolostor fákkal benőtt romjai. A szalonnai Árpád-kori kör-
templomot töredékesen fennmaradt belső falképeiért, Rakacaszend egyenes szentélyzáródású román
kori templomát értékes falképmaradványaiért és 1657-ben készült festett famennyezetéért érdemes
felkeresni. A hazai műemlékállományban páratlan a tornaszentandrás ikerszentélyes római katolikus
templom. A XIII. században épült és többször átépített zubogyi református templom kazettás meny-
nyezetével, fazsindely tetejével és a fa szerkezetű haranglábbal gyönyörű látványt nyújt. Jóval egy-
szerűbb a ragályi román kori templom, amelynek toronytalan épülettömbje a XIII. század óta szinte
változatlan formájú. A jósmafői és tornakápolnai templomok kazettás festett mennyezetei a XVIII.
századból való kiemelkedő alkotások. Az említett templomok jelentős értékeit képviselik a fes-
tő-asztalos mesterek által készített faberendezések (padok, szószékek, mennyezetek), amelyek egy-
ben a magyar népi díszítőművészet legszebb emlékei közé tartoznak. Az Aggteleki-karszt falvainak
peremén Teresztenyén, Jósmafőn és Aggteleken fejfás temetőket találunk. A XIII. század második fe-
lében Északkelet-Magyarországon is az ország más tájaihoz hasonlóan egymás után épülnek a várak.
Szögliget községtől északra a Szár-hegyen építette IV. Béla a tornai királyi uradalom védelmére az
1250-es években a Szádvárt, mely hazánk egyik legnagyobb vára volt. A térségből néhány korábban
létesített földvár is ismert. A nemzeti park szűkebb környékének középkori eredetű települései út
menti vagy völgyi falvak, melyeknek egy része egy utcás szerkezetű. Lakóházaik zöme a századfor-
dulón vagy azután épült. Tornanádaskán a védett parkban álló barokk kastély kertjében XV. századi
velencei kút látható vas húzó szerkezettel. Az épület ma Gyógypedagógiai Intézetként működik.

Pihenés, turizmus:

Az Aggteleki Nemzeti Parkot felkereső látogatók számára gazdag programot ajánl a nemzeti
park igazgatósága. Gyalogtúrák a jelzett turistautakon, közöttük az Országos Kék-túra útvonalán, lo-
vastúrák, tanösvények, madármegfigyelés, fotóstúrák, faluséták, a génmegőrzés céljából tenyésztett
hucul ménes meglátogatása lovaglási lehetőséggel, a hagyományos mesterségekkel való ismerkedés,
kerékpártúrák, a Jósmafői Tájháza és a környező települések kulturális emlékeinek felkeresése csak
ízelítő a választékból. A szervezett barlangtúrák a Baradla aggteleki szakaszát, az Aggtelekről Jósfa-
főig tartó mintegy 7 km-es hosszútúrát, és a Vörös-tó és Jósmafő közötti 2, 5 km-es középtúra sza-
kaszt keresik fel. A romantikusabb kalandokra vágyók speciális barlangtúrákon vehetnek részt. A Ba-

radla-barlang egyúttal a barlangkutatók legjobb előiskolája is. A kényelmes, járdákkal, hidakkal kiépített kivilágított szakaszokon megtett sétától a kiépítés és megvilágítás nélküli részeken az iszapban, derékig vagy nyakig vízben gázolásig és a rendkívül szűk járatokban való kúszásig a barlangi mozgás minden szükséges és eltérő nehézségi fokú alapeleme kipróbálható.

A nemzeti park kezelésében lévő szálláshelyeken (Aggteleken a Barlang-motel és turistaszálló, a Baradla kemping, Jósmafőn pedig a Tengerszem szálló) kívül Aggteleken, Jósmafőn, Szinpetriben, Szögligeten, Teresztenyén és Égerszögön olcsó panziók és turistaszállások várják a pihenésre, tökéletes kikapcsolódásra vágyókat.

Világörökség:

1995. december 6-án Berlinben az UNESCO Világörökség-Bizottsága az Aggteleki és Szlovák-karszt barlangvilágát a Világörökség részévé nyilvánította. Az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete 1972-ben fogadta el a Világ Kulturális és Természeti Öröksége védelméről szóló egyezményt, amelynek célja a Föld legkiemelkedőbb, az emberiség egyetemes felelősségvállására és gondozására méltó kulturális és természeti értékeinek megőrzése. Az egyezményhez eddig száznegyvenhárom ország csatlakozott. A listára csak olyan, világviszonylatban is egyedülállónak minősíthető értékek kerülhetnek fel, amelyek csorbíthatatlan megőrzése az egész emberiség érdeke s ez hosszú távon is biztosítható.

Mai világunkban ez utóbbi feltétel a természeti értékek esetében egyre nehezebben teljesíthető. A természeti környezetet megváltoztató hatások, mint pl. a környezetszennyezés, a háborúk, az erdőpusztítások és az orvvadászat nemcsak a listára való felkerülés esélyeit, hanem a már listán szereplő értékek fennmaradását is veszélyeztetik. A Világörökség-listára korábban felkerült négyszáznegyven tétel alig egynegyede természeti örökség, s Európában ez az arány még rosszabb: a több mint száz kulturális örökségre csupán tizenegy természeti érték jut. Magyarországot e rangos listán eddig két kulturális érték: a Budai Vár a Duna-part panorámájával valamint Hollókő ófalu része képviselte. A kulturális örökség listán a bennük talált ősemberi leleteknek, falfestményeknek, vallási emlékeknek köszönhetően több barlang is szerepel. A természeti képződmények sorába mostanáig csak két barlang kerülhetett fel: az Egyesült Államokban található Mammoth-barlang - 560 kilométer összhosszúságú járat-rendszerével bolygónk leghosszabb ismert barlangja, valamint a szlovéniai Skocjani-barlang, amely Földünk legnagyobb vízhozamú felszín alatti folyómedre. A decemberi döntést követően újabb két barlangvidékkel bővült a természeti örökségek listája: az amerikai Carlsbad Caverns Nemzeti Park és az Aggteleki- és Szlovák-karszt barlangjainak egyidejű felkerülése a felszín alatti földtani világ különleges értékét igazolja.

Magyarország és Szlovákia közös előterjesztésében 1994-ben összeállított Világörökség-javaslat az országhatárral két részre osztott, ám földrajzi, földtani és hidrológiai szempontból összefüggő egységet alkotó Aggteleki- és Szlovák-karszt (hajdani Gömör-Tornai-karszt) 712 - ebből magyarországi területen 262 - ismert barlangjának rendkívüli változatosságát és érintetlenségét emelte ki. A barlangvilág védettségét a felszínen magyar oldalon az Aggteleki Nemzeti Park, a szlovákiai területen a Szlovák Karszt Tájvédelmi Körzet biztosítja.

Az Aggteleki- és Szlovák-karszt a mérsékelt övi középhegységi karsztosodás egyik legváltozatosabb és legösszetettebb képviselője. Az összesen mintegy 560 négyzetkilométeres terület barlangtípusainak változatossága képződésüket és formakincsüket tekintve egyedülálló. Itt található a mérsékelt égöv leghosszabb cseppkődíszes aktív patakos barlangja, a 25 kilométer összájathosszúságú Baradla-Domica-barlangrendszer, valamint a mérsékelt öv legalacsonyabban fekvő jégbarlangja, a tengerszinttől 503 méteres magasságban nyíló Szilicei-jégbarlang (Silická ľadnica). A barlangvilág több mint ötszáz barlanglakó és barlangkedvelő állatfajnak nyújt élőhelyet, köztük több a Földön ki-

zárólag csak itt található. A barlangok legalább 35 000 évet átfogó kultúrák sorozatát őrzik, s európai jelentőségű őslénytani lelőhelyeket foglalnak magukba. A barlangok fölötti felszíni formák a dolinák százaival tagolt karsztfennsík, töbörös karsztvölgyek, kifejlett karmezők, több kilométer hosszú szűk és mély mészkő-szurdokok a mérsékelt övi középhegységi karsztosodás minden jellegzetes elemét magukban hordozzák, a változatosság Európában egyedülálló. A barlangtípusok, a formakincs, a képződmények és a felszíni karsztformák változatossága, valamint a barlangok biológiai, régészeti és földtani jelentősége alapján az Aggteleki- és Szlovák-karszt a természettudományok kiemelkedő felszín alatti múzeuma, az emberiség egyetemes kincse. E kincs megóvása, védelme, az utókor számára történő sértetlen megőrzése nemcsak a természetvédelem, hanem mindnyájunk érdeke és kötelessége.

TERMÉSZETVÉDELMI TERÜLETEK (TT)

RUDABÁNYAI ŐSHOMINIDA LELŐHELY TT (3 ha): Rudabánya mellett az egykori vasércbánya egyik külfejtésének ÉK-i falrészében az emberré válás korai szakaszát képviselő emberszabású ősmajmok (Hominida) világviszonylatban egyedülálló gazdag lelőhelye található. Az 1967 óta folyó ásatások egy, már felegyenesedve járó afrikai eredetű ősmajom, a *Rudapithecus hungaricus* maradványait tárták fel, amely mintegy 10 millió évvel ezelőtt itt, a Pannón-beltóba ömlő folyócska mocsaras torkolatvidékén élt.

KELEMÉRI MOHOS-TAVAK TT (57 ha): A Mohos-tavak a Putnoki-dombság területén, Kelemér mellett 295 m-es tengerszint feletti magasságban találhatók. A pleisztocén végén, közel 16000 évvel ezelőtt suvadással keletkezett lefolyástalan mélyedésekben később úszó tözegmohalápok jöttek létre. Nemcsak kialakulásuk, hanem reliktum jellegű ritka növényeik és társulásaik, valamint az azokhoz kötődő értékes állatviláguk révén jelentenek egyedülálló természeti értéket. Az utóbbi csapadékhányos évtized és az 1922. évi lecsapolás jelentősen csökkentette a tavak vízszintjét. A vízháztartás megváltozásával elterjedt a nád és felgyorsult a beerdősülés. A láp eredeti jellegét veszélyeztető folyamatok ellen-súlyozására természetvédő táborok szerveződtek és elkészült a rekonstrukciós terv is.

4.2. Budapesti Természetvédelmi Igazgatóság

A Budapesti Természetvédelmi Igazgatóság működési területe Magyarország sűrűn lakott, infrastrukturális és ipari létesítményekkel behálózott középső részén helyezkedik el. Az Igazgatóság a Főváros, Pest megye, Komárom-Esztergom megye, Fejér megye területén gyakorol hatósági, szakhatósági jogkört és lát el természetvédelmi kezelési feladatokat. Működési területén országos jelentőségű védett területeként jelenleg 8 tájvédelmi körzet és 27 Természetvédelmi Terület található, melyek kiterjedése összesen közel 98 ezer ha. A térségre ható környezeti ártalmak az ország más tájegységeihez viszonyítva hatványozva jelentkeznek, ezért a konfliktusokkal terhelt természeti környezet védelme különösen nagy erőfeszítéseket igényel. Ugyanakkor a természeti értékek változatosság, sokszínűsége még ma is lenyűgöző, akár a síkvidéki, akár a hegyvidéki területeket, vagy a vizes élőhelyeket tekintjük.

BÖRZSÖNYI TÁJVÉDELMI KÖRZET

A harmadidőszaki vulkáni tevékenység szülte Börzsöny-hegység önálló hegycsúcsok rendszerre. A főcsúcsokból kiinduló mellék gerincek, a "V" alakú völgyek, a változatosan szaggatott felszín csodálatos tájképpé ötvöződik. A környezetéből meredeken kiemelkedő kaldera magashegységi hangulatot áraszt. Bár természetes eredetű felszíni állóvizek nincsenek, 300-350 forrás fakad és táplál csermelyeket, patakokat. Érdekesség, hogy 600 m-rel a tengerszint felett negyvennél több forrás ta-

lálható. Az Alföld és az északabbra lévő magasabb térszínű területek között álló Börzsöny egy sor növényfaj elterjedési határterülete. A hegység növényvilágában a védett kosbor-, nőszirm-, tárnics-fajok nagyobb állományban vannak jelen, míg mellettük más növényritkaságoknak (szirti páfrány, havasalji rózsza, gímpáfrány stb.) csak egy-egy töve, vagy pár négyzetméternyi előfordulása ismeretes. A lágyszárú fajok gazdagsága mellett természetesen botanikai érték a Börzsöny több fafajból összetevődő faállománya is mindenekelőtt az ősszel jellegzetes "börzsöny" színben pompázó, jelentős területarányú bükkösök. A hegység zártsága, viszonylagos zavartalansága, a növényvilág fajgazdagsága, a táj vízbősége mind olyan tényezők, melyek kedvező életfeltételeket biztosítanak az állattani értékeknek is. Különösen színpompás a déli oldalak kötengerein sütkérező zöld gyík és a párás, nedves völgyaljakon látható foltos szalamandra. A Börzsöny rendkívüli jelentősége, hogy számos, az emberi zavarásra különösen érzékeny - Európa szerte veszélyeztetett fokozottan védett madárfaj itt még megtalálja azt a nyugalmat, amely további fennmaradáshoz nélkülözhetetlen. A kultúrtörténeti értékek közül az egykor itt élt elődeink tárgyi emlékei, a kisebb települések gazdálkodásának még fellelhető maradványai érdemelnek említést. A tájvédelmi körzet irodájának címe: Diósjenő, Öreghegyi dűlő, telefon: (35) 364-356.

BUDAI TÁJVÉDELMI KÖRZET

A Budapestet nyugatról övező, erdőborította hegyvidék sajátos táji keretet ad a kétmillió fős fővárosnak. A Budai-hegység változatos formái, a dolomithegyek, szurdokvölgyek, sziklaalakzatok jelentős természeti értéket képviselnek. A hegységet alkotó üledékes kőzetekben 230 millió év földtörténeti eseményeit követhetjük nyomon. A karsztosodásra alkalmas kőzetekben, főként a mélyből feltörő hévizek oldó hatására barlangok keletkeztek. A TK területén mintegy 160 barlangot ismerünk, közülük a legjelentősebbek a Mátyás-hegyi-barlang, a Solymári ördöglyuk és a Batori-barlang. A legtöbb ritka, védett növényfajt rejtő növénytársulásokat a sekély termőrétegű sziklakibúvásos mészkő vagy dolomit alapkőzetű lelőhelyeken találjuk. A karsztbokorerdőket főleg molyhos tölgy és virágos kőris vagy sajmeggy alkotja, míg az északi dolomitlejtők elegyes karszterdőiben letörpült bükk mellé társul a virágos kőris. A terület gazdag az ősi klímaviszonyokról tanúskodó maradvány és kis területen elterjedt bennszülött növényfajokban. A reliktumok közül említést érdemel a tarka nádtippán, a lila csenkesz és a szürke bogáncs. A bennszülött növényeket gyakran nevük is elárulja, ilyen a magyar gurgolya, budai berkenye, budai nyúlfarkfű. A magyar méreggyilok eddig a Budai-hegységen kívül csak a Villányi hegységből került elő. A hazai flóra egyik leghíresebb növénye, a pilisi len reliktum és endemizmus is. A világon egyetlen termőhelye a Pilisszentiván fölött emelkedő Szénás-hegycsoport.

Az állatvilág fajokban igen gazdag. A gyeptársulások nevezetessége a hosszúlábú hangya, az igen ritka fűrészlábú szöcske és az eurázsiai rétisáska. A gerinces fauna értékes fajai a magyar vagy pannon gyík és a pontusi haragos sikló. A fészkelő madárfajok száma több mint száz. Az utóbbi években elterjedt a fekete harkály és a holló. A barlangokban, sziklaüregekben ritka denevérfajok élnek. Az 1979-ben létesített Budakeszi Vadaspark számos látogatót vonz. A TK területének jelentős kultúrtörténeti emlékei a budaszentlőrinci pálos rendi kolostor romja, Mátyás király vadaskertje és Gercsepuszta XIII. sz-i templomromja. A Remete-szurdok barlangjai híres őslénytani és régészeti lelőhelyek. A tájvédelmi körzet irodájának címe: 1024 Budapest, Medve u. 19., telefon: 201-0844.

GERECSEI TÁJVÉDELMI KÖRZET

A Gerecse-hegység élesen körülhatárolható hegycsoport a Vértes-hegység és a Duna között. Alapköze triász és jura időszerű mészkő. E karsztosodásra hajlamos kőzetekben több mint 300

barlang található, közülük 9 fokozottan védett (pl. Szelimlyuk, Pisznice-barlang, Jankovich-barlang). Növényzete közül megemlítendő a dolomitra jellemző nyílt és zárt sziklagyepek a mészkőre jellemző pusztafüves lejtőszyeppek. Ezekből fejlődnek ki a sajmeggyes-karsztbokorerdők és a cseresmolyhos tölgyesek. Az erdők legfontosabb állományalkotó fajtája a cser- és a kocsánytalan tölgy. Mélyebb erdőtalajon gyertyános-tölgyesek és az északi részeken helyenként medvehagymás bükkösök találhatók. Lágyszárú flórája olyan ritka és fokozottan védett fajokat rejt, mint pl. az endemikus magyarföldi husáng. A hegység faunájából a madárvilágot kell kiemelni. A költő madárfajok száma 90 körül van. A fokozottan védett fajok közül rendszeresen költ a kerecsensólyom és a parlasi sas. A Gerecsében számos kultúrtörténeti érték is található. Így például Pusztamarót történeti-, Duna-almás irodalomtörténeti-, a Szelim-lyuk népmondai emlékhely, régészeti lelőhely Baj, néprajzi érték Tardos, Vértestolna, Agostyán, ipartörténeti emlék Pisznice, Kis-Gerecse. Tájéki értékei közül kiemelendők a természetes tájak viszonylag érintetlen részletei (Malomvölgy, Látóhegy). Idegenforgalmi szempontból a minőségi turizmus kitűnő lehetőségeit említenék: gyalog, lóháton és kerékpáron. Két táborhely ajánlható: Pusztamarót, Agostyán. A tájvédelmi körzet irodájának címe: 2835 Agostyán, Török Ignác u. 3., telefon: (34) 380-297 (7-9, 20-21 óráig).

GÖDÖLLŐI-DOMBVIDÉK TÁJVÉDELMI KÖRZET

A Gödöllői-dombvidék 180-200 m-es átlagos tengerszint feletti magasságú harmadkori domb-ság, amely a Cserhát hegyvonulata, a Pesti-síkság, a Duna-Tisza közti homokbucka vidék és a Zagyva vidéki löszfennsík közé szigetszerűen ékelődik be. Az ember keznyomát nagymértékben magánviselő tájon a megmaradt természetes növényzet különböző erdőtársulások tarka mozaikjából tevődik össze, amelyet több helyütt gyeptársulások tesznek még színesebbé. A terület egyedülálló erdőtársulásai az É-ÉNy-i kitettséű domboldalakon kialakult kislevelű hársas-tölgyes és az egyes dombtetőkön található juharos-gyertyános-tölgyes. A területen élő ritka növények közül figyelemre méltó a janka tarsóka, a homoki gémorri, a piros kígyószisz, a sömörös kosbor és a Szent László tárnics előfordulása. A dombvidék kevésbé ismert faunájából a madárvilág gazdagsága emelhető ki. Az itt fészkelő közel 100 fajból különösen jelentős a fokozottan védett gyurgyalag nagyszámú fészkelése, valamint az e tájon ritkának mondható darázsölyv, jégmadár, holló költése is. A természeti értékek mellett gazdag kultúrtörténeti emlékekkel is rendelkezik ez a kistáj. A szkíta, szarmata és avar sírok, az egykori erődítések, kolostorok és templomok maradványai az emberi tevékenység évezredekre visszamenő nyomait őrzik. A valkói erdőben több száz méteres szakaszon ma is jól láthatók a hajdani szarmatarómai védvonal, a "Csörsz árka" maradványai. A máriabesenyői templom átadásakor 1759-ben talált csont Mária szoborhoz kötődik a búcsújáróhely kialakulása. Az idevezető útvonalak mentén vannak az ún. "képes fák." Ezek hatalmas öreg fák, rajtuk keretben Mária kép vagy szobor található. A tájvédelmi körzet irodájának címe: 2100 Gödöllő, Tessedik Sámuel u. 2. Telefon: (28) 330-133

ÓCSAI TÁJVÉDELMI KÖRZET

Az Alföld és a Gödöllői-dombvidék találkozásánál, a Duna-völgy északkeleti kiszögellésénél, ahol a Duna vízállásától függő talajvíz találkozik a hátság alól fakadó vizekkel, található az Ócsai Tájvédelmi Körzet. A TK hivatott megőrizni az itteni táj, népi nevéen turjánvidék természeti és kulturális értékeit. A turjánvidék eredetileg 140-160 km hosszúságban és 4-20 km szélességben húzódott Soroksártól egészen Bajáig. Századunk húszas éveiben a Dunavölgyi-főcsatorna megépítésével e terület nagy részét lecsapolták, átalakították. A tözeget kibányászták, a réteket felszántották, a mocsarakat kiszárították. Az ócsai medence a nagy lecsapolórendszer legészakibb nyúlványa, mely lefo-

lyástalan mélyedéseivel ma is sokat őriz eredetiségéből. E mélyebb fekvésű területeken találhatóak a lápok, a mocsarak, a rekettyések, a páfrányokban gazdag égeres-, kőrises-, füzes láperdők, a tölgy-kőrisszil ligeterdők, a szürkenyáras erdőfoltok, a magassásos-, láp- és mocsárrétek, a kiszáradó láperétek, itt-ott átmeneti homoki gyepek, összességükben "turjánok". A jégkorszakot követő idők képe, a változatos növényvilághoz és mikroklímához kötődő állatvilág itt megmaradt. Különösen az Alföld lecsapolt mocsárvilágával eltűnő halfajok, kételtűek, hullók, a madárvilág, a rovarok és más alósbrendűek nagy fajszáma a jellemző. Az ingadozó vízviszonyok és a hagyományos határhasználat együttes hatására sajátos erdő- és réttársulások alakultak ki. A vidék kulturális értékei közül az ócsai "öregfalu" régi, műemlékjellegű házai, az öreghegyi pincesor, a temető régi, faragott kopjafás része valamint az öregfalu központjában a XII-XIII. században épült, "premontrei" erődtemplom emelendők ki. A templom szomszédságában a Bercsényi u. 4-6. sz. alatt van a TK fogadóközpontja. Néprajzi gyűjtemény és régi mezőgazdasági eszközök is láthatók itt. A tájvédelmi körzet látványosságai kerékpárral, de gyalog is bejárhatók. A főbb útvonalakon jelzett turistaút vezet. A tájvédelmi körzet irodájának címe: 2364 Ócsa, Lőrinc u. 1. Telefon : 06 (60) 311-487.

PILISI TÁJVÉDELMI KÖRZET

A Dunakanyar által közbezárt erdős hegyvidéket a pomázi Dera-patak és a szentléleki Cserepes-völgy osztja két részre. A DNyra elterülő Pilis-hegység legmagasabb pontja a 757 m magas Pilis. A földtörténet triász időszakában keletkezett mészkőből és dolomitból felépülő, rögökre darabolódott hegységre jellemzőek a meredek, kopár mészkő- és dolomitlejtők. A területen kevés az állandó vízfolyás, a karsztosodás jelentős mértékű. Közel 250 barlangja közül 12 fokozottan védett, a legismertebbek a Leány- és Legény-barlang valamint a Sátorkőpusztai-barlang. Az ÉK-re levő Visegrádi-hegység a Börzsönnyel mutat rokonságot. A miocénben zajlott vulkáni tevékenység központja Dobogókő, Nagy Csikóvár és Visegrád környéke volt. A vulkáni kőzetekből enyhébb formák keletkeztek, ám a Holdvilág-árok és a Rám-szakadék vadregényes szurdoka éppoly lenyűgöző, mint a szél, a fagy és víz formálta Thirring-szikla és Vadállókövek. A TK növényvilága igen változatos. Az egyes fajok elterjedésében nagy különbség van a Pilis mészkővonulata és a Visegrádi-hegység andezitje között. A Dunántúli-középhegységre jellemző molyhostölgy-bükk-virágoskőrissalkotta elegyes karszterdő a Pilisben éri el elterjedésének keleti határát, de keletről, az Északi-középhegységből idáig hatol a nyúlfarkfüves-bükkös. A sajmeggyes-karsztbokorerdő a déli sziklás gerincek, meredek oldalak elterjedt társulása, jellemző lágyszárúja a magyar bogáncs, de a jégkorszakból fennmaradt magyarföldi husáng is itt él. A Visegrádi-hegység területén viszont a mészkerülő tölgyesek szép társulásai figyelhetők meg. A hegytetők, déli oldalak bokorerdeiben a molyhos tölgy mellett gyakori a cser, hiányzik a sajmeggy. A térség állatvilága változatosan gazdag. A sztyepprétek ritka egyenesszárnyúak élőhelyei. A kárpáti reliktum magyar tarsza, az egész Európában ritka fűrészeslábú szöcske mellett érdekes az orosz sztyeppékre jellemző, nálunk reliktumjellegű réti sáska populációja. A madarak közül itt költ a fokozottan védett kerecsensólyom, vízirigó, gyurgyalag, kígyászölyv és a bajszos sármány. Barlangjai ritka denevérek élőhelyei. A Pilis a régészeti feltárások adatai szerint a jégkorszak óta lakott hely. A gravetti-kultúra, a réz, a bronz és a vaskor leletanyaga egyaránt jelentős. Különösen értékesek az árpádkori és középkori műemlékek. Visegrád műemléki és régészeti szempontból is védett. A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban a XVIII-XIX. századi falusi és mezővárosi építészet és életforma tárgyi emlékeit mutatják be. A tájvédelmi körzet irodájának címe: 1024 Budapest, Keleti Károly u. 48. Telefon: 212-5569

SÁRRÉTI TÁJVÉDELMI KÖRZET

A Sárrét mintegy 12 km hosszú és 5 -8 km széles lápmedencéje a késő pleisztocénben fokozatos tektonikus lezökkenésekkel jött létre. A medencét kitöltő, néhol több 10 m-es tőzegréteg változatos élővilágról tanúskodik. A ritka fajokban gazdag lápvilágnak ma csupán maradványai fordulnak elő. A TK északi részén igen szép kiszáradó lápréteket találunk, amelyekben foltokban a ritka csátés és nyúlfarkfüves láprétek jellemző fajai is fellelhetők. A magasabb homokhátakon homoki árvalányhajás sztyepprétek díszlenek. A lepkék közül két ritka faj - a nagy tűzlepke és a törpeszender - említendő. Kételtű faunáját hat béka és két göte faj alkotja. A védett madárfajok közül 101 fordul elő a TK-ban, ebből ötvenhétnek a fészkelését sikerült bizonyítani. A vonuló fajok közül kiemelkedő a fekete gólya, a réti fülesbagoly, a kékes rétihéja. A fehérgólya, a nagy kócsag, a kerecsensólyom, a parlagi sas táplálkozni járnak ide. Ritka fészkelő a kis őrgébics, a kabasólyom, a kékvércse, a gyöngybagoly és több cankófaj. A tájvédelmi körzet irodájának címe: 8000 Székesfehérvár, Balatoni út G. Telefon: 06 (60) 311-492

VÉRTESI TÁJVÉDELMI KÖRZET

A Vértes-hegység átlagos magassága 350 m és legmagasabb pontja is csak 480 m körüli, viszont peremének éles letörése miatt a környező síkság felől megközelítve magasabb hegység benyomását kelti. Geológiailag a Vértes főtömege dolomit alapkőzetből épül fel. A dolomitfelszín feldarabolódásával és lepusztulásával meredek letörések, sziklafalak, szakadékok, keskeny szurdokvölgyek alakultak ki. A gyengén karsztosodó dolomitban csak kisebb barlangok ismeretesek. Közülük a leghíresebb a Csákvári-barlang, melynek kitöltéséből több millió éves növény- és csontmaradványok kerültek elő. Máshol igen ritka, hogy a legkülönbözőbb növénytársulásokat találjuk meg egymástól igen kis távolságra. A Csíkvarsai-rét kiszáradó lápréjtjének vizes élőhelyét légvonalban csak néhány száz méter választja el a csákvári Haraszt-hegy szélsőségesen száraz dolomit sziklagyep társulásaitól, melyeket tanösvény mutat be az arra látogatóknak. De karsztbokorerdők, molyhostölgyes cserecsék, gyertyános-tölgyesek és bükkösök is előfordulnak egymás szomszédságában, a változatos terepviszonyok által számukra meghatározott helyen. A szűk, mindig árnyékos, hűvös vértesi völgyekben olyan jégkorszaki maradvány növényfajok élnek, mint a cifra kankalin, melynek valódi termőhelye a Kárpátok havasi rétje. A déli kitettségű, meleg, napsütötte, fagytól védett termőhelyeken pedig keleti gyertyán található, amely szubmediterrán-balkáni elem hazánk flórájában. Az állatvilág különlegességei közül leginkább említésre méltóak az Európa szerte kipusztulással fenyegetett nagy ragadozó madarak, a parlagi sas, a kerecsen sólyom. A Vértesben előfordul még a kövirigó is. A Csíkvarsai-rét vízi madárvilágának ritkább fajai: a nagypóling, pajzsoscankó, nagygoda. A Vértes egyik gyöngyszeme Vérteskozma. A gyönyörű, csendes völgyben fekvő falu házait dicséretes módon eredeti stílusban helyreállították. A tájvédelmi körzet irodájának címe: 8073 Csákvár, Széchenyi u. 1. Telefon: (22) 354-166

TERMÉSZETVÉDELMI TERÜLETEK (TT)

ALCSUTI ARBORÉTUM TT (40 ha): József nádor 1818-ban kapja meg az Alcsúti uradalmat, ahol a Pollack Mihály tervei szerint épülő kastélyt övező park kialakítását 1825-ben kezdik meg. A park stílusa tájképi dendrológiai kert. Növényzete a XIX. századi növényhonosítás eredményeként egy 540 fajból álló fás növény gyűjtemény, melynek származási helyei Európa, Kis-Ázsia, Kelet-Ázsia és Észak-Amerika. Legszebb példányai a parknak az idős platánok, török-mogyorók, tulipánfák, vasfák, vérbükkök, mocsárciprusok, jegenyefenyők és japánakácok, de értékes a hárs, juhar, tölgy

és gesztenyefajok gyűjteménye is. Egyedülálló a 24 törzset nevelő óriástuja, a zuhatagos bükk, a héttörzsű törökmogyoró. Állatvilágából az énekesmadár és a denevér állománya jelentős. A kert építmények közül a kastélykápolna, a babaház, a medveház és a glorieta említhetőek. Sajnos a kastély 1945 után elpusztult. A kastélykápolnában ma a kerttörténeti kiállítás, a babaházban a József főherceg katonái c. kiállítás látható. Telefon: 06 (22) 353-219.

BUDAI SAS-HEGY TT (30 ha): Érdekes geológiai jelenségeivel, szinte egyedülálló élővilágával csaknem egyenrangú értéke területének beépítetlensége a főváros szívében. Az érdeklődők ma kiépített körutakon tekinthetik meg a látóponthoz és gyönyörködhetnek a kelenföldi lapályból kiemelkedő, 259m magasságú "sasbérc" csúcsáról nyíló csodálatos panorámában. A hegy morfológiáját, növény- és állatvilágának jellemzőit, fajgazdagságát döntően a hegytömeg alapközetének (dolomit) sajátosságai határozzák meg. Különleges sziklaalakulatai az ún. "kőszalak" (Beethoven-, Medve-szikla). Ezek kovával átitatott, kemény sziklatömbök, melyek a környező kőzeteknél jobban ellenálltak a lepusztulásnak, így nyerték meglepő alakjukat. A déli lejtők a jégkorszakok előtti és közötti melegkorokból származó növényeket (magyar gurgolya, István király szegfűje, Sadler imola, csikófark stb.), a hűvös, sziklás, északi lejtők pedig havasi, északi jellegű fajokat (budai nyúlarkfű) mentettek át a jégkorszakból napjainkba. Faunisztikai szempontból a Sas-hegy sziklás kúpjai és kopár, háborítatlan lejtői a legértékesebbek. Különösen gazdag az ízeltlábú fauna, ezek közül kiemelkedő jelentőségű a lepkék és a pókok igen fajgazdag csoportja, de megtalálható itt a ma már igen ritka ájtatos manó és fűrészeslábú szöcske vagy a pannongyík is. A hegylábát borító sűrű bozótos cserjés számos madárfaj fészkelő- illetve táplálkozóhelye. Telefon: 325-9503/21

DINNYÉSI FERTŐ TT (539 ha): A Velencei-tó nádasai délnyugati irányban egykor Dinnyés községig húzódtak. Ennek maradványa az a vizes, nádas terület, amely a tó vízfeleslegét levezető Dinnyés-Kajtor csatorna két oldalán 1966 óta védett. A Velencei-tó megnövekedett idegenforgalmi terhelése miatt az onnan kiszoruló védett madaraknak nyújt zavartalan élőhelyet. Legismertebb költő fajai a nagy kócsag és a kanalasgém, de a bölömbika mély hangját is gyakran hallani tavasszal a nádasból. Az egyetlen Magyarországon fészkelő lúdfaj, a nyári lúd rendszeresen költ. Október végén, november elején legalább húszezer vetési lúd éjszakázik a Fertő biztonságát nyújtó vizén. A tavaszi, de különösen az őszi vonuláskor hatalmas réce tömegek zsúfolódnak össze a vízben. Szakvezetővel a Fertő szélén álló kilátótoronyból megfigyelhető a vízimadarak nyüzsgése. Telefon: 06 (60) 311-493

JÓKAI-KERT TT (3 ha): Jókai Mór életében meghatározó volt a természet- és kertszeretet. A Sváb-hegyen lévő telket a rajta álló házzal együtt 1853-ban vásárolta meg. A kert az író halála után fokozatos hanyatlásnak indult, végül a házat rossz állapota miatt le kellett bontani. A helyére került épület ma a Természetvédelmi Hivatalnak ad otthont, egy szobája a Jókai-házból származó tárgyi emlékeket őrzi. A kert 1987-ben megkezdett rekonstrukciója az író által telepített, ma már idős fás növényzet védelmét és egyúttal a természetvédelmi nevelés céljait szolgálja. A Jókai-szoba hétfő kivételével naponta 10-14 óráig látogatható.

MAGYARORSZÁG FÖLDRAJZI KÖZÉPPONTJA TT (5 ha): A védett terület rendeltetése, hogy maradandóan jelölje meg Magyarország földrajzi középpontját, biztosítsa az ott felállított, a tér- és időbeli tájékozódást segítő jelzőterület természeti környezetét.

PÁL-VÖLGYI-BARLANG FELSZÍNE TT (1 ha): A Pál-völgyi kőfejtőben 1904-ben megnyílt s rövidesen 1200 m hosszban feltárt Pál-völgyi-barlang legszebb részeit már 1919-ben látogathatóvá tették. Az 1980-ban kezdődött újabb kutatások eredményeként közel 12 km-re növekedett üregrendszer jelenleg az ország második leghosszabb barlangja. Járatait a Budai-hegység legtöbb barlangjához hasonlóan, a mélyből a repedések mentén feltörő melegvizek oldották ki. A jellegzetes hévizes oldásformák és ásványkiválások mellett a beszivárgó csapadékvíz hatására képződő cseppkövek is díszítik. Ma kb. 500 m-es szakasza látogatható. A barlangot magába rejtő kőfejtő impozáns sziklafalaiban még több kisebb-nagyobb üreg bejárata látható. A bányaudvar parkosított, rövid sétára kiválóan alkalmas. Telefon: 325-9505

SZEMLŐ-HEGYI-BARLANG FELSZÍNE TT (1 ha): A Szemlő-hegyi-barlangra 1930-ban, kőfejtés közben bukkantak rá. A jelenleg 2,2 km hosszban ismert barlang leglátványosabb járatainak kiépítése a 70-es években kezdődött meg. A kb. 300 méternyi kivilágított szakaszt és a barlanghoz kapcsolódó korszerű kezelőépületet 1986-ban nyitották meg a látogatók előtt. Az ugyancsak hévizes eredetű barlang falait dúsan borítják a melegvízből kivált képződmények, a borsókövek és karfiolra emlékeztető formák. Páradús, tiszta levegőjét 1991 óta asztmás betegek klímaterápiás gyógykezelésére is hasznosítják. A fogadóépület fölötti, szépen parkosított terület legmagasabb pontján található a Barlangkutató emlékkert. Telefon: 325-5995

BUDAPESTI BOTANIKUS KERT (3 ha): A műemléki-kerttörténeti szempontból is kiemelkedő Budapesti Botanikus Kert jelentős növénytani, tudománytörténeti és oktatási értéket képvisel. Ma mintegy 6500 növényfajt és változatot

tartalmaz hat tematikus csoportba rendezve. A kert májustól augusztusig látogatható.

MARTONVÁSÁRI KASTÉLYPARK TT (70 ha): A Brunszvik Antal által 1773-75 között építtetett barokk kastély és kápolna, valamint az azokat körülvevő park kiemelkedő kultúrtörténeti és kertépítészeti értékünk, ahol Beethoven is rendszeresen megfordult. A hazai zenetörténet e jelentős eseményének tiszteleg az évente megrendezésre kerülő zenei fesztivál. A kastély hétfő kivételével egész évben látogatható.

TATAI KÁLVÁRIA-DOMB TT (26 ha): A földtani természetvédelem egyik nemzetközileg is elismert látványos bemutatóhelye, a földtörténeti középkor kőzeteinek és ősmaradványainak valószínűleg szabadtéri múzeuma ez a felhagyott kőbánya. Geológiai értékei mellett jelentős régészeti értéket képviselnek a neolitikus emberéneken innen előkerült kőfejtőeszközei.

VÁCRÁTÓTI ARBORÉTUM TT (28 ha): A botanikus kertet 1872-ben kezdték kialakítani. Több mint 12 ezer fajból és fajtából álló növényrendszertani-, üvegházi- és dendrológiai gyűjteményével hazánk leggazdagabb élőnövény gyűjteménye. Itt található a Magyar Tudományos Akadémia Ökológiai és Botanikai Kutató Intézete is. Az arborétum egész évben, belépőjegy ellenében látogatható.

VÉRTESSZŐLŐSI ELŐEMBERTELEP TT (38 ha): A világhírűvé vált lelőhelyen Vértes László irányításával végzett ásatások eredményeként közel 300 növény- és állatfaj maradványán túlmenően négy kultúrrejteget sikerült elkülöníteni, jellegzetes kavicseszközökkel és tűzhelyekkel. Az innen előkerült előemberi koponyamaradvány korát 350 ezer évre becsülik.

TOVÁBBI ORSZÁGOS JELENTŐSÉGŰ TERMÉSZETVÉDELMI TERÜLETEK:

ADONYI TT (1 ha), CEGLÉDI-RÉT TT (17 ha), CSÉVHARASZTI-BORÓKÁS TT (105 ha), DABASI-TURJÁNOS TT (148 ha), DUNAALMÁSI KŐFEJTŐK TT (230 ha), FÓTI-SOMLYÓ TT (282 ha), HÁROS-SZIGETI ÁRTÉRI ERDŐ TT (56 ha), PÁKOZDI INGÓKÖVEK TT (44 ha), PEREGI PARKERDŐ TT (12 ha), RÁCALMÁSI-SZIGETEK TT (382), SÁRKERESZTÚRI SÁRKÁNY-TÓ TT (46 ha), SZENTENDREI RÓZSA TERMŐHELYE TT (1 ha), SZÉKESFEHÉRVÁRI HOMOKBÁNYA TT (121 ha), TURAI LEGELŐ TT (14 ha), VELENCEI MADÁRREZERVÁTUM TT (420 ha).

4.3. Bükki Nemzeti Park Igazgatóság

A Bükki Nemzeti Park Igazgatóság Magyarország egyik legváltozatosabb vidékének, az Északi-középhegység és az Alföld egy részének természetvédelmi felügyeletét látja el. Nógrád, Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megyékre kiterjedő működési területén ma a Bükki Nemzeti Park mellett 11 tájvédelmi körzet és 15 országos jelentőségű természetvédelmi terület található.

BÜKKI NEMZETI PARK

A Bükki Nemzeti Park Magyarország északkeleti részén, az Északi-középhegységben elhelyezkedő Bükk-hegység tömbjét foglalja magába. 1976. december 28-án alapították, területe ma 40 263 ha. A Bükk-hegység helyén a földtörténeti ókorban és középkorban közel 200 millió éven át tenger hullámzott, amelyben hatalmas mennyiségű üledék halmozódott fel. Ebből a tengeri üledékből, az évmilliók során jött létre a hegység, amelynek felépítésében vulkáni kitörések is többször szerepet játszottak. Így a hegység köztömegében nemcsak mészkövek, dolomitok és palák, hanem változatos vulkáni kőzetek is előfordulnak. A karbonátos üledékes kőzetek bővelkednek karsztjelenségekben. Az évmilliók felszínformáló erői töbrökkel tagolt jellegzetes karsztfennsíkakat, víznyelőket, barlangokat, mély szurdokvölgyeket, kiemelkedő sziklabércet ("köveket") hoztak létre. A Bükk-

hegység hazánk barlangokban leggazdagabb vidéke: területén jelenleg 853 barlang ismert, amelyek közül 45 fokozottan védett. Itt található az ország legmélyebb barlangja is, a 250 m mélységű, 4,5 km hosszúságú István-lápai-barlang. A hírneves bükki "ősemberbarlangok" (pl. Suba-lyuk, Szeleta-barlang, Istállós-kői-barlang) kitöltéséből kiemelkedő jelentőségű ősrégészeti leletek kerültek elő.

A hazánkban átlagmagasságát tekintve kiemelkedő hegységben változatos növénytakaró alakulhatott ki. A növényzet legértékesebb részei azok a speciális ökológiai viszonyok között kialakult növénytársulások, amelyekben fennmaradhattak az utolsó jégkorszak és az azt követő klímakorszakok egyes növényfajai. Ezért számos olyan növény található a Bükkben, amely máshol nem fordul elő. Ilyen például a mézskőtörmeléken élő, alhavasi sárga ibolya, vagy a fagyugos töbrök oldalában élő kékvirágú északi sárkányfű. A változatos növénytakaróhoz igen nagy fajgazdagságú állatvilág kötődik, amelyből tudományos szempontból sok gerinctelen (például puhatestű, rovar) és gerinces képvisel kiemelkedő értéket. A gerincesek közül a madár és emlősfauna számos ritkasága mellett érdemes megemlíteni az apró termetű pannonyíkot, a hegyi patakok egyik veszélyeztetett halfaját a Petényi márnát, vagy az alpesi gótét. A Bükk-fennsík karsztformái, a fennsíkot "körülvevő meredek sziklaszirtek, a "Kövek" vonulata, a mély szurdokvölgyek, a középkori várak maradványai, a lillafüredi idegenforgalmi barlangok (Szt. István-barlang, Anna-barlang) nagy számban vonzzák a hazai és külföldi kirándulót, a hegyvidéki üdülésre, pihenésre vágyókat.

LÁZBÉRCI TÁJVÉDELMI KÖRZET

Az 1975-ben alapított tájvédelmi körzet a közepén elhelyezkedő Láz-bérci-víztározónak köszönheti létét. A fontos ivóvízbázis vízminőség-védelmén túl, a 3 649 hektáros terület földtani, növény- és állattani értékei is indokolják ma a védelmet. Az üledékes és vulkáni kőzetekből álló Upponyi-hegység a Bükk-hegységhez kapcsolódik ÉNy felől. Földtanilag legértékesebb és tájképileg legszebb a 400-500 méter hosszúságú Upponyi-sziklaszoros szurdokvölgye, a "Vízköz" mészkő oldalával, karsztos jellegű, meredek sziklafalával és kőfülkéivel. A szoros növényvilága rendkívül gazdag. Sok növényritkaságnak adnak otthont a szurdok nyúlfarkfüves mészkősziklagyepjei, bokorerdői. A mai flóra képviselői mellett kiemelkedő értéket képviselnek azok a geológiai feltárások, amelyek az egykori szarmata flóra megkövült maradványait, a sárgás és fekete levéllenyomatokat őrzik. Az Upponyi-hegység állatvilága hasonló a Bükk-hegység állatvilágához, de gazdagítja előbbit a mesterséges vízfelületre rendszeresen táplálkozni járó vízimadarak népes csapata. A tájvédelmi körzet jelentőségét tovább növelik a határain elhelyezkedő községekben megtalálható kultúrtörténeti emlékek és a fokozott védelmet élvező Damasa-szakadék.

HOLLÓKŐI TÁJVÉDELMI KÖRZET

A 151 ha területű TK a Cserhát dombjai közé zárt Hollókő község és környéke építészeti, gazdálkodási és kulturális hagyományainak megóvására alakult 1977-ben. A hollókői Várhegy alatt elterülő Ófalu megőrizte egykori településszerkezetét és a műemléki védettség következtében a régi palóc házak sora élő "falumúzeumot" alkot. A középkori település házait többször pusztította az elmúlt századokban tűzvész. A jelenlegi egységes utcaképet az 1909-es tűzvész után kapta, amikor teljes utcatorok épültek újjá, a palóc építészeti stílusnak megfelelően. Az Ófalu jellegzetes tornácos épületei a palóc nagycsaládrendszer hagyományaihoz híven, csoportos telkekre épültek. A telkek környezetében kialakított zártkertek, keskeny szőlőparcellák, hagyásfás legelők adják a falukép szerves egységét.

A falu fölé magasodó várrom Nógrád megye számos középkori vára közül a legkisebb, de a legépebben megmaradt. A tatárjárás után a Kacsics nemzetség építette a XIII. század végén. A XIV.

században fontos szerepet játszott a király és a hatalmaskodó oligarchiák közötti párharcokban. Sorát a török uralom megszűnte után a császári csapatok pecsételték meg, 1711-ben lerombolták. Az Ófalu helyreállítása, a zártkertek hagyományos kisparcellás művelési módjainak fenntartása kimagasló nemzetközi megítélést kapott és a települést 1989-ben felvették az UNESCO "Világ Kulturális Öröksége" listájára. A palóc nép múltját, a község történetét mutatja be a Kossuth utca 99-100. szám alatti "Táj és nép" című kiállítás.

ZEMPLÉNI TÁJVÉDELMI KÖRZET

Az 1984 végén alakult, 26 788 hektáros TK a Zempléni-hegység nagy részét foglalja magába, amelynek köztömegét a 14-16 millió évvel ezelőtt működött vulkánok hozták létre. A tűzhányók közé helyenként tenger is benyomult és üledékei, valamint a beszóródó vulkáni tufa számos növény és állat ősmaradványát őrzi. A tájvédelmi körzet hegyeit túlnyomórészt lombdők borítják: tölgyesek, gyertyános-tölgyesek és bükkösök, a völgyekben futó patakokat égeresek kísérik. A hegység lágyszárú növényzete rendkívül változatos, sok a közeli Kárpátokkal közös, magashegyvidéki flóraelem. A védett ritkaságokat felvonultató élőhelyek közül kiemelkednek a hegyi kaszálórétek, a tocsgós lápok, a színpompás szilikát sziklagyepek és a korpafüves, áfonyás bükkösök, nyíresek. Állatvilága a sajátos flórához kapcsolódóan szintén rendkívül változatos. Megtalálható itt a védett hazai emlősök legtöbb faja és néha egy-egy farkas is átkóborol a szomszédos Kárpátokból. Madárvilágára jellemző a hegyvidéki fajok jelenléte. Ilyen például a fekete gólya, a nappali ragadozó madaraink, összes hazai bagolyfajunk, vagy a ritka, földön fészkelő fajunk, a császármadár. Az állatvilágból legnagyobb számban a legkisebbek, a rovarok és egyéb gerinctelenek képviseltetik magukat. Számtalan olyan faj találta meg itt életfeltételeit, amely az országban máshol nem fordul elő. Természetesen egy tájvédelmi körzethez a természeti adottságok mellett hozzá tartoznak kulturális és történelmi múltjának emlékei is. Az Árpád-kori várak híres romjai (Füzér, Regéc, Boldogkő), a hegyek szépsége, vadregényessége talán az ország egyik legszebb vidékévé varázsolják a Zemplént.

MÁTRAI TÁJVÉDELMI KÖRZET

A Mátra hazánk leglátogatottabb hegysége, amelyet elhelyezkedése, magassága, kiépítettsége és természeti szépségei tettek közkedvelté. A hegység nyugati és a nagyobb keleti részén 1985-ben létesült a 12 374 hektáros tájvédelmi körzet. A Mátra köztömegét a vulkánok hozták létre, amelyet a külső erők koptattak, pusztítottak mai formájára. A hegységben számos helyen találkozhatunk a vulkáni utóműködés maradványaival. A változatos felszínű hegyvonulat gazdag élővilággal rendelkezik. Kiemelkedik növény- és állatvilágával a Mátra központi, legmagasabb tömbje, ami a legtöbb kárpáti, magashegyvidéki növény- és állatfajnak nyújt menedéket. A Saskő 898 méteres ormának meredek letörése már régóta híres ritka és veszélyeztetett növényfajairól. A Mátra erdős táj. A meleg oldalak tölgyeseit magasságtól és kitettségtől függően felváltják a bükkösök, de megtalálhatóak az extrém, speciális termőhelyek egyedi fás társulásai is. Az összefüggő erdők hangulatát időnként sziklakibúvások rajtuk kialakult gyepes és gyöngyvesszős cserjések, irtásrétek, kisebb-nagyobb mocsarak, tavak szakítják meg. A változatos élőhelyek változatos élővilággal rendelkeznek, amelyből a patakok ízellábúí éppúgy figyelmet érdemelnek, mint a színes lepkék, vagy a közkedvelt madarak. Azonban a ritka védett állatokat csak kivételesen pillanthatja meg a hegységet járó turista, hiszen azok a legérzékenyebb, ember által alig járt területeken tartózkodnak. Sajnos az üdülőterületek szaporodása, a megnövekedett gépjárműforgalom a természetes táj rohamos zsugorodásához vezet.

TOKAJ-BODROGZUGI TÁJVÉDELMI KÖRZET

1986. augusztusában, 4 941 ha területtel lett védetté nyilvánítva. Két nagy területe közül az egyik a Tokaj-Hegyaljához tartozó, zamatos borairól híres Nagy-Kopasz. 513 méteres magasságával az ország egyik legnagyobb kiterjedésű vulkánikus szigethegye. Alapközete nagyrészt andezit, amelyre a hegylábi részeken vastag, helyenként 10-30 méter vastag üledékes kőzet, lösz települt. A hegy természeti értékeinek nagy része a déli száraz, meleg oldalakon koncentrálódik. Növényzetében bokorerdők váltakoznak virággazdag gyepekkel, a hegylábi részeken pedig a löszre jellemző törpe-mandulások ékelődnek be a szőlőteraszok közé. Növényritkaságai közül néhány mára a filoxéra pusztítása után parlagon hagyott szőlőparcellákon is megtelepedett. A hegy északi oldalán hárs-kőris és gyertyános-tölgyes erdők vannak, kaszálórétekkel tarkítva. Gazdag állatvilágára főleg a száraz-meleg élőhelyeket kedvelő gerinctelen és gerinces fajok a jellemzőek, de a kőfejtők, bányák és a löszfalak néhány speciális élőhelyet igénylő állatfaj megtelepedését is lehetővé tették. A tájvédelmi körzet másik nagy területe a Bodrog-Tisza ártér. Növényzetében a morotvatavak hínártársulásai, mocsarak magassásosai, nádasai, láprétek és mocsárrétek váltakoznak nagy kiterjedésű nedves kaszálókkkal, fűzligetekkel. A folyóvizeket ligeterdők szegélyezik, de sajnos jelentős a nemesnyarasok aránya is. A terület helyenként gyakori védett növénye a kornistárnics és a tiszaparti margitvirág. A tavaszi áradások miatt nyár közepéig járhatatlan ártér zavartalan fészkelést biztosít az itt élő rendkívül gazdag vízimadárvilágnak. Nagy számban fészkelnek itt réce- és gázlómadárfajok, mint például a természetvédelem jelképévé lett, elegáns megjelenésű nagykócsag, a kisebb termetű ritkább testvére a kiskócsag, vagy a sásosokban, nedves réteken fészkelő, rejtett életmódú haris, amely nemzetközileg is elismertté tette a Bodrogzugot. 1989-ben, fokozott jelentőségű vízimadár élőhelyként felkerült a nemzetközi Ramsari területek listájára is.

BORSODI MEZŐSÉG TÁJVÉDELMI KÖRZET

Az 1989-ben létrehozott, 18 093 ha területű, alföldi tájvédelmi körzet a bükki patakok és a Tisza folyó által a mederszabályozás előtt lerakott és hátrahagyott hordalékkúpokon, az elszórt, szél szállította finom löszön kialakult növényzet és állatvilág megmaradt részét védi. A tájvédelmi körzet szikesein gyalogolva olyan érzésünk támad, mintha a Hortobágy rónáin lépdelnénk a szikfoltok és szikpadkák világában. Nem véletlenül nevezik e tájegységet Kis-Hortobágnak is. Megtalálhatók itt az erdőssztyepp zóna sziken és löszön kialakult sztyepp-tölgyeseinek, valamint a tölgyesek kiirtása után is megmaradó lösz-sztyepprétek maradványfoltjai. Kiemelt természeti értékek az állatvilágból kerülnek ki. Itt életképes populációja él még hazánk legnagyobb madarának a túzoknak és nagy egyedszámban fészkel az egzotikus megjelenésű szalakóta. De a rovarvilága is számos ritkasággal büszkélkedhet e mezőgazdálkodás során kialakult tájnak. A tájvédelmi körzet természeti, kultúrtörténeti értékeinek részletes ismertetése az Ároktő, Táncsics út 3. szám alatti tájházban berendezett kiállításon tekinthető meg.

KARANCS-MEDVES TÁJVÉDELMI KÖRZET

Az országhatár mellett, a Palóc-Olimposznak nevezett Karancsnak és Európa legnagyobb bazaltfennsíkjának, a Medvesnek a területén létesült 1989-ben a 6 662 hektáros tájvédelmi körzet. A Nógrádi-medence legszebb formájú vulkáni képződményét meredek gerincek és mély völgyek tagolják. Keletkezésében a szubvulkáni működés volt a meghatározó, amelynél az andezitláva nem ömlött a felszínre, hanem megemelte a fölötte lévő kőzetrétegeket. A Medves létrejöttében a többszöri bazaltömléssel járó vulkánkitörések sorozata játszott fontos szerepet. A feltörő lávából keletkeztek a

nevezetes bazaltcsúcsok, mint például a Szilvaskő ahol úgy állnak a bazalt oszlopok függőleges sorokba rendeződve, mint egy katedrális orgonájának sípjai. A tájvédelmi körzet erdőségeinek látképét gyakran bontják meg fenséges sziklaképződmények. Ezek a mostoha életfeltételeket nyújtó sziklák azonban nem csupaszak, számos érdekes, ritka növény telepedik itt meg, kis virágoskertet varázsolva a rideg kőzetfelszínre. A terület Északi-középhegységre jellemző állatvilága viszonylag háborítatlanul él a közeli iparváros szomszédságában. A táj fő vonzóerejét a rétekkel, tisztásokkal, legelőkkel tagolt erdőségek jelentik, amelyekben sétálva szép kilátás nyílik a Mátrára, a magasabb csúcsokról, tiszta időben pedig a Kárpátok közeli hegyvonulataira.

KELET-CSERHÁT TÁJVÉDELMI KÖRZET

Az 1989-ben megalakított, 7161 hektáros tájvédelmi körzet a Cserhát geológiailag és geomorfológiailag értékes keleti részén helyezkedik el. Az erdőborította hegyvonulat földtani feltárásai és látványos sziklaalakzati egy kb. 15 millió évvel ezelőtti rétegvulkán szerkezetét, kőzettípusait és lepusztulási folyamatát tárják elénk. A vonulat előterében a vulkanizmust követő tengerelöntés mészkövet és homokos-agyagos üledékeket hagyott hátra, amelyek gazdag kőületegyüttese a földtörténeti harmadkor végének élővilágáról nyújt értékes információkat. A területen a hűvös völgyoldalokban bükkösöket, a meleg oldalakon tölgyeseket, a száraz sziklás gerinceken bokorerdőket, míg a patakok mentén égereseket találunk. A régi erdőgazdálkodás és a mészegetés egyes területeken az értékes erdőket teljesen kiirtotta és helyükön legelőket alakított ki. E legelők egyik védett növénye a sárga virágú tavaszi hérics, amelyet méreganyag tartalma miatt nem bánt a legelő jószág. A botanikai ritkaságok többsége azonban a háborítatlan élőhelyeken található. A tájvédelmi körzet élővilága hasonló a közeli Mátrához. Az erdőterületek nagyvadjai mellett otthonra lelnek itt a ritka védett emlősök, hüllők, kétéltűek és a madarak is, nem beszélve a gerinctelenek népes csapatáról. Ha a turista elindul, hogy egy magaslatról gyönyörködhesen a szomszédos Mátra vonulatában, nemcsak a táj szépségeivel, hanem a terület jelenével és történelmi múltjával is megismerkedhet.

KESZNYÉTENI TÁJVÉDELMI KÖRZET

A Tisza szomszédságában elhelyezkedő, 1990-ben megalakított tájvédelmi körzet 4 214 hektáros területe morotvákkel, folyómedrekkel tarkított síkság, amely a Taktaköz dél-nyugati részén, a Takta-csatorna és a Tisza közé esik. A különböző vizes élőhelyeknek más és más a meghatározó növényzete, amely elsősorban a talajvízszint magasságától, a vízborítottságtól függ. Gyakorik itt az embermagasságú nádasok és magassásosok, a színpompás mocsárrétek és nedves kaszálórétek, a bokorfüzesek, valamint a ligetes láperdők. A morotvatavak legérdekesebb növényzeti típusa az úszó, elhalt növényi törmeléken kialakult mocsáripáfrányos úszóláp, amely a szél irányától függően változtatja helyét a vízfelszínen. A változatos vízivilág gazdag madárvilágnak ad otthont. A zavartalan környezet, a számtalan fészkelésre alkalmas hely, a rengeteg táplálék vonzza a vízimadarakat. Itt nyugodtan halászhatnak a gémfélék, vezethetik fiókáikat a szárcsák és a rendkívül félénk európai íbiszféle, a batla is biztonságban érezheti magát. E néhány kiragadott példa is hozzájárult ahhoz, hogy a terület egynegyed része a Ramsari Egyezmény nemzetközi jelentőségű vízi élőhelyeinek listáján szerepeljen.

HEVESI FÜVES PUSZTÁK TÁJVÉDELMI KÖRZET

Az 1993-ban létrehozott 8 406 hektáros tájvédelmi körzet magába foglalja a korábban helyi védettségű poroszlói és pélyi szikeseket, valamint a Kömlő és Átány falvak fölötti Nagy-Fertőt, a jásziványi Templomdűlőt és Csukást, a tiszánánai Magas-határt, a tarnaszentmiklósi Hamvajárási-dű-

lőt, a sarudi Jánosi-gyepet, a Dormánd és Erdőtelek határában lévő Nagyhanyi-pusztát. A terület növényzete a mezőgazdálkodás következményeként nagyobb részben másodlagos. A síkság eredeti állapotát reprezentáló szikesek és a folyamszabályozás után kialakult másodlagos szikesek növényzetére az ürmös és cickafarkos pusztai gyepek jellemzőek, mozaikosan váltakozva nedves sziki rétekekkel és löszgyepfoltokkal. A tájvédelmi körzet kiemelkedő értéke az itt élő tűzok és a nappali ragadozó madár állomány. Szaporodásukat egy aktív védelmi program segíti. Ezen természeti értékek megővésénél sokszor fontos lehet a hagyományos gazdálkodási módok előtérbe állítása, a megfelelő vetésforgó kialakítása és a mérsékelt legeltetés fenntartása.

TARNAVIDÉKI TÁJVÉDELMI KÖRZET

A jellegzetes természeti és tájképi értékekkel rendelkező Heves-Borsodi-dombság közepén 1993-ban létesült a 9 460 hektáros tájvédelmi körzet. A 300-470 m magasság közötti dombvidék zömmel az oligocén kor végének kisekélyedő tengerében, mintegy 25 millió évvel ezelőtt képződött homokkőből épül fel. Jellemzőek a puha homokkőbe bevájódó mély völgyek és vízmosások, valamint a lekerekített, pados homokkőkibúvások, amelyeken sajátos növényzet található. A tájvédelmi körzet legimpozánsabb sziklája a közel 100 méteres, sima falú bükk-szenterzsébeti Nagy-kő. A területet összefüggő erdőségek borítják. A meleg déli oldalakon és gerinceken cseres-tölgyesek, a hűvös oldalakon, völgyekben gyertyános-tölgyesek, elegyetlen gyertyánosok és bükkösök találhatóak. Utóbbinak helyenként kárpáti jelleggel rendelkező foltjai is előfordulnak, a tavasz első hírnökeivel, a fehér acsalapuval és a liláspiros virágú ikrás fogasírral. A vízfolyásokat égeresek és embermagasságú ún. magaskórós növényzet kíséri. Az állatvilág képviselői az erdőkhöz kötődő fajok közül kerülnek ki. Kiemelkedő értéke a császármadár, amely az egyik fokozottan védett fészkelő fajja a vidéknek.

TERMÉSZETVÉDELMI TERÜLETEK (TT)

IPOLYTARNÓCI ŐSMARADVÁNYOK TT (513 ha): Az Ipolytarnóc községtől 2 km-re található, 20-24 millió éves páratlan leletegyüttest rejtő terület központi része már 1944 óta védett. Az első leletre, a helyiek által Gyurtyánkölöczájának nevezett megkövült óriás fatörzsről 1838-ban bukkant rá Kubinyi Ferenc, melynek első tudományos leírását is ő készítette. Az addig ismeretlen fajhoz tartozó ősfenyő-maradvány hossza a felfedezéskor elérte a 46 m-t. Ennek tanulmányozása során, 1889-ben letek arra a homokkőpadra, amely különböző ősszállati lábnyomokat őrzött meg az évmilliókon át. Ez az újabb szenzációs felfedezés lökést adott a további kutatásokhoz. A hosszú évek munkája során több ezer lelet: 11 állatfaj (orrszarvú, ragadozók, szarvasfélék és madarak) lábnyomai és közel 100 növényfaj lenyomatai kerültek elő a környező területről. Az Európában egyedülálló leletegyüttes egy szubtrópusi esőerdő gazdag élővilágát, egy homokos, agyagos folyópart mozgalmas életét tárja elénk. A homokkő felületén rögzült "pillanatképeket" egy vulkánkitörés forró porából lerakódott tufaréteg őrizte meg az utókor számára. E nemzetközi összehasonlításban is kimagasló paleontológiai érték bemutatására egy geológiai tanösvényt és a lábnyomos területet bemutató csarnokot hoztak létre, amelyet évente közel 30 000 hazai és külföldi vendég keres fel. A védett terület magas szintű természetvédelmi kezelését az Európa Tanács szakmai testülete 1995-ben az "Európa Diploma" cím odaítélésével ismerte el. A feltárás szakvezetéssel megtekinthető IV-X.: 9.00-16.00, XI-III.: 9.00-15.00 között. (Érdeklődni telefonon: (60) 302-445 illetve Litke 113)

ERDŐTELKI ARBORÉTUM TT (3 ha): Az egykori Buttler-kastély parkjának botanikai gyűjteménnyé való átalakítása ifjabb Kovács József orvos nevéhez fűződik, aki 1870-ben kezdett hozzá a park gondozásához. A század 30-as éveitől országos hírű parkban ma a fáknak és cserjéknek több mint 700 fajja található meg.

KERECSENDI ERDŐ: Az utolsó jégkorszak utáni időkben, az Alföld és pereme löszhátjain egy olyan sajátos vegetációtípus alakult ki, amelyből mára a mezőgazdaság évszázados fejlődése, elöretörése miatt úgyszólván semmi sem maradt fenn. Ennek egyik utolsó természetes állapotú löszsziyepp erdőmaradványát hivatott megőrizni a védett terület.

SZOMOLYAI KAPTÁRKÖVEK TT (5 ha): A miocén vulkánosság nyomán kialakult riolittufa rétegek az erózió hatására évmilliók alatt különleges, cukorsüveg alakot vettek fel. E 3-15 méter magas kúpok falába vájt fülkék feltehető-

en a méhészkedést szolgálták a XI-XIV. században.

GYÖNGYÖSI SÁRHEGY TT (186): A Mátra déli peremhegyét a szőlőkultúrák fölött megmaradt egyedülálló, növénytani ritkaságokban bővelkedő növényzete és lepkefaunája miatt nyilvánították védetté. Kis kiterjedésű fennsíkjának lejtősüllyedékében kialakult Szent Anna-tó, valamint a körülötte lévő gyepek számos ritka lepkefaj számára jelentenek szinte utolsó élőhelyet.

SIROKI NYÍRJES-TÓ TT (23 ha): A jégkorszakot idézi az a kis kiterjedésű erdővel körülvett tó, amelyet a rajta kialakult tőzegmohákból álló speciális, ún. átmeneti láp tett ismertté. Az országban kevés helyen és csak kivételes körülmények között maradhatott fenn ez a növényzeti típus, amelynek néhány növényfaja a legnagyobb ritkaságok közé tartozik ma hazánkban.

FÜZÉRRADVÁNYI-PARK TT (140 ha): Az Ybl Miklós által átépített romantikus-eklektikus stílusú kastély régi vadsparkját az 1890-es évektől egzoták és a hazai fajok betelepítésével angolparkká alakították. Ma az esztétikus park idegenforgalmi és turisztikai látványosság.

SZÖLLŐSKEI-ERDŐ TT (64 ha): Az UNESCO által támogatott "Man and Biosphere" kutatási programban, a Magyar Tudományos Akadémia révén Magyarország is részt vesz. E program egyik részeként, a "Síkfőkút Projekt keretében folyó hosszú távú ökoszisztéma kutatások zavartalan természeti körülményeit biztosítja a terület védelme.

ERDŐTELKI ÉGERLÁP TT (22): Az Erdőtelki Arborétum közvetlen szomszédságában található az az Alföldön egykor gyakori, lábas fákból álló égerláp-füzláp-kocsányos (mocsári) tölgyes erdőfolt maradvány, amelyhez hasonlót ma már csak elvétve találhatunk.

TÁLLYAI PATÓCS-HEGY TT (3 ha): A vulkáni kőzetekből (riolittufából és riolit-hablávából) álló hegy nagy fajgazdagságú szilikát lejtősztyeppréteje, cserjevegetációja és melegkedvelő tölgyese számos védett és értékes, színpompás virágnak ad otthont, amely indokolttá teszi e geológiai is értékes hegy védelmét.

BODROGSZEGI VÁR-HEGY (2 ha): A védetté nyilvánított 299 méter magas, riolittufából felépülő szigethegy letörpült molyhos tölgyekből álló erdőinek és virággazdag gyepeinek mozaikjával ritka és veszélyeztetett növényfajoknak biztosít élőhelyet.

SZENDRŐLÁDI-RÉTEK (2 ha): A kis kiterjedésű terület geológiai értéke mellett főleg növényritkaságai miatt érdemelte ki a védelmet.

ÉRDŐBÉNYEI FÁS LEGELŐ TT (196 ha): A ritkasan álló hatalmas terebélyes fáktól megkapó tájképi hangulatot árasztó legelő a hagyományos gazdálkodás emlékét őrzi. Ezen famatuzsálemek árnyas lombja nyújtott menedéket a legelő háziállatoknak a nyarak tűző déli napsütése ellen.

MEGYASZÓI TÁTORJÁNOS TT (35 ha): A Hernád folyó által átvágott vastag löszréteg meredek falában él a nagy termetű, fokozottan védett tátorján, amelynek májusban nyílik egy méternél nagyobb, gömb alakú fehér virágzata. E kizárólag löszhöz kötődő, igen ritka növényt csak élőhelyeinek védelmével lehet megőrizni az utókor számára.

SÓSTÓI-LEGELO TT (70 ha): A Szerencs-patak mellett elterülő nedves legelő jelentős szerepet játszik ősszel, a madarak vonulásának időszakában. A Hernád folyását követve ugyanis sok madár pihen meg a legelőn, valamint a tavaszi időszakban kialakult tocsogókban kutat táplálék után. A legelő kisemlős faunája táplálékforrásként szolgál a közeli hegyek ragadozó madarainak.

4.4. Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság

A Duna-Dráva Nemzeti Park megalakulását több éves előkészítő munka előzte meg, amely a magyar Országgyűlés 1991. évi határozatának megfelelően, eredetileg az akkori Jugoszláviával közös nemzeti park létrehozását célozta "e folyók, mellékágrendszerük, valamint a környező területek természeti értékeinek, a felszíni és felszín alatti vízkészleteknek, továbbá az érintett területek és erdeinek, termőtalajának és más megújuló természeti erőforrásainak nemzetközi védelmére". Az időközben lejátszódó politikai és társadalmi gazdasági folyamatoknak köszönhetően a nemzeti park végül is 1996 tavaszán, Magyarország területén jött létre, a Duna Sió-torkolat és az országhatár közötti szakasza, illetve a Dráva mentén fekvő s részben korábban, részben a nemzeti park megalakulásával védetté nyilvánított, összesen 49 479 ha kiterjedésű területen. A nemzeti park Igazgatóság természetvédelmi felügyeleti köre Somogy-, Baranya-, és Tolna megyék területére, azaz a Dél-Dunántúlra terjed ki, ahol magán a nemzeti parkon kívül három tájvédelmi körzet és 22 önálló természetvédelmi terület található. A Dél-Dunántúl legnagyobb része dombsági táj, mely a Mecsek és a Villányi-hegység szigetként emelkedik ki. E dombvidékeket keletről és délről a Duna és a Dráva hordalékával feltöltött síkságok szegélyezik, így a természetvédelmi oltalom alatt álló területek a nyílt vízfelületektől kezdve a különböző lombos erdőtípusokon át, a száraz szikes homokgyepepekig nagyon sokféle élőhelyet foglalnak magukba.

A DUNA-DRÁVA NEMZETI PARK TERÜLETEI

GEMENC

A Duna-menti síkságon, a Sárközben található Gemenc morfológiáját és genetikáját tekintve a nagy Magyar Alföld szerves része. Az 1977-ben már tájvédelmi körzetté nyilvánított, erdőborította területet át- és átszövik a "fokok", melyek részben természetes, részben mesterséges keskeny csatornák. Ezeken keresztül biztosították hajdan a belső területek csendes elárasztását mely területeket a fokok híján a víz óriási rombolással öntene el. A folyó ártéri szukcessziójának főbb stádiumait a bokorfüzesek, fűz-nyárligetek, tölgy-köris-szil ligeterdők jelzik. Különlegességük a Csepel-szigettől az Al-Dunáig élő, endemikus fekete galagonya. Megtalálható itt a nyári tőzike a ligeti szőlő, a dunai csillagvirág és a zömében a Dél-Dunántúlon előforduló borostás sás. Állatvilágának kiemelkedő értékei a védett jégmadár, a fokozottan védett réti sas, fekete gólya és kerecsensólyom. Gyakorikak a nagyvadak (gímszarvas, dámvad, vaddisznó), ezért Gemenc hazánk mindmáig egyik legjelentősebb vadászterülete. A festői szépségű, háborítatlan táj az idegenforgalom számára is nyitott.

BÉDA-ANCSA

A nemzeti park megalakulása előtt már ugyancsak tájvédelmi körzet státuszt élvező terület a Duna alsó szakaszának kiemelkedő értéket képviselő élőhelyeit foglalja magába. Ligeterdeiben kockás liliom, jerikói lonc és a fürtös gyűrűvirág is előfordul. Az ártéri erdők irtása nyomán keletkezett mocsárrétek, legelők védett növénye a réti iszalag és a mocsári aggófü. A Duna alsó szakasza a réti sasok és a fekete gólyák által "legsűrűbben lakott" területe az országnak, e tekintetben hazánkban egyedülálló. A Duna-Dráva Nemzeti Park Gemenci, Béda-Karapancsai Dunaszakaszán él Magyarország legerősebb, létszámát tekintve legnagyobb réti sas állománya. A háborítatlan ártéri erdők mélyén zavartalanul pihennek meg a gémfélék. Ősszel a Duna árterein, hullámterein többszáz csapa-

taik tartózkodnak a fokozottan védett nagy kócsagoknak, kis kócsagoknak, kanalasgémeknek, fekete gólyáknak. Az állóvizek befagyása után a folyón megjelennek az itt telelő több ezres récetömegek is. A szinte egész télen át jégmentes Duna védett öbleiben nagy létszámú vadlúdcsapatok tartózkodnak. Az emlősök közül kiemelkedő jelentőségű a fokozottan védett vidra állománya. Az áthatolhatatlan sűrűségű ártéri erdők kitűnő élőhelyei a vadmacskának is. Kiváló genetikai értéket képvisel az európai híru Duna-ártéri gímszarvas állomány. A Mohácsi-szigeten található Riha-tó (ami RAMSARI terület) különleges értéke a kis kócsag és a bakcsó fészkelőtelep. A Balaton vonalától délre csak itt ismeretes a nyári lúd rendszeres költése. További érdekesség a néhány párban előforduló üstökös réce.

DRÁVA-MENTI SÍKSÁG

A Dráva és mellékfolyóinak árterét szintén holtágak és galériaerdők kísérik. A morotvákban szép lebegő hínártársulások vannak (sulyom, tündérfátyol, rucaöröm, kolokán, stb. állományaival), de ingóláp is előfordul. A Dráva-menti ligeterdők, erdőszélek egyedülálló értéke a magas szárú kocsord, a Dráva zátonyain pionír növényzetben él (hazánkban csak itt) a csermelyciprus. A Dráva vize még aránylag tiszta, ezt tükrözi tegzes fajokban való gazdagsága. Közülük egy faj kizárólag a Dráva vízrendszeréből ismert. A hazai Dráva szakasz az itt élő 48 halfaj bizonyított előfordulásával halban leggazdagabb vizeink egyike. A halállomány fennmaradása szempontjából kiemelkedő jelentősége van a Dráva homok és kavicspadjainak, mivel ezek egyes folyami halak utolsó ikrázó helyei. A partokon, homok- és kavicszátonyokon költ a kis lile és a billegető cankó. A küszvágó csér kisebb telepei találhatóak a Dráva somogyi szakaszain. Rendkívüli zoológiai különlegesség a hazai állatvilágból teljesen eltűnt kis csér felfedezett költése a folyó kavicszátonyán. A folyó menti magas partokon parti fecske kolóniák alakultak ki, állományuk 34 ezer párra tehető. A Dráva homokpadjai a part mentén élő madarak kedvelt tartózkodási helyei. A lefűződött morotvák nádasaiban, bokorfüzesekben népes gémtelpek vannak. Itt elsősorban bakcsók, vörös gémekek és kis kócsagok költenek együtt. A szürke gémekek kolóniái találhatóak a vízhez közeli égeresekben. A háborítatlan dús lombú erdőkben több fekete gólyapár is fészkel. A Dráva-menti galériaerdők élete tavasszal és ősszel a legmozgalmasabb. A füzek lombkoronájában ilyenkor ezrével vonulnak az énekesmaradak: pityerek, billegetők, füzikék, poszáták, rigók, vörösbegyek. Terített asztal számukra az ártéri erdő, főleg nyár végén, amikor még milliárdnyi a rovar, különösen a csípő szúnyog. Különleges színfoltja a területnek a Mattyi Madár Emlékpark, melynek kopjafái a hazánkban kipusztult madárfajokra emlékeztetnek. A térségben tekinthető meg a kormorános erdő is, mely a kárókatona tömeges fészkelő telepe.

BARCSI BORÓKÁS

Belső-Somogy déli részén a homokpusztagyepekkel, égerlápokkal, tavakkal, magassásos és mocsárrétekkel, cseres-kocsányos-tölgyesekkel tarkított táj a Barcsi Borókás. A nyíres-borókás az egykori cseres-kocsányos-tölgyesek irtása és legeltetése által, másodlagosan jött létre. Az égerlápok egyedülálló értéke a királyharaszt, mely a Kárpát-medencében kizárólag itt él. Eredetileg homokpusztagyepes növénye a hazánkban csak e tájon található rejtőke, valamint a homoki kocsord. Az egykori mészkőrű erdők emlékét őrző a kapcsos korpafű előfordulása, valamint ezen a tájon található dekoratív fűzlevelű gyöngyvessző is. A Barcsi Borókásból leírt egyedülálló békaboglárkás-csikorgófüves mocsárrét ritka növényei a gázló, tóalma, sűrű csetkaka és egy tőzegmohafaj. Tőzegmoha az égerlápokban is előfordul ritka páfrányfajokkal, mint például a tarajos pajzsika. A magaskórósok díszje a sárgaliliom. A lápos élőhelyeken tömegesen tanyázó kételtűek kiváló táplálkozási lehetőséget nyújtanak a fekete gólya számára. A Barcsi Borókás állatvilága gazdag, egyebek között több mint 700 nagylepkéfajt írtak le a területről.

LANKÓCI-ERDŐ

A Dráva mentén felfelé haladva érdekes ligeterdőket találunk. Ezek hazánkban egyre ritkábbak, mert a folyószabályozások óta nem tudnak újra képződni illetve felújulva megmaradni. A Béla-vár környéki bükkös hegyvidéki elemekben egyedülállóan gazdag síkvidéki erdők, amelyekben a keleti zergevirágot is megtalálhatjuk. A Gyékényes melletti Lankóci-erdő keményfaligeteiben gyertyános-kocsányos-tölgyeseiben tömegesen nő a tavaszi tőzike, a környező réteken pedig a kockás liliom és a szibériai nőszirm is pompázik. A további védett fajok között megemlíthető a borostás sás, nyári tőzike és a lápi csalán. Az ártér rétjeinek jelentőségét madártani szempontból az a tény emeli ki, hogy a somogyi Dráva-mente 70-80 pár fehér gólyának fő táplálkozó területe. A Drávát szegélyező idős erdőkben fekete gólya is költ. Az élőhelyeinek zsugorodása miatt veszélyeztetett haris fennmaradása szempontjából rendkívül fontos a nedves talajú, extenzíven hasznosított rétek megóvása. A haris kitűnő biotópjai a Komlósd, Babócsa, Bolhó környéki rétek.

ZÁKÁNY-ŐRILLOS TÉRSÉGE

Zákány és Örtilos vályoggal borított dombos-völgyes felszíne hazánkban egyedülálló növényfajoknak és társulásoknak ad otthont. Az országban máshol nem található bükkösökben, gyertyános-tölgyesekben, éger- és kőrsligetekben él a hármalevelű szellőrózsa, a hármalevelű fogasír, az oszt-rák- és hegyi zergevirág. A Duna-Dráva Nemzeti Park egyik legértékesebb területe. A védelem nagyon aktuális, mert a mezőgazdasági parcellákkal körülvett völgyekben található természeti értékek erősen veszélyeztetettek.

KELET-MECSEK TÁJVÉDELMI KÖRZET

A 9347 hektáros TK-t 1977-ben hozták létre a Mecsek érintetlenebb, keleti részén. A Mecsek gyűrt, töréses szerkezetű röghegység, melynek alapja ókori kristályos (gránit) tömeg. Ez a földtörténeti ókor végén lesüllyedt és a kialakuló vályúkat előntötte a tenger. Ebben halmozódtak fel a környező, összetöredezett táblák lepusztulásának termékei. Így keletkezett a perm időszi homokkő és konglomerátum melyben uránércet is bányásztak. A triász és jura tengeri üledékéből képződött mészkövek alkotják a Mecsek fő tömegét. A jura időszakban, tengerparti öblökben kőszén képződött. A legjelentősebb szerkezeti változások a kréta időszakban, a Kárpátok felgyűrődése idején zajlottak le. Ekkor erőteljes vulkáni tevékenység is jelentkezett, mely során kisebb mélységben megszilárdult, sajátos, csengő hangú vulkáni kőzet képződött. Ez a fonolit, amely az egyéb vulkáni kőzetfélékkel (főként trachidolerittel) együtt a Keleti-Mecsekben fordul elő. A Mecsek növényvilága délies elemekben gazdag. Jellemző erdőtársulásai a mecseki karsztbokorerdő, mészkedvelő tölgyes, cseres tölgyes, gyertyános-tölgyes, bükkös és sziklaerdő. Hazánkban csak a Mecsekből ismert a bánáti bazsarózsa, az arany baraboly, a Mecsek és a Villányi-hegység közös növénye a majomkosbor, a lapicásfü és a baranyai peremisz. A mecseki flórajárás bükköseiben, gyertyános tölgyeseiben él az olasz müge. Sziklás erdőkben találjuk a keleti zergevirágot mely a Dél-Dunántúlon kívül csak a Keszthelyi-hegységből ismert hazánkban. A Mecsekben megtaláljuk még a közvetlenül veszélyeztetett szarvasbangó néhány kis populációját, valamint a vörös áfonyát is. A hegység patakjaiban él a hegyi szitakötő. Több helyen találkozhatunk az ászkarákokra, tegzeslárvákra vadászó hegyi billegetővel, az odúlakó kis légykapóval, örvös légykapóval, fekete harkállyal, kék galambbal. A felmérések szerint évente kb. 30 pár egerészölyv, 2-3 pár darázsölyv és 10-12 pár héja él a lombdőkben. Féltett raga-

dozó madár a békászó sas, amely minden év áprilisában tér vissza a mecseki erdőségekre. A vízfo-lyások, patakok tisztaságát jelzi, hogy különleges, ritka tegzes fajokat (lepkeszerű, átlátszó szárnyú rovarok) őriznek. Ezek a patakok az ország leggazdagabb és legértékesebb állatvilágát rejtő vizei kö-zé tartoznak. Vízükben él Európa egyik legritkább tegzesfaja, valamint egy, csak a Mecsekben elő-forduló tegzes. Ismert lelőhelyeik természetvédelmi oltalom alatt állnak. A bükkösökben itt még nem ritka a havasi cincér. Feltűnő védett faj a gyász-cincér, a tölgyesekből alkonyatkor kirajzó szarvasbo-gár és a nagy hőscincér.

ZSELICSÉGI TÁJVÉDELMI KÖRZET

A Zselic erősen tagolt, löszös dombsági tája kelet felé a Mecsekre támaszkodik. Pannon réte-geit a jégkorszak-végi kéregmozgások feldarabolták, majd rögeit kiemelték. Így felszíni képe elüt a szomszédos szelíd, lankás Külső- és Belső-Somogyétól. Növényzete sajátos és bizonyos értelemben egyedülálló: a hűvös, csapadékos klímához kötődő bükk és a melegkedvelő ezüsthárs található ben-ne. Idáig hatol nyugat felől a zalai bükköny. A dombvidék nyugati pereméig terjed a ciklámen és a savanyú talajú tölgyesek dekoratív növénye, a királyné gyertyája. A bükkösökben a kakasmandikó szép állományai is élnek. Az erdei fenyő egyes kutatók szerint őshonos a Zselicben. A Mecsekkel kö-zös növényfajok között megemlíthetők a szúrós és a lónyelvű csodabogyó valamint a pirító gyökér. A 9042 hektáros tájvédelmi körzetben ritka tegzesfajok is fellelhetők. Az erdőkben, erdőszéleken előforduló jellegzetes rovar a kis apollólepke, gyakori faj a nagy gyöngyházlepke. Az araszolólepkék és éjjeli életmódot folytató bagolylepkék olyan ritka képviselői is élnek itt, amelyeket csak az ország néhány pontjáról ismerünk.

BORONKA-MELLÉKI TÁJVÉDELMI KÖRZET

Belső-Somogy savanyú homokját az ős-Duna és más folyók hordalékából teregette el a szél. A homokháton a pionír gyepektől a mészkerülő homokpusztákon keresztül a cseres kocsányos töl-gyesekhez vezető szukcessziósor tagjait tanulmányozhatjuk. A közöttük lévő mélyedésekben érdekes lápok, láperdők alakultak ki. Erdők, rétek, tavak, homokpuszták sajátos komplexe a Boronka-mellék sárgaliliommal, genyőtével, tavaszi tőzikevel, a kakasmandikó és a ciklámen együttes előfordulásá-val. Egy eddig ismeretlen dombvidéki bükkös társulást is leírtak itt, mely bizonyos ligeterdei voná-sokat is mutat és a tavaszi tőzikevel jellemezhető. Az erdőben egyebek között réti sas és fekete gólya fészkel. Gerinctelen állatvilága is gazdag, pl. egy hazánkban eddig ismeretlen hártványú fajt ír-tak le innen, de a környező homokpusztákon sisakos sáska is előfordul. Egyedülálló kísérlet folyik a halastavak maradványain a réti sas és vidra szép állományának fenntartása érdekében. A 7833 ha ki-terjedésű tájvédelmi körzetet körülvevő települések területén nagyszámú fehér gólya fészkel, táplál-kozni a Boronkamenti rétekre járnak.

TERMÉSZETVÉDELMI TERÜLETEK (TT)

MELEGMÁNY-VÖLGY TT (709 ha): A Mecsek központi részén 1957-ben védetté nyilvánított terület a hegység-re általánosan jellemző növény- és állattani értékek mellett jelentős földtani értékeket is hordoz. A karsztforrások által táplált Melegmány-patak völgyében a vízben oldott mészanyag kicsapódásával látványos mésztufagátak képződtek. A Nagy-mély-völgy alsó szakaszán található a Mecsek öt legnagyobb patakos barlangrendszerének egyike, az ivóvízellátási célokra foglalt, fokozottan védett Mánfai-kőlyuk is.

ABALIGETI-BARLANG FELSZÍNE TT (1 ha): Az 1750 m hosszúságú, fokozottan védett Abaligeti-barlang a Mecsek közel 200 barlangja közül a leghosszabb és a legismertebb. Főágát 1957-ben építették ki az idegenforgalom szá-

mára, klímáját légúti megbetegedésekben szenvedők gyógykezelésére is hasznosítják. A barlang a nagy patkósorrú denevérek jelentős tanyahelye, gazdag alacsonyabbrendű állatvilágának legnevezetesebb képviselője a főágon végigfolyó patak vizében élő vakbolharák.

JAKAB-HEGY TT (223 ha): A Kővágószőlős felett emelkedő Jakab-hegyet a földtörténeti ókor és középkor határán, mintegy 230-250 millió évvel ezelőtt képződött törmelékes üledékek (kavics-konglomerátum és keresztrétegzett homokkő) építik fel. A kovás kötőanyagú konglomerátumot a felszíni mállás és lepusztulás szeszélyes sziklatornyokká tagolta, melyek legszebb csoportjai Babás-szerkövek néven ismert. A terület jelentős kultúrtörténeti értékei a korai vaskorból származó földvár és többszáz halomsír, valamint az 1225-ben épült pálos kolostor romjai.

SZÁRSOMLYÓ TT (224 ha): A Villányi-hegység triász, jura és kréta időszi mészkő rétegei a Mecsektől eltérően nem gyűrődtek meg, hanem többszörösen egymásra pikkelyeződtek. A rétegek közt beszivárgó víz a felszínen lévő rétegeket legömbölyítette, így jött létre a szántás barázdáira emlékeztető karmező, az úgynevezett ördögszántás. A törmelékes víz- és rendzina talajokon a szubmediterrán klíma hatására hazánkban egyedülálló növényvilág él. Az országban csak itt tanulmányozható a mecseki varjúháj, és a dalmát csenkesz alkotta sziklagyep. Ebben, valamint a kései perjével jellemezhető lejtősztyeppben nő a fokozottan védett magyar kikerics, amely legközelebb csak az Adriánál lelhető fel, nálunk meleg időszi maradványfaj. Rajta kívül hazánkban csak itt él a bakszarvú lepkeszeg, a korongos lucerna, a csőrös boglárka, az apró vajvirág, a dalmát csenkesz és egy mediterrán jellegű mohafaj. Csak Dél-Baranya erdőszélein, tisztásain akadhatunk rá a fokozottan védett rozsdás gyűszűvirágra. A pannóniai endemikus magyar méreggyilok példányait a Szársomlyón találták meg először. Ugyanitt lelhető fel a magyar pikkelypáfrány is. A sallangvirág egyik legnagyobb hazai állománya található a Villányi-hegységben, de előfordul itt méhbangó is. Mindhárom faj fokozottan védett, a méhbangó közvetlenül veszélyeztetett. A ritkás karsztbokorerdők jellemző faja a baranyai peremizs. A tisztásokon különböző kosborfélék fordulnak elő, így a majomkosbor mellett a tarka kosbor és a vitézvirág is. A Szársomlyó száraz hegyoldalán él a haragos sikló. Egy déli elterjedésű csigafaj egyetlen hazai előfordulása is itt van. Megtalálható az impozáns méretű sisakos sáska, valamint a fűrészlábú szöcske is. A hegység fokozottan védett, közvetlenül veszélyeztetett ragadozó madara a kígyászolyv. A madárvilág különlegességei még a sövényármány, a bajsos ármány és a kövirigó. A Villányi-hegység endemikus állatfaja egy bagolylepké-alfaj. A Szársomlyón fedezték fel a tudomány számára a hengeres fémfűrkész.

VILLÁNYI TEMPLOM-HEGY TT (3 ha): A hajdani kőbánya területének védetté nyilvánítása a földtani értékek (jura időszi ammonites-kövületek és az országban egyedülálló pliocén-pleisztocén kori gerinces-maradványok) megővését szolgálja.

PINTÉR-KERT TT (3 ha): A múlt század végén, Pintér János pécsi banktisztviselő által létesített arborétum ritkaság számba menő örökzöld fafajokat (pl. arizónai ciprus) is tartalmaz. A lágyszárúak közül is több fokozottan védett faj él itt, indokolva a kert országos védettségét.

MOHÁCSI TÖRTÉNELMI EMLÉKHELY TT (7 ha): A mohácsi csata színhelyén, annak 450. évfordulóján kialakított emlékhely e hazánk történelmében meghatározó jelentőségű esemény tragikus emlékét idézi.

SZENTEGÁTI-ERDŐ TT (235 ha): Az Ormánság egykor árvízjárta, mocsaras területeinek magasabb, árvízmentes homokfelszíneit, buckahátait az itt élő nép ormányoknak nevezte. Gyertyános-kocsányos-tölgyeseik az Alföldön ritka erdőtársulás képviselői, számos hegyvidéki növényfajjal (erdei ujjaskosbor, karéjos- és díszes vesepáfrány, farkasborostyán, stb.). A foltokban megmaradt erdők számos fekete gólya párnak, hollónak, barna kányának nyújtanak menedéket. A Szentegát melletti szép síkvidéki bükkösben vörös kánya (hazánkban csak itt), barna kánya, fekete gólya, holló, kék galamb, fekete harkály is fészkel. Máshol már ritkán tapasztalható egyedsűrűségben él itt a szarvasbogár.

CSOKONYAVISONTAI FÁS LEGELŐ TT (424 ha): A fás legelők az őszi és tavaszi vonuló madárvilág fontos pihenőhelyei. A Csokonyavisonta határában védelem alá helyezett terület a hagyományos somogyi legeltető állattartás mellett kialakult fás legelők egyik fenn is maradt, értékes képviselője.

BABÓCSAI BASA-KERT TT (13 ha): Védettségét csodálatos szépségű csillagos nárcisz állományával érdemelte ki. Egykor valóban egy basa kertje lehetett, hiszen rajta egy török fürdő romjai is láthatók.

RINYASZENTKIRÁLYI ERDŐ TT (63 ha): A terület kiemelkedő jelentőségű madárvilága és azok fészkelőhelyének megővése érdekében helyezték védelem alá.

BALÁTA-TÓ TT (174 ha): A láperdővel övezett ósláp a Belső-Somogyra jellemző homokhátak közötti mélye-

désben kialakult hajdani tó maradványa. Területét hazánkban az elsők között, 1942-ben nyilvánították védetté. Egyedülálló növényfajai a hazánkban csak itt élő aldrovanda, valamint a szíveslevelű hídör és a tőzegeper. De él itt keresztes vipera, erdei sikló, lábatlan gyík, erdei béka, csalitjáró pocok, bíbic és fekete gólya is. A körülötte található erdő egy kis foltján a kárpáti sáfrány populációja is fellelhető.

SOMOGYVÁRI KUPAVÁR-HEGY TT (28 ha): Külső- és Belső-Somogy határánál, Somogyváron található a magyar államalapítás korának egyik legjelentősebb emléke. A falu északi határában emelkedik a Kupavár-hegy. Kitűnő stratégiai fekvését hamar felfedezték az itt megtelepedők. A hegy lábát még a XVIII. században is a Nagyberek vize mossa, és nem messze tőle vezettek az őskori, majd római utak Fenékpusztá illetve a Kapos völgyében Szalacska felé. A domb oldalában található sáncrendszer a bronzkorban kezdték építeni.

Szent László király nevéhez fűződik a bencés apátság és templom alapítása (1091).

LÁTRÁNYI-PUSZTA TT (207 ha): Külső-Somogy nyugati részének jellegzetes földfelszín-alaktani formái közé tartoznak az É-D irányú úgynevezett meridionális völgyek és a közöttük húzódó, lösszel borított gerincek. E völgyek egyikében helyezkedik el Látvány község is, amelynek határában a fennmaradt láprét, sztyeppréti mozaikok ritka növényeknek (pl. őszi füzértekercs, fehérmájvirág, mocsári nőszőfű) adnak otthont.

SZAKADÁTI LEGELŐ TT (3,5 ha): A Tolnai-Hegyhát lösszel borított dombvidéke ugyancsak számos növénytanilag értékes rejtet. A Szakadát melletti legelő természetvédelmi területe őszi füzértekercs állományáról nevezetes.

PACSMAGI-TAVAK TT (487 ha): A Tamási közelében lévő Pacsmagi halastavak nádszigetében évről évre 30-40 pár nagykócsag költ bakcsók és vörös gémekek társaságában. Az őszi madárvonuláskor récefélék és vetési ludak ezrei tartózkodnak a tavakon.

NAGYBEREKI FEHÉRVÍZ TT (1537 ha): A Nagy-Berek a Balaton egykori turzásokkal elzárt öble. Az elzáródás után megindult a lápképződés. Pusztulását sietette a lecsapoló csatornarendszer építése. Ma már csak mélyebb fekvésű helyei őrzik a közel természetes állapotot. Ez a Balatonfenyves-Somogyzentpál-Buzsák községek alkotta háromszögben található Fehérvízi láp. A védett területről ismert növényritkaságok között megemlíthető a gázló, békalilium, mocsári kosbor, téli sás, magyar lednek, mocsári nőszőfű, szibériai nőszirm, kornistárnics. Értékes vízimadár világa a Kis-Balatonéhoz hasonló, így pl. a nagy kócsagok fészkelőhelye. Az országban ritka téli sás növénytársulás szép állományai találhatóak az Ordacsehi-berekben, ahol gémfélék, kis vöcsök és egyéb vízimadarak élőhelyei is vannak.

NÉMETKÉR-LÁTÓHEGY TT (418 ha): A Mezőföld homokvidéke az Ős-Sárvíz hordalékkúpjából képződött (Belső-Somogytól eltérően ez a homok mésztartalmú). A homokfelszínen a szél jellegzetes mikroformákat alakított ki, melyekhez értékes homokpusztai növényzet társul. Itt nő a fényes- és a szürke poloskamag, a homoki vértő, a homoki varjúháj, a kései szegfű, a szalmagyopár, az apró- és homoki nőszirm, a fekete kökörccsin, a homoki árvalányhaj stb. Homoki legelőkön fordul elő endemikus gombafajunk, a szekszárdi csiperke is. A gazdag állatvilág képviselője homokpusztai élőhelyeken a sisakos sáska és a díszes medvelepke. A homoki gyepek jellegzetes madara a parlagi pityer, amelyik védett növényfajunk, a magyar csenkesz csomóinak tövébe rakja fészket.

BIKÁCSI ÖKÖR-HEGY TT (53 ha): Az 1987-ben védetté nyilvánított terület elsősorban ugyancsak homokpusztai növényzetével tűnik ki.

KISTÁPÉI LÁPRÉT TT: A homokbuckák között megbúvó lápok, láprétek olyan hideg időszaki maradványfajokat is rejtgetnek, mint a fehér májvirág vagy a zergeboglár. Megtalálható még a vidrafű, a buglyos szegfű, a lápi csalán, a szibériai és fátyolos nőszirm, a kornistárnics és különböző kosborfélék. A már kissé szárazabb átmeneti jellegű réteken él a fokozottan védett pókbangó.

BÖLCSKEI TÁTORJÁNOS TT (10 ha): A Mezőföld déli részén a pleisztocénben vastag löszréteg rakódott le. A lösz vastagsága a Duna felé növekszik, Paks mellett a 60 m-t is eléri. Mivel a löszön képződött mezőségi talajok a mezőgazdaság számára kiválóan alkalmasak, az egykori löszpuszták töredékei maradtak csak meg. Löszpusztai reliktum a fokozottan védett tátorján. Legnagyobb hazai állománya itt él, de megtalálható a szennyes ínfű, a macskahere, a gyapjas csüdfű, az érdes csüdfű, a tarka sáfrány, a törpemandula, a csillagöszirózsa, a sárga len és más védett fajok is. A lösznövényzet védelme kiemelt jelentőségű feladatunk.

SZEDRESI TARKA SÁFRÁNYOS TT (59 ha): Egyik legkorábban nyíló védett virágunk, a tarka sáfrány legjelentősebb hazai állományának termőhelye ez az 1,5 km hosszú, 15-20 m magas meredek partoldal, melyet az Ősi Sárvíz

oldalazó eróziója mélyített a homokos löszből álló felszínbe.

4.5. Fertő-tavi Nemzeti Park Igazgatóság

Az 1991-ben létrehozott nemzeti parkunk kereken 13 000 hektárnyi területet ölel fel. Az Alpok előhegyei és a Fertő között fekvő város szomszédságában éghajlati, növény- és állatföldrajzi határok találkoznak, néhány kilométeres körzetben a fenyvesektől a szikes pusztáig, a bükkösöktől a szőlőskertekig, a szelid-gesztenyéstől a láprétekig élőhelyekben és fajokban egyaránt gazdagon tobzódik a természet.

Ide, az Alpok alá, a Kisalföld nyugati peremére szorult az ázsiai sós tavak magányos különceként a Fertő. Sekély, iszapos tavunk a Dunántúl legnagyobb összefüggő mocsarának a maradványa. Nagy geográfusunk, Hunfalvy János 130 évvel ezelőtt még ekképp jellemezte: "A Fertő a nyílt tóból, s az úgynevezett hanságból áll" Míg a Fertőt nyugatról övező Fertőrákos-rusztai dombsor növény- és állatföldrajzi tekintetben egyaránt a Lajtaicum tartozéka, a tó és a Hanság egységesen a kisalföldi Arrabonicum fogalmával írható le. A Hanság ugyan az ismert vízügyi beavatkozások miatt nagyrészt átalakult, a Fertő viszont 309 négyzetkilométeres területével, körülbelül 120 négyzetkilométert kitevő nádasával, a keleti-délkeleti part szikes legelőivel és több tucatnyi tavacszkájával a Pannonicum legnagyobb litorális élőhelye.

A magyar-osztrák határ politikai értelemben kettévágja tavunkat - hazánkhoz 75 négyzetkilométernyi terület tartozik-, de a térség növény- és állatvilága minden tekintetben összefüggő vízi és vízparti ökoszisztémák része. Az ausztriai tórészen képződött iszap az uralkodó északnyugati széljárás miatt főleg a magyar területre sodródik. A tó vízszintje a magyar oldalon, a Hanság-csatorna zsilipjével szabályozható.

A magyar tórész nádas a halállomány jelentős részének ivóhelye. Az osztrák tórész madárállományának fő táplálkozóterületei a magyar part-szakaszon elterülő szikes legelők és a Hanság még meglévő vízi világa. A tó keleti partján - a Fertőzugban vagy Fertőszögben - és a Hanságban élő tuzokállomány közös, de e madár főleg a magyar oldalon fészkel. A hatalmas tórész kétéltű- és hullófaunája a magyar partszakasz menti erdőkben telel. Ezért mindennek megőrzése csak egységes természetvédelmi kezelésben képzelhető el.

A Fertő tájat magában foglaló közös nemzeti park létrehozására az érintett országok részéről többen tettek javaslatot, de kiemelkedő a Nobel-díjas Konrad Lorenz, valamint Csapody István, Festetics Antal és Eberhard Stüber professzorok ez irányú aktivitása. Mattersburg-Nagymartonban 1978-ban memorandumot (Mattersburger Manifest) adtak ki, amely a természetvédelmi tevékenység összehangolása mellett egy közös nemzeti park létrehozását is szorgalmazza. A nyolcvanas évek végén érett meg az idő arra, hogy a két világrendszer mezsgyéjére szorult, államhatárral elválasztott tájvédelmi körzetekből Magyarország és Ausztria közös nemzeti parkot hozzon létre. Ekkorra már a Fertő térségének természeti kincseiért érzett aggodalom és tenniakarás a két ország politikusainak kapcsolataiban is gyakran szereplő téma lett. Az Osztrák és a Magyar Természetbarát Szövetség 1990-ben Az év vidékének nyilvánította a Fertő tavat, a Seewinkelt (Fertőzugot). A magyar és az osztrák természetbarátok 1990 májusi találkozásán, Fertőrákos és Mörbisch (Meggyes) között, a tó nyílt vizén, a határtörés "B 0"pontjánál épített betongyűrűn emléktáblát helyeztek el. Magyarországon még abban az évben újra megalakult természetvédelmünk korábban már jól bevált irányító szerve, az Országos Természetvédelmi Hivatal, s ennek nyugat-dunántúli intézménye, Sopron székhellyel, a november folyamán kialakított Nyugat-dunántúli Természetvédelmi Igazgatóság lett. Magát a Fertő-tó Tájvédelmi Körzetet és Bioszférarezervátumot az 1991. február 9-én kiadott miniszteri rendelet nyilvánította nemzeti parkká a korábbi 12 542,5 hektáros területen. A nemzeti park igazgatósága átvette a természetvédelmi igazgatóság feladatait is, így ma a hozzá tartozó védett területek Győr-

Moson-Sopron és Vas megyében mintegy 90 ezer hektárt tesznek ki.

Osztrák "sógoraink"-kal közös kincsünk Közép-Európa harmadik legnagyobb tava. Iszapos medre 400-500 millió köbméternyi sekély, szikes vizet tárol. Ez a víz a szabad tófelületeken, a "síkon" többnyire ezüstsürke, de a nádasok mélyén a humuszsavaktól sötétbordó. Ha északi szél ("fűszél") fúj, a déli partokon akár fél méterrel is megemelkedik a víz, s ha jön a déli szél ("ószél"), annyira kifut a nádas öblökből, hogy iszapzátonyok keletkeznek.

Szeszélyes tavunk mintegy 20 ezer éves. Létezése óta többször kiszáradt. Az utolsó teljes kiszáradására az 1868-72 közötti évekből vannak feljegyzéseink. A Hanság lecsapolása miatti vízszint-süllyedés után erősen elnádásodott. Nádövében a gyékénymezők szegélyezte belső tavak, a több mint 200 kilométer összhosszúságú csatornahálózat és a telelősás-sűrűségek különlegesen gazdag állatvilágnak adnak otthont. Nagy kócsag, vörös és kanalas gém, nyári lúd, barkós cinege, sitke, barna rétihéja fészkel itt. Halállománya hasonló a többi hazai állóvízéhez, de nagyobb számban van itt fogas, csuka, garda és óranyszínű nyurgaponty.

A néhol 5-6 kilométer széles nádrengeteget a partokon kaszálók, szikes legelők határolják. Az utóbbiak közül említésre méltók a Sarród-Fertőújlak határában fekvő Cikes, a Nyéki Szálla, a fertőszéplaki legelőn található Paprét és a Legény-tó. E sziki élőhelyeket a harmincas évek elején körgáttal zárták el a Fertőtől, majd lecsapolták. 1990 óta a víz visszatartásával, elárasztásokkal, lapos szigetek kialakításával megkísérlik helyreállítani az egykori állapotokat.

A szikes tavi rekonstrukció "természetvédelmi üzemmód"-ot jelent, nyár végi tocsogók létrehozásával, nagyobb kiterjedésű téli és kora tavaszi vízállásokkal, nyár eleji kiszáradással. A kaszálás, a legeltetés szintén fontos kezelési módja ezeknek az élőhelyeknek, hiszen a növényi szukcesszió nem áll meg, s ha csak passzívan védjük füves területeinket, azok lassan ezüstháttá, magassásossá, nádassá, erdővé stb. alakulnak. Az élőhely-rekonstrukció - amely tulajdonképpen a megőrző zónában, saját területen folyik - elsősorban a növénytársulásokban és a madárvilágban hozott kedvező változásokat. A szikes réteken nagy mennyiségben élnek endemikus, illetve nyugat felé már ritka, iráni-turáni, sötétű növényfajok - ilyen például a fertői mézpázsit, a sziki sóballa, a szikósőfű, a sziki üröm és a sziki őszirózsa. A madarak közül fészkel itt többek között gulipán, gólyatöcs, piros lábú cankó, nagy goda, kis lile és bíbic. A több ezer pár dankasirály fészke által borított "madárszigetek"-en költ a küszvágó csér, a szerecsensirály, az üstökös és a kontyos réce. Pár éve megjelent fészkelőként az ezüstsirály is.

A Nyéki Szálla fontos pihenőhelye az átvonuló vadlúdtömegeknek. Ritkaságok tucatjai - citrombillegető, sivatagi lile, vörös csillagos kékbegy, apácalúd, havasi lile - jelentek meg itt. Vonulás idején darvak, rétisások, vándorsólymok szállnak meg e madártanyán, azt bizonyítva, hogy csak egy kis vízzel kell segíteni a sziki élőhelyeken, s a válasz pompás élővilág és fajgazdagság lesz.

A nemzeti park értékes elemei azok a terrerisztikus élőhelyek is, amelyek a tó nyugati partján húzódó dombsort jellemzik. A lajtamészkebe vájt fertőrákosi kőfejtő és a szárhalmi erdő sztyeprétjein, valamint a molyhos-tölgyes karsztbokorerdőkben hatvankét védett növényfaj él. Leány- és feketéllő kökörcsin, tavaszi hérics, légybangó, boldogasszony papucs (tizenkilenc kosborféle), törpe és tarka nőszirmos stb. köszönti a természetbúvárt. A dombvonulat tövén jégkorszaki lápreliktum, a Kis-tóalmi-láprét bújik meg. Értékes növényvilágát jól jellemzi a mocsári hizóka és nőszőfű, valamint a hagymaburok kosbor előfordulása.

A Fertő melléki dombosor erdei a széles tóvidék kétéltű- és hullóvilágának telelőhelyei. Száz-ezerszámra vonulnak ide a kecske-, a mocsári, a leveli és az erdei békák, a barna varangyok, de még az ásóbékák és a vörös hasú unkákat is. A tarajos és pettyes göté, valamint a vízisiklók szintén ide gyűlnek téli pihenésre. Az ősszel és tavasszal ismétlődő, óriási méretű állatvándorlásból tízezerszámra szedi áldozatait a part menti út gépjárműforgalma. A legveszélyesebb szakasz Fertőboz és

Hidegség között húzódik. Itt már évek óta folyik a békák mentése fóliakerítésekkel és vödörcspadák-
kal. E természetvédelmi gond végső megoldása terelőrendszer és átereszek kiépítése lesz, ami remél-
hetőleg még ebben az évben elkezdődhet.

A Fertő táj gerinctelen élővilága szintén gazdag fajokban. Nádasaiban él egy csak itt előfordu-
ló ugróvillás, de említésre méltó a nádi bagolylepke- és a szitakötőfauna is. A Fertő melléki dombsor
meleg tölgyeseiben a cincérek, a futrinkák, a galacsinhajtók és a darazsak mellett különösen értékes
faunaelem a dongószender és a tölgyfaszender, az éjjeli nagy pávaszem és az aranyfoltos púposzö-
vő.

A ma már jórészt lecsapolt hansági mocsárvilág hajdanán a Fertő "édesanyja" volt. A "Hany"
keleti és nyugati medencéiből túlsorduló vizet a tavak táplálták. Süllyedékterülete a XVIII. század
közepéig romantikus vadvízországként fogadta a vándort. Láperdőkkkel, füzesekkel, nádasokkal, sza-
badon áramló vizeivel borított területén csak a csikászok, a pákászok és a halászok közlekedtek
csáklyás csónakjaikkal. Legmélyebb pontja, a Király-tó a legendás Hany Istóknak szolgált menedé-
kül, magasabb térszineiről, rétjeiről távoli piacokra, egyebek között Bécsbe szállították a jó minősé-
gű szénatermést. Vizeit a réti csík, a compó, a sügér és a keszeg; tavait vízi szárnyasok ezrei lakták,
erdeinek lombkoronájában ritka ragadozó madarak fészkeltek.

Területét a századelőn megépített Hanság-főcsatorna egy déli és egy északi részre osztotta. A
Dél-Hanság magját a Király-tó, a boldogasszonyi és a Csíkos-égeresek alkotják. Rétjei közül a Zsi-
dó-rét a legjelesebb. A kiterjedtebb de zavartabb állapotban fennmaradt északi fél nevezetesebb he-
lyei erdők - ilyen a Korona-, a Vesszős-, az Öreg-, a Töllös- és a Pálfy-erdő, illetőleg a Figurák, ame-
lyekhez nagy kiterjedésű, kaszálórétek, vizes ökoszisztémák (Német-Hany, Pintérhany, Urhanyi ré-
tek stb.) járulnak.

Állattani szempontból igen jelentős a Farkasdomb, a parlagi vipera hansági élőhelye, s a térség
északnyugati részén, Mosonszolnok-Pusztasomorja és Várbalog környékén a hansági tűzokpopulá-
ció. Az utóbbi megmentésére magyar-osztrák társaság alakult, amelynek a Fertő-tavi Nemzeti Park is
tagja és támogatója.

A Hanság vízi és vízközeli élőhelyeinek maradványain 1976-ban tájvédelmi körzet alakult
6242 hektáros területtel. Az egykori Hany egy része Ausztriába nyúlik át, s ott szintén védett terület.
Mivel a Fertő szomszédságában fekszik, s ahhoz még ma is sok ökológiai szállal kapcsolódik ez a
lápvilág, a magyar és az osztrák természetvédelem közös célja a hansági területek bevonása a Fertő-
tavi Nemzeti Parkba.

1990 elején, a PHARE-program keretében hazánk 1,4 millió ECU értékben kapott támogatást
a Közös Piac országaitól nemzeti park kialakítására a Fertőn, a "senki földjén". Ennek eredménye-
képpen nőtt ki a földből az igazgatóság központi épülete Sarródon, az egykori halászfaluban. A hely-
szín egy hajdani sziget, amely a Fertő és a Hanság találkozási pontján volt, és évszázadokon keresz-
tül révkikötőként szolgált. A nádfedeles, népi építészeti elemekből születő igazgatósági központ a
hatósági munka, valamint a környezet- és természetvédelmi oktatás színhelye lesz. Hasonló stílusú
és célú a kutatóház is Fertőújlakon.

A nemzeti park sziki élőhelyeinek gondozásában fő szerepet kap a legeltetés. A PHARE-se-
gélyből épülő majorság a Hanság-csatornánál otthont ad a szürkemarha- és a bivalygulyának, vala-
mint a rackanyájnak. Szürke marhából ezen a területen a negyvenes években még százas gulyák le-
geltek, a hatvanas évek közepétől azonban a "szőkék" kivesztek erről a vidékről is. A nemzeti park
feladatának tekinti e fajta folyamatos visszatelepítését, s az egykor volt "szálas, igás típusú, dunántú-
li szürkemarha-állomány" rekonstrukcióját. A természetjáró, "szelíd turizmus" elősegítésére kerék-
párút épül a Fertő körül, s a magyar oldalon Fertőhomokig már el is készült. A vendégfogadás kézzel
fogható hasznot hoz a Fertő-tó partján élő lakosságnak.

Ahol Ausztria hegyei a távolba tűnnek és a szelíd dombok világa is elmarad, olyan lapossá válik a vidék, mint az asztallap. A nyarak különösen forrók és szárazak, s mind a táj, mind az állatvilág szinte egzotikusnak tűnik az osztrákok számára. Itt terül el a Fertő-tó kis testvéreivel, a Fertőzug szikes tavaival. Olyan területen, amely mezőgazdasági művelés alatt áll, nyilvánvaló, hogy hosszan tartó, költséges tárgyalásokat igényel egy nemzeti park létrehozása. A szükséges területek biztosításához jelentős pénzeszközök kellenek. A nemzeti parkot Ausztriában törvény hívta életre és erősítette meg, amit széles körű megvitatás után Burgenland parlamentje elfogadott, majd a szövetségi parlament is jóváhagyott. Alkotója nem csupán a joganyag kiváló ismerője hanem a terepen és természetvédelmi kérdésekben is járatos szakember. E törvény szerint a nemzeti park ausztriai kiterjedése kebreken 7600 hektár (és csupán biztosításának költsége 25 millió schillinget tesz ki évenként). A védett terület - a Kiskunsági Nemzeti Parkhoz hasonlóan - mozaikos szerkezetű. Főbb részei a következők:

Sandeck-Neudegg (4000 hektár). A nemzeti parknak ez a része főként természeti zóna, vagyis tilos a gazdálkodás minden formája (így a halászat, a vadászat, a nádkitermelés és a turizmus is). A tó déli részén itt csatlakozik az osztrák terület a magyar határhoz. Túlnyomórészt vízfelületből és nádasokból áll. A csendes öblök pihenővezeteket alkotnak a vízimadarak számára. A régi nádállományokban költ a szürke, a vörös és a kanalas gém, valamint a nagy kócsag.

A **Lange Lacke** és környéke (kb. 1800 hektár). Itt maradt meg leginkább a táj pusztajellege. A legelők és a sztyepreliktumok florisztikai ritkasága a sziki üröm és a bárányparéj. Ez a terület elsőrangú madárparadicsomnak számít: nagy kócsagok, vörös, szürke és kanalas gémekek, sirályok, küszvágó csérek és sokféle gázlómadárfaj láthatók itt, legfőképpen az őszi és tavaszi madárvonulás idején. A legelőkön bíbicek és piros lábú cankók, a nádasban nyári ludak, bölömbikák, pocgémek, barna rétihéják és szárcsák költenek. Az emlősök közül a hörcsöggel, az ürgével és a molnárgörénnyel is találkozhatunk. A szikes tavak nemzetközi jelentősége is rendkívül nagy. Olyan vízimadarak ezrei állnak meg itt, pihennek és gyűjtenek erőt, vagy vedlenek a tavaszi és őszi vándorútjuk során, amelyek Európa északi tundráin költenek. Ezek az érintetlen pihenőállomások ugyanolyan fontosak, mint a biztonságos költő- és telelőhelyek. A Lange Lackén ősszel zajlik a leglátványosabb esemény. A Fertő tóról, valamint a cseh, a német és a lengyel tájakról, illetve a Skandináviából érkező nyári ludak, majd a szibériai vetési ludak gyülekeznek szeptembertől kezdve, mielőtt tovább vonulnak dél felé. Napnyugtakor kezdődik a "libahúzás". Mindennap seregestül- olykor tízezerszámmal - térnek "haza" táplálkozóterületeikről a Lange Lacke vízfelületére.

Illmitz-Hölle (1300 hektár - megőrző zóna). A szikes tavak közül a következők érdemelnek külön is említést: az Oberer-Stinkersee, az Unterer-Stinkersee, az illmitzi Zicksee, a Kirchsee, az Unterer-Schrandlsee és az Oberer-Schrandlsee. A két Stinkersee (Büdöstó) neve igen magas kénhidrogén-tartalmukból ered. Mindkét tó kiszáradó, parti területein már távolról szembetűnnek a sajátos növényzetű (sziki zsászsás, sziki őszirózsás), nagy kiterjedésű vakszikmezők. Gulipánok és széki lilék költenek itt (az utóbbiak nem rendszeresen). A sirályfajok és az átvonuló partimadarak számára is vonzó ez a terület. Ezenkívül küszvágó és kis csérek is rendszeresen megfigyelhetők az Unterer-Stinkersee-nél. Az illmitzi Zicksee, amely a Fertőzug harmadik legnagyobb tava, erősen elnadasodott, akárcsak a Kirchsee. Itt a nyári lúd költ szívesen. Ezenkívül fészkel még tőkés, kendermagos, nyíl-farkú és üstökös réce is. A szikes tavakat szegélyező halofiton gyepek vakszikfoltjain él a szongáriai cselőpók.

Zitzmannsdorfi rétek (410 hektár - megőrző zóna). A Weiden és Podersdorf között elterülő, nagy kiterjedésű mezőkön körülbelül öt kilométeres út vezet át. A tó felőli oldalon szikes rétek és nádasok sorjázhatnak. Személygépkocsival tilos a közlekedés. A törökök 1529-ben elpusztították az itteni Zitzmannsdorf községet, innen ered a terület elnevezése. Féliszáraz gyepek váltakoznak időszakosan nedves rétekkel. Itt-ott intenzív mezőgazdasági művelés alatt álló területek is láthatók. A nemzeti park határozott célja, hogy ezeket extenzíven hasznosított zöldterületekké alakítsa át. Az erre

irányuló törekvésekkel kapcsolatban köszönet illeti a burgenlandi mezőgazdasági kamarát. A táj növénytanilag ritkasága a szártalan csúdfű, az árvalányhaj, a törpe nőszirm, a hagymaburok kosbor és a gyapjas őszirózsa. A madarak közül a nagy goda, a piros lábú cankó, a nagy póling és a bíbic költ itt.

A **Hanság** (140 hektár - megőrző zóna). A még megmaradt lápréteken és nedves mezőkön él a terület fő látványossága: a túzok, de nagy póling, réti fülesbagoly és hamvas rétihéja is megfigyelhető. Ha az embernek szerencséje van, zsákmányra vadászó kis békászósasokat is láthat nyáron, amelyek Magyarországról váltanak át ide. Télen rendszeren van itt gatyás ölyv, kékes rétihéja, kis sólyom és rétisas. A Hanság magyarországi része sokkal érdekesebb az ausztriainál. Az el nem aprózott, összefüggő élőhelyek védelme, a víz visszatartása és a vízellátás érdekében kifejlesztett igyekezet különösen fontos a nemzeti park osztrák része szempontjából. Ausztriában ez év februárja óta működik a területért felelős Nemzeti Park Társaság. Az igazgató és munkatársai az elnökségnek tartoznak felelősséggel.

A nemzeti park vezetősége két községben Illmitz és Apetlon - tevékenykedik. Apetlonban (az Esterházy-major részét képező "Apetloner Hof"-ban) van az igazgatási központ, Illmitzben információs központ és - a biológiai állomáson - tudományos központ működik. A természetvédelmi célok mellett a megfelelő berendezésekkel, illetve létesítményekkel ellátott látogató-irányító rendszer megteremtése a legfontosabb feladatok közé tartozik. Mindez sok munkával jár, s e téren különösen értékes a magyar kollégákkal való bajtársi együttműködés. Célja az, hogy ne két, véletlenül egymás mellett fekvő nemzeti park legyen a Fertőnél, hanem egy közös nemzeti park, amelyben az államhatárok csekély szerepet játszanak!

A nemzeti park övezetei

A **természeti zóna** nálunk gyakorlatilag A Fertő legbelső ingoványa. Nagysága 2618 hektár, a nemzeti park saját kezelésében van. Összefüggő élőhelykomplexum, amely magában foglalja a Madárvárta-öblöt és nádasait, a Hegykői-öblöt, a Rucás-öblöt és a Homoki-öblöt mint nyílt vízfelületeket, s a környező nádasokat az országhatárig, illetőleg a Hidegségi-tavat, a Nagyhatártisztás-tavat, az Átjáró-tavat, az Oberlakni- és Herlakni-tavakat és a környező nádasokat. Közvetlenül csatlakozik a határ túloldalán lévő ausztriai natúrzonához.

A **megőrző zóna** - ahol a jövőben is folyhat hagyományos, természeteshez közeli gazdálkodás - a Fertőújlaktól Hegykőig terjedő szikes legelőkből, kaszálókból, tavacsokból áll, s folytatódik a natúrzonán kívüli nádasokkal, egészen a Fertőrákosi-öbölnél lévő Soproni-csatornáig. Területe 3921 hektár. Ebből a sziki élőhelyek többsége (644 hektár) Sarród és Fertőszéplak határában a NP kezelésében van.

A **környező vagy ütközőzóna** a korábbi tájvédelmi körzet fennmaradó területe : Sarródtól Fertőrákosig a községek eddig is tájvédelem alatt álló külterületei, szántói, legelői, erdei és erdősávjai, valamint a Fertőrákosi-öböl és a környező nádasok a Soproni-csatornától ÉNY-ra. Az utóbbi az üdülés, a vízi sport és a tömegturizmus céljait szolgálja. Itt van a Fertő szabadon látogatható része. A terrerisztikus élőhelyekkel együtt e zóna területe 6003 hektár. Az eddig is fokozottan védett területek - például a kistóalmi láprét és a szárhalmi sztyeppré - természetesen továbbra is ugyanebben a természetvédelmi kategóriában maradnak.

Az egyes zónákban csak szabályozottan, az övezet státuszának megfelelő korlátozásokkal folytatható gazdasági tevékenység, közlekedés stb. Egyik legfontosabb intézkedés a vízivad vadászatának tilalma a tavon és a hozzá kapcsolódó sziki élőhelyeken. A természetvédelmi-ökológiai övezeteket egy térségfejlesztési zóna követi. Alapelveit a regionális rendezési terv és az egyes partmenti községek újonnan elkészített rendezési tervei is rögzítik. Egy nemzeti park ugyanis hosszú távon határozza meg a szűkebb környék gazdasági életét. A Fertőnél a part menti községek a kerékpáros-

gyalogos természetjárás, a falusi turizmus, a környezetkímélő mezőgazdaság és kisipar zónáját jelentik. Ezt egy szélesebb, mezőgazdasági övezet követi, majd a Sopron-Győr vasút és gyorsforgalmi út, a tömegturizmust kiszolgáló intézményekkel.

Geológiai viszonyok

A Fertő-táj a Kis-Alföld Dny-i peremén, egy deflációs síkság süllyedékében fekszik, amelyhez kelet felől a még mélyebb Hanság-medence csatlakozik. Eredeti felszínét a pliocénban kialakult nagy, kiédesülő vízü tömedence lerakódásai alkották. A táj legjellegzetesebb földtani képződménye a Fertő-tó nyugati partjával párhuzamosan húzódó szelíd dombsort felépítő latakajmész. Ezen a morzsálódó mészkőrétegen a felső miocénból származó szarmata mészkőrétegek találhatóak. Az összlet fiatalabb tagját kavicsos-homokkőves rétegek képezik. Az üledékekből több ponton a Soproni-hegység kristályos magját képező muszkovit- és biotitgneisz, ill. csillámpalák lépnek a felszínre. A tó keleti oldalán s a Hanság területén is jelenkori mocsár- és láptalajok fejlődtek ki, magának a tónak a medencefenekét ugyanolyan alsó pliocénkori üledékek alkotják, mint amilyen az északi és déli parton található.

Éghajlati viszonyok

A táj éghajlatára zömmel a szárazföldi klíma szélsőségei, az eurázsiai sztyeppék - Aral-tó, Hortobágy stb. - szemiárid vonásai jellemzőek. A nyár forró és aszályos, a tél igen hideg, a szél csaknem állandó. A tenyészidő - ápr.-szept. - 240 napból áll, az átlaghőmérséklet ez alatt 5 °C, ami sok melegigényes növényfaj megjelenését lehetővé teszi. A tavat átl. december közepétől február végéig fedi összefüggő jégtakaró; ez a nádatás ideális időszaka. A csapadék csak évi 600 mm, kivételt a Szárhalmi erdő dombsora jelent, ahol szubmediterrán hatások érvényesülnek.

A tó

A táj szíve a Fertő-tó, németül Neusiedler See, amely legfeljebb 20 000 éves. Hazánk második, Közép-Európa egyik legnagyobb tava. Területe 309 m², hosszúsága 35 km, legnagyobb szélessége 15 km, legkisebb 7 km. A tó területének 4/5 része Trianon óta Ausztriához tartozik, 1/5-e magyar. Ez 75 km²-t jelent. Vízyűjtőterülete 1244 km², a csapadékvízen kívül két patak a Vulka és a Rékos táplálja. A tömedence átlagosan 300-500 millió m³, sekély vízállás esetén 60 millió m³ vizet tárol, átlagosan 114-115 m tengerszintfeletti magasságon. Vizére jellemző sekélyisége, ingadozása és sóartalma. Utolsó, teljes kiszáradásáról 1868-1872 közötti időre nézve vannak utalások. A tó ezen természetére utal német neve és a szájhagyomány is, mely szerint a kiszáradt tófenékre falu települt s csak a víz jövetelekor kényszerültek az északi parton új települést létrehozni. Harmadik fontos sajátossága a víz szikes, hidrokarbonátos volta. Ez teszi vizét síkossá s eredményezi a partvidéken kiterjedt szikes növénytakaró kialakulását. A sótartalom és a szerves anyagok nagy mennyisége okozza zavarodottságát. A tó magyar oldalon erősebben, az osztrák tófél gyengébben nádas. Az áthatolhatatlan nádrengtet 220 km hosszúságban csatornák szelik keresztül-kasul.

A tó limnológiája

A tó 1 l vizében 0,3-1,3 milliárd baktérium él és 1 kg frissen keletkezett iszapjában 16-20 billió db alga él. A tó összes moszat-termelési értéke évente 20 000 t. Az állati lebegő szervezetek és az iszapban élő alacsonyabbrendűek - pl. medveállatkák, kerekeshégek - hatalmas tömegük révén hihetetlen szerepet játszanak a tó életében. A parányszervezetek több olyan is van, amelyet a Fertő-tóból írtak le és annak nevét viseli. Ilyen a Varga Lajos által leírt fertői kerekeshég -*Rotaria fertőensis*. A nyílt vizekben magasabbrendű növényt alig találunk.

4.6. Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság

A Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság működési területe a Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék, valamint Heves megye Tiszán-túli kis szeptét foglalja magában. 1100 négyzetkilométernyi védett területére az Alföldi élőhelytípusok változatossága jellemző, sőt még két valódi hegygel is büszkélkedhet. Az ÉK-i Kárpátok előterében lévő Kaszonyi, illetve a Tarpai-hegygel. Természetvédelmi kezelésben található a Közép-Európa legnagyobb füves pusztáján létrehozott Hortobágyi Nemzeti Park, három tájvédelmi körzet és 19 önálló természetvédelmi terület.

HORTOBÁGYI NEMZETI PARK

A nyárra kiaszott szikes puszták látán talán meglepő, hogy e táj arculatát döntően a vizek formálták. A jégkorszak végétől egészen a múlt század közepéig a Hortobágy sekély mélyedéseinek nagy része a Tisza és a Berettyó szabad árterülete volt. Kiöntéseiket az alacsonyabban fekvő térszíneken kialakult mocsárrendszer fogta fel. A Hortobágyon az utóbbi néhány ezer év meleg, száraz éghajlatán több szikesedési periódus is volt, amelyek nyomait a Tisza és mellékfolyóinak öntésiszapja temette el. Ezek az időszakok a löszpusztákra jellemző növény- és állatfajok betelepülésének kedveztek. A később csapadékosabbá és melegebbé váló korokban megnőtt a folyók vízhozama, gyakoribbá és bőségebbé váltak áradásaik, az ártéri ligeterdők, mocsári növénytársulások területe a szárazabb gyepek rovására terjedt. Honfoglaló őseink nagy kiterjedésű mocsarakkal, szikesekkel, rétekkel tarkított tájat találtak itt, amely a Hortobágy utolsó természetes képe lehetett.

Emberi tevékenység nyomai már a fiatalabb kőkorszakból is bizonyíthatóak. A réz- és bronzkor folyamán emelték a helytelenül kunhalmoknak is nevezett kurgánok, halmok nagy részét, amelyeket azonban a későbbi, népvándorlás kori nomád népek is használtak temetkezésre vagy őrhelyként. A mocsarak közötti földszigeteken jó talajú szántóikkal, másutt legelőkkel, alkalmasak voltak az ember tartós letelepedésére is. A középkori falvak emlékét templomromok és a gyakran pusztanevekké vált régi helységnevek őrzik, mint például Papegyháza, Zám, Derzs, Mátá, Angyalháza. Ezek néhányát a tatárjáráskor semmisült meg. A természetes okok miatt sem jelentős kiterjedésű erdők maradványa a török hódoltság alatt, a megmaradt településekkel együtt pusztult el. A mocsarakkal körülvett legelőkön ahol a jószágok oltalom alatt voltak, "szilaj"-félnomád pásztorkodást folytathattak. Az elnéptelenedett terület jelentős része a töröktől kiváltságokat nyert mezőváros Debrecen kezébe került. A Tisza áradásai minden évben dús legelőt biztosítottak a cívis gazdák gulyáinak. Így virágozhatott fel itt a 16.-17. században a magyar szürke marha tartása és exportja Nyugat-Európa városai- ba. Fontos kereskedelmi útvonalak is igazodtak ehhez a "csapáshoz". Ilyen volt a "sótú" is, amelyen az erdélyi sóbányák kincsét szállították. A főbb utak mentén álló csárdák többségét még a 17. század

végén építették, és a múlt században is legalább negyven működött közülük. Vizes időkben a hidak jelentették a folyókon, holtágakon való átkelés egyetlen lehetőségét. Ezért épült a híres Kilenclukú-híd is. A múlt század közepén 1846-ban Tiszadobnál azonban megkezdődött a Tisza szabályozása. A kanyarulataitól megfosztott, gátak közé terelt folyó nem árasztotta el többé termékeny iszapjával a Hortobágy laposait, nem táplálhatta a holtágak és a távolabbi területek mocsárvilágát. A folyószabályozás a talajtani és a szélsőséges csapadék-, illetve hőmérséklet-ingadozásokban jelentkező éghajlati tényezőkkel együtt a szikesek kiterjedéséhez vezetett, amely most már az egész táj arculatát is meghatározta. A századforduló óta eltelt idők számos új törekvést hoztak. Az igazi erőket felvonultató természetátalakító munka az ötvenes években kezdődött meg itt. A Hortobágyot csatornákkal hálózták be, és megpróbálták ráerőszakolni a nagyüzemi, monokultúras mezőgazdaságot. A puszta pedig az ősi paraszti, pásztorkodó és halászó életformájával, háziállataival, ősgyepével, vizeivel és élővilágával haszontalan, "a múltból ittrekedt csökevény" vált, amelynek a felszámolása csak idő kérdése volt. 1967 decemberében a Pro Natura Akció keretében 22 világhírű tudós memorandumban kérte a magyar kormányt a Hortobágy egyedülálló természeti- és néprajzi értékeinek megőrzésére, egy nemzeti park formájában. Ennek eredményeként Közép-Európa legsíkabb kistáján 51000 hektáros kiterjedéssel (ma 73 500 ha) 1973 január 1-én létrejött a Hortobágyi Nemzeti Park, százegy évvel a világelső Yellowstone Nemzeti Park megalapítása után.

Az ártéri erdők, holtágak élővilága

A Tiszát egykor széles sávban kísérték az ártéri erdők és mocsaras területek, amelyek a szabályozás következtében megritkultak. A 70-es években létesített Kiskörei-víztároló 3200 hektáros része 1973-tól szintén természetvédelem alatt áll. Mélyebb, nyílt vízfelületei az úszó- és bukómadarak (vöcskök, kárókatona, récék, szárcsa) számára kedvezőek. A terület legértékesebb részén hazánk egyik legváltozatosabb fajösszetételű vegyes gémtelepe látható. Fészkel itt a szürke gém, a kis kócsag, bakcsó, üstökös- és kanalasgém, valamint a kis kárókatona is. A sekélyebb vizű szegélyeken terjedő nádasokban vörös gém, bölömbika, nagy kócsag, nyári lúd és szép számban nádi énekesmadarak költenek. A Tisza mentének hullámtéri területei a folyószabályozások előtti vízivilág képét őrzik. A legszebb ártéri erdőfoltok Ároktő-Tiszacsege határában maradtak fenn, melyeket rendszeresen el-elönt az ár, de nyár végére akár ki is száradhatnak. A vízhez legközelebb a bokorfüzes sávja, majd a füzes-nyáras, végül a hullámtér magasabb szintjein a keményfa-ligetek foltjai találhatóak. Az idős fák záródott lombkoronája alatt szinte áthatolhatatlan cserjeszint nő, amelyet sűrűn átfonnak a kúszónövények. A lágyszárúak közt néhol tömeges a fehér virágú nyári tözike. Az állatvilág is ezerszínű itt. A ligeterdők igazi kincsei a gémtelepek, de fészkel itt a fekete gólya, a ragadozók közül a bar-na kánya, sőt néha a kerecsensólyom is. A Tisza magas partfalaiban költ a trópusi tollruhájú gyurgyalag és a jégmadár. Az erdők között megbúvó rétek és kaszálók egész évben vonzó látványt nyújtanak. Tavasszal, koranyáron a fekete nadálytő, a lila réti- és vesszős füzény, a sárga nőszirm, a réti iszalag kék virágai, nyár végén a tiszaparti margitvirág gyermektenyérszerű "margarétái" virítanak. A tatárjuharos sziki erdőszyepp-tölgyesek kis foltjait ma már csak Ohat és Újszentmargita mellett találjuk meg. Felső lombkoronaszintjüket tölgyfajok, az alsót tatárjuhar, mezei juhar és szil alkotják. A cserje- és a lágyszárú szint is hasonlóan gazdag, a kikelettel virágzó odvas keltikével, tavaszi csillagvirággal. A hézagok alatt nő a magyar zergevirág, valamint a fátyolos nőszirm, a tisztásokon pedig a sziki kocsord, réti őszirózsa díszlik. A kidőlt fák helyben korhadnak el, ezzel életfeltételeket biztosítva az értékes cincérfajoknak. Előfordul az erdei sikló, erdei fülesbagoly is.

A mocsarak és tavak világa

Az egykor hatalmas kiterjedésű mocsárrendszerek az ármentesítés után kicsiny foltokra zsugorodtak. Vízszintjüket a nemzeti park élőhelyrekonstrukciós programja hivatott szabályozni. Az úszóhínár gazdag vegetációjában jelenik meg a rucaöröm, az Európa-szerte szintén ritka sulyom, de érdekes még a sárga virágú rovaremszítő rence, a fogazott levelű kolokán és a békatutaj is. A virításkor felejthetetlen élményt nyújtó tündérfátyol sárga szőnyegei között a tündérrózsa tenyéryi fehér virágai tűnnek elő. A hínárszigetekre építik fészkeket a vöcskök, melyek közül itt mind a négy, hazánkban költő faj előfordul. A tündérrózsa és kolokánmezők a fattyúszerkő telepeinek adnak otthont. A nyílt víztől magas falával élesen különül el a nádas, vele a gyékény, a tavi káka alkot szinte áthatolhatatlan zöld sűrűséget, melyet csak a virágkaka rózsaszín és a mocsári nőszirm sárga virágai tarkítanak. Itt van a tanyája a nyári lúdnak, az egyetlen hazai fészkelő vadlúdfajunknak, de ez a világa a sokféle gémen kívül a szárcsának, vízityúknak, guvatnak és több vadrécefajnak is. A nádasok országa pedig az apró énekesmadarak, a barkós cinege, nádi sármány, a recsegő nádírigó, a jellegzetes hangú tücsökmadarak és a nádiposzáták csirimpolásától él igazán. A nádasok sokszor folytatódnak mocsárrétekben, ahol a tarackos tippan zombékjai, a csetkaka és az ecsetpázsit a jellemző. Az apró "kukackalászkákat" hordozó hernyópázsit már erősebben szikesedett talajt jelez. A zombékosokkal tarkított mocsárrétek nyújtanak otthont a réti fülesbagolynak, a vízicsibéknek, a sárszalonnának, a godának, a pólingnak és a piros lábú cankónak. Az Európában már megritkult csíkosfejű nádiposzátá számottevő állománya él itt. A fentieket a magasabb és szárazabb szinteken a sziki rétek veszik körül, ahol az ecsetpázsit az uralkodó fűfélé. Ezek képeznek aztán átmenetet a száraz füves puszták felé. A halastavak gazdasági céllal létesültek, így tulajdonképpen mesterséges élőhelyek. Jó részüket a szabályozás előtti Tisza áradásait felfogó mocsarakban alakították ki. A lecsapolások után rohamosan pusztuló vízivilág megmentésében rendkívül fontos szerep jutott nekik. Ma a Hortobágy tágabb területén hatezer hektáron működnek, közülük a legértékesebb az ezerhétszáz hektáros Hortobágyi-vagy Nagyhalastó élővilága, amely a nemzeti park határain belül, védelem alatt áll. Vegetációjuk a mocsarak nádszegéllyel övezett nyíltvizes élőhelyeinek felel meg, így növény- és állatfajaik nagy része is közös. A vízben egyre szegényedő Alföldön a hortobágyi mocsarak és halastavak európai jelentőségű madárvonulási centrumot jelentenek. Az őszi és a tavaszi libahúzás, a partimadarak nyüzsgése vagy a több tízezernyi daru zajos beereszkedése az éjszakázóhelyre felejthetetlen élményt nyújt.

"Ahol az ég a földet éri"

Ma a végeláthatatlan fűtenger a Hortobágy legjellemzőbb képe. Az alacsonyan fekvő síkon a néhány centiméteres szintkülönbségek a növényzet szempontjából óriási jelentőségűek, kialakulásuk a speciális helyi körülményeknek köszönhető. A szikesek talajának legfelső, laza rétege sajátos folyamat révén pusztul le, amelyet padkásodásnak nevezünk. Ha a gyeptakaró a járművek kerekétől, legelő állatok patájától megsérül, a tavaszi és őszi esőzések nyomán a talaj felső rétege lemosódik és a vékony szikerecskén át az alig valamivel lentebb fekvő mélyedések felé veszi az irányt. A taljadottságokat követve a vegetáció is mozaikos. A magasabb, szárazabb padkatetőkön jelenik meg a cickafarkfüves szikes puszták, ahol helyenként keverednek a löszpusztákra és a valódi szikesekre jellemző fajok. A névadón kívül ott vannak az aprótermetű lóherék és a kifejezetten sötétű növények is. Leggyakoribb fűve a veresnadrág csenkesz, amelynek jellegzetes "színeváltozásai" öltöztetik a pusztát. A hóolvadás után nemsokára kékeszöld lesz, virágzása alatt vörösre színezi a tájat, s végül a nyári naptól kiaszott síkság általa nyer aranysárga ragyogást. Legnagyobb kiterjedésben az ürmös sziki gyepek tenyésznek, amelyben a sziki üröm mellett a sós talajt tűrő fátyolvirág, sziki pozdor, sziki

útifű, vagy a lila virágú sziki őszirózsa és a magyar sóvirág nő. Értékes gyógynövénye a kamilla, amely tavaszkonként szerte kivirít. A déli puszták kárpát-medencei bennszülött, védett növényfaja az erdélyi útifű. A szikerecske "völgyének" alján elhelyezkedő vaksziksáv már annyira szélsőségesen sós talajú, mint amilyenek a tengerpartok. Ehhez a vízhiányos, "sivatagi üzemmódhoz" való alkalmazkodás súlyos gond a növények számára, amit csak kevés faj képes elviselni. Már az első nyári sétánál feltűnő a töméntelen sáska, amelyek a század elején még gyakorta, ma ritkábban mutatkoznak sáskajárásszerűen. Ilyenkor a pusztá gazdagon terített asztal a néha idáig vándorló pásztormadár inváziószerű seregeinek. Gyakori fészkelő itt a magasban daloló mezei pacsirta, de annál ritkább közeli rokona, a sziki pacsirta. A kopárabb talajon költ a székicsér és a széki lile. Közönséges fészkelő a bíbic, a nagy goda. A végtelen legelők felett gyakorta tűnik fel a pusztai ölyv és a parlagi sas. A magas hegyekből a szirti sas, a keleti sztyeppékről pedig a pusztai sas néhány példánya is idevetődik. Téli vendégeink a hósármány, a havasi fülespacsirta, a nagyszámú rétisas és a tundralakó törpesólyom, melyek a magas észak hidege elől menekülnek. A löszpuszták tarka növénytakarója csak töredékeiben maradt fent, hiszen ezeket a termékeny földeket már régtől művelik. Ma már inkább csak a háta, kurgánok tetején található meg, ahol a barázdás csenkesz az uralkodó, de mellette sok gyönyörűsége kétszikű is helyet kap, mint a vajsárga virágú osztrák zsálya, a rózsaszín csomócskát viselő macskahere, a kecses magyar szegfű és a lila ökörfarkkóró. A kurgánok jellegzetes növénye a hideg puszták taréjos búzafüve és a kunkorgó árvalányhaj. A nem legelt, magasabb fűvű gyepek helyeit részesíti előnyben a túzok, a fűrj és a fogoly. A löszös talajba ássa otthonát az ürge. Szinte szalad a rét, ha rejtekhelyükről előbújnak. A kis ragadozó emlősök, a menyét, a hermelin és a pusztai görény zsákmányai ők. Valamikor legelő állatok százezreit tartották el ezek a területek. A kizárólag akácból álló kerekerdőket, szárnyékerdőket azért ültették, hogy azok enyhén nyújtsanak az időjárás viszontagságai ellen. A növényzetükben jellemző a nitrogénkedvelő csalán, különösen a varjútelepek alatt, mivel e madár ürüléke nitrogénben igen gazdag. Az öregedő fák odvaiban búbos banka és kuvik költ, a gazdátlan varjúfészkeket kékvércse és erdei fülesbagoly foglalja el.

A hortobágyi pásztorkodás története

Az itt megtelepedett népek, majd őseink, nomádok lévén, mindenféle legeltetni való jószágot tartottak, de ezek közül valószínűleg csak a hosszú szőrű racka egyezett meg a mai képviselőivel. Évszázadokig a pödröttszarvú juh egyet jelentett a magyar rackával, s csak a 19. században váltotta fel azt a finomabb gyapjút adó merinó. A magyar szürke marha származására több elmélet is van: őseink hozták magukkal, vagy később betelepült nomád népekkel került be, vagy a középkorban, a Kárpát-medencében házasították az akkor még gyakori őstulokból. Lehet, hogy mindháromban van valami igazság. Az tény, hogy a 15-18. században "világmarkának" számított a húsa. A második világháború végén állománya katasztrofálisan megfogyatkozott, végül a Hortobágyi- és a Közép-Tiszai Állami Gazdaság kapta azt a feladatot, hogy a fajtát génbankként örökítse át az utókornak. A busa fejű, hullámos szőrű komondor a szállást őrizte, míg a nyáját a kuvasz védte a farkasoktól, meg a rablóktól. A napóleoni háborúk idején, Normandiából került Magyarországra a nóniusz lófajta alapító őse, amelyből a múlt század közepén, spanyol és angol fajtákkal keresztezve jött létre a mai nemes tartású forma. A Hortobágyi Nemzeti Park élővilágának nemzetközi jelentőségét jól jellemzi, hogy egész területe Bioszféra rezervátum, egynegyede pedig a vízimadarak védelméről szóló Ramsari egyezmény alapján különösen védett terület. Legértékesebb foltjai fokozottan védettek. A természeti értékek gazdagságának megőrzése mindannyiunk érdeke. E cél érdekében a nemzeti park területét övezetekre osztották, amelyek mindegyikében más-más szabályok érvényesek. A nemzeti park, illetve a HNP Igazgatóság kezelésében lévő védett területek látogatásával kapcsolatos információk a HNP Nyugati Fogadóházában (33 főút Egyeki elágazás, Telefon: 52/378-054), illetve az Igazgatóság

központjában (4024 Debrecen, Sumen u. 2. Telefon: 52/378-922) kérhetők.

KÖZÉP-TISZAI TÁJVÉDELMI KÖRZET

A Tisza Kisköre és Tiszazug közötti hullámterén 1978-ban létrehozott tájvédelmi körzet 9500 hektáron őrzi a szabályozások után, mintegy 100 év alatt kialakult másodlagos tájat. Ezen belül a Pélyi madárrezervátum, az Óballai- és a Vezsenyi Természetvédelmi Terület, majd a Tiszakécskei Partifecske Telep fokozottan védett. A változatos élőhelyek közül a legszembeötlőbbek a buja aljnövényzetű fűz-nyár ligeterdők, valamint az általuk körülölelt hullámtéri rétek. A szelíd szépségű holtágak nemcsak a hajdan zabolátlan folyó kanyargásait mutatják, hanem a rég letűnt hatalmas mocsárvilág utolsó tanúi. A laposok, feltöltődött fattyúágak mocsárrétejeinek tavasszal gyorsan felmelegedő sekély vizei a békák szaporodóhelyei. A tájvédelmi körzetben élő nagyszámú védett és fokozottan védett növény- és állatfaj közül feltétlen említésre méltó a nyári tőzike, a tiszaparti margitvirág hatalmas virágtömege. Nyár elején megkapó látvány a tiszavirág rajzása. Fokozottan védett madaraink közül fészkel itt a fekete gólya, a réti sas, valamint a barna kánya. Az emlősök közül a vizek környékén szórványosan előfordul a vidra, míg a vadmacska, valamint a cickányok és a denevérek számos faja általánosan elterjedtnek mondható.

SZATMÁR-BEREGI TÁJVÉDELMI KÖRZET

A csaknem asztalsímaságú vidéket egykoron hatalmas mocsár- és lápoltokkal, vizek ezerágúságával átszótt erdőtakaró borította. A Tisza hajdani árterein, Csaroda, Tarpa, Beregdaróc közelében és a Túr mentén Túrricsénél a bükkös elemekben gazdag gyertyános-tölgyesek; a Szamos-Túrháton a tölgy-köris-szil ligetek és a lefolyástalan területek lápjai alkották. Ez az eredeti növénytakaró az "erdőlésnek", a vízrendezéseknek és mocsárlecsapolásoknak köszönhetően kisebb darabokra szakadt. Mai képe azonban - eltérően az Alföld más részeitől - még mindig igen hasonlatos a hajdanihoz. E mozaikok megőrzésére alakult 1982-ben 23 136 hektáron a tájvédelmi körzet. A gyertyános-tölgyesek sáfrány-szönyeges tündérvilága a magosligeti Cserkőz- és a tarpai Téb-erdő. A beregi erdők nevezetes tavaszi csodái a hóvirág, tőzike, szellőrózsák, s a galambvirág mellett a kockás liliom. Jellegzetes keményfaligeteket találunk a Lónyai-, a Bockerek- és a Ricsei-erdő egyes részein, valamint a Gulácsi- és a tarpai Téb-erdőben. Szatmár-Bereg - európai mércével is - egyedülálló értékei a tőzegmohás lápok Csaroda, Gelénes határában. A mohapárnákat ötféle tőzegmoha alkotja. Egyéb különlegességek a hüvelyes gypajúsás, a kereklevelű harmatfű, a vidrafű, a tőzegeper, a tőzegpáfrány, a babérlevelű fűz, a tőzegáfonya. Égerlápokat a gyertyános-tölgyesek és a keményfaligetek mélyebb részein találunk. A vidék megkapó elemei tavaszi virágpompába öltözött körtefáikkal a fás legelők. Tölgy és vackor mellett magyar kőrist, mezei juhart és vénic szilt találunk még itt. A folyók árterületeinek gazdálkodástörténeti értékei az úgynevezett "dzsungelgyömölcsösök": elveszettnek, elfelejtettnek hitt ősi dió-, alma-, szilva- és körtefajták termőhelyei. A nemesítés fontos géntartalékai e természetes kertek. A táj sokszínűsége tükröződik népének nyelvében, költészetében, szokásaiban s tárgyi művészetében a kézimunkák mintáitól a festett templombelső "virágoskertjeiig", a haranglábak csodálnivaló ács munkájától a sírjelek nyomasztóságát enyhítő fejfafaragványokig.

HAJDÚSÁGI TÁJVÉDELMI KÖRZET

Ha a látogató Debrecent elhagyva Hosszúpályi, Vámospércs, vagy Hajdúsámson irányába halad, hamar érzékeli: a Tiszántúl fátlan rónaságát és a nagytáblás szántóföldek helyét változatos, bukkás-dombos, erdős tájak váltják fel. Itt hozták létre 1988-ban a 7000 ha-os kiterjedésű, 22 elkülönült

területen a Hajdúsági Tájvédelmi Körzetet. A ma is elénktároló felszint az utolsó jégkorszak északias szelei alakították ki a 18-20 m-es magasságot is elérő jellegzetes formájú, ún. parabolabuckákkal, melyek között részben az ősi folyóvizek által hátrahagyott, részben a szél által kimélyített ÉK-DNY-i irányú mélyedések, völgyek húzódnak. E nedves, tocsogós, lefolyástalan "nyírvízlaposok" a későbbi hűvös-nedves időszakban alakulhattak ki, s napjaink vízrendezéséig menedéket nyújtottak e hajdani kor élővilágának a szárazabb, melegebb periódusokban is. A nyírvízlaposok sajátos élőhelytípusa sok hűvös és nedves klímát kedvelő növényt megőrzött (pl.: fehér zászpa, szibériai nőszirm, buglyos szegfű, pompás kosbor, hússzínű ujjaskosbor, zergeboglár, kornistárnics). A lápok beerdősülésének állomásai a nyírlápok és a gyakoribb rekettyefüzesek, zárótársulásként a tölgy-kőris-szil ligeterdő. A lágyszárú szint jellemző növényei az odvas és ujjas keltike fehér- és lándzsás madársisak, vitézkosbor, turbánliliom, békakonty. A magasabb térszíneken megjelenik a gyöngyvirágos-tölgyes, hol különlegességnek számít az ezüsthárs, mely Bagamér mellett szép maradványerdőt alkot. Ritka, védett növényei a zöldes és kétlevelű sarkvirág, a széleslevelű nőszőfű és az erdei szellőrózsa. Ha a szárazabb területeket keressük fel, még mindig sok szép homoki legelőt találhatunk, ahol látjuk az agárkosbort, a magyar kökörcsint, a homoki nőszirmot és a homoki vértőt.

A buckatetők beerdősülésével létrejött száraz homoki tölgyesekből mára csak igen kevés maradt. Jellemzőek bennük a kiterjedt tisztások zárt homoki gyepei. A tájvédelmi körzet legkiemelkedőbb értékei az itt disztró tarka sáfrány, az egyhajúvirág és a liláskék leplű magyar nőszirm.

Bár a tájvédelmi körzet elsősorban botanikai értékei miatt nevezetes, értékes a homoki gyepek két ízeltlábúja: a ragadozó imádkozó sáska és a kárpát-medencei bennszülött sisakos sáska. A hullók közül jelentős a homokpusztai gyepeken elszórt populációkban élő homoki gyík s a láprétek ritka faja, az elevenszülő gyík. Idős nyárfák természetes odúiban költ a fokozottan védett szalakóta, a hasonlóan színpompás gyurgyalag a homokbányák partfalait választja lakóhelyül. A vízimadarak közül a víztárolókon fészkel a vörösnyakú vöcsök és a fattyúszerkő, a tájvédelmi körzet déli, szikesedő tavain pedig a gulipán, a gólyatölcs és a nyárilúd. A terület jellemző ragadozó madarai a halászsas, a kígyászölyv és az újra megjelenő kerecsensólyom. Gyakori itt az ürge, a borz és a vadmacska is.

TERMÉSZETVÉDELMI TERÜLETEK (TT)

CÉGÉNYDÁNYÁDI PARK TT (14 ha): A parképítők jóvoltából ide ültetett tekintélyes méretű tulipánfa, platán, páfrányfenyő, liliomfa, hamisciprus, tiszafa lombja alatt téltemető, ciklámen virít.

TISZATELEK-TISZABERCELI ÁRTÉR TT (1564 ha): Puha- és keményfaligetek, holtmedrek és rétek mozaikja, amely elsősorban nagyfülemüle állományáról nevezetes.

KASZONYI-HEGY TT (159): A túlnyomórészt riolitból felépült szigetvulkán hazánkba eső déli fele Barabás község határában található. Területének sokszínű értékei közül kiemelkedőek ezüsthársas-dárdáskaréjú tölgyes-foltjai.

TISZADOBI ÁRTÉR TT (1038 ha): Változatos, üde, többnyire idős ártéri erdőfoltok, morotvák szövevénye. Jelentős értéket képvisel erdei gémtelepe.

TISZADOROGMAI GÖBE-ERDŐ TT (173): A hajdan kiterjedtebb ártéri erdeink megmaradt szép darabja. Az élőhelynek megfelelő madárvilága mellett flórájában sok egyéb között említést érdemel a tiszaparti margitvirág, a debreceni torma és a kornistárnics.

TISZAIGARI ARBORÉTUM TT (20 ha): Gazdag élőfagyűjtemény, melynek temérdek látnivalója mellett legszemrevalóbb részlete nagy mocsárciprus állománya.

ZÁDOR-HÍD ÉS KÖRNYÉKE TT (71 ha): A Hortobágy térségének két leghíresebb kőhídja közül az idősebb. Eredetileg kilenclyukú volt ez is, de az 1830-as nagy árvíz két-két szélső pillérét elsodorta, azóta ötnyílású. Régóta szára-

zon áll.

KECSKERI-PUSZTA TT (1219 ha): A védett terület egy szikes gyepekkel övezett tórendszert foglal magába, nyugati oldalán mocsarakkal, amelyek gazdag madárvilággal rendelkeznek.

TISZAVASVÁRI FEHÉR-SZIK TT (224 ha): Az Alföld szikestó-láncolatának legészakibb tagja. Értékét madárvilága adja, de annak jelenléte a mindenkori csapadék- és talajvízviszonyoktól függ.

KÁLLÓSEMJÉNI MOHOS-TÓ (38 ha): A homokdombok határolta tó fűzláp- és nádasállományok nyílt vízfelülettel megtört váltakozása. Az elmúlt aszályos évtizedek nyomán kiszáradt tó rekonstrukcióra szorul.

BAKTALÓRÁNTHÁZI ERDŐ TT (340 ha): Az Alföld egyik legszebb gyertyános-tölgyese, gazdag állatvilággal. Növényvilágát sok hegyvidéki flóraelem tarkítja.

VAJAI-TÓ TT (78 ha): Értékeit alapvetően az úszóláp és a rajta előforduló növényritkaságok adják, mint például a tarajos pajzsika, melynek legnagyobb hazai állománya él itt, a hagymaburok, valamint a kúszó csalán és a szálkás pajzsika.

BÁTORLIGETI LEGELŐ TT (23 ha): 1968 óta fokozottan védett a Nyírségre jellemző - itt legnagyobb kiterjedésben fennmaradt - törpefüves homoki gyp. Különlegességei a magyar, tátogó- és leánykőkörcsin, a magyar nőszirm.

BÁTORLIGETI ŐSLÁP TT (53 ha): A jégkorszakot követő klímaváltozások flórájának és faunájának különös közössége ebben a beerdősült homokbuckákkal ölelt, mély fekvésű és ezért sajátos mikroklímájú lágban talált menedéket. Fő értékei a fehér zászpa, szibériai nőszirm, mocsári angyalgökökér, zergeboglár, lápi csalán, vidrafű, turbánliliom.

FÉNYI ERDŐ TT (297 ha): Az erdő változatos vegetációja tölgy-kóris-szil ligeterdő, gyöngyvirágos-tölgyes, nyírláp, pusztai homoki-tölgyes és a beékelődő homoki gyeprészekből tevődik össze.

DEBRECENI NAGYERDŐ TT (1177 ha): Hazánk első természetvédelmi területe. Gyöngyvirágos-tölgyes foltjainak aljnövényzetében előfordul az odvas keltike, a magyar nőszirm, a ligeti csillagvirág és a debreceni csormolya is.

HAJDÚBAGOS FÖLDIKUTYA REZERVÁTUM TT (265 ha): A rezervátum az innen északra és nyugatra már ismeretlen, kipusztulástól veszélyeztetett földikutya legjelentősebb fennmaradt élőhelyét foglalja magába.

HENCIDAI CSERE-ERDŐ TT (1 ha): A napjainkra megfogyatkozott sziki tölgyesek egyik szép képviselője. Tavasz virágözönében megtaláljuk a magyar zergevirágot, az agárkosbort és a gumós kötőőfűvet.

BIHARI LEGELŐ TT (711): A hortobágyi pusztákhoz hasonló nagy kiterjedésű szoloncsákos szikes legelő, ahol a tűzok és az ugartyúk is előfordul.

4.7. Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság

Magyarország legjellegzetesebb földrajzi térsége a Duna-Tisza-köz. Az itt található természeti értékek megóvását a hazánkban másodikként, 1975-ben megalakult Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatósága látja el. A védett területek összkiterjedése 75 620 ha, melyből 48 198 különálló egységből álló Kiskunsági Nemzeti Park (KNP), míg a fennmaradó részt a tájvédelmi körzetek (TK) és területek (TT) teszik ki. A védett területek az alábbi négy tájegységhez tartoznak: a Duna-völgy az egykori öntésterületen kialakult szikes pusztákat, homokbuckákat, homokpusztát, lefolyástalan mocsarakat, maradványerdőket foglalja magába, az Alsó-Tiszavidék folyószabályozása során leszakadt holtágakat, még természetközeli állapotban megmaradt ártéri erdőket, és az érintett területen található kapcsolódó szikeseket öleli fel. Bácska magyarországi részén a homokbuckás területek (Illancs), és az uralkodóan löszös térség néhány hektáros maradványfoltjai, a

meredek dunavölgyi löszpuszták a természetvédelmi értékek hordozói. A természetvédelem célja a Duna-Tisza köz jellegzetes arculatának, a táj természeti értékeinek, földtani és felszínalaktani képződményeinek, vizeinek megőrzése, ezen értékek tudományos kutatása és oktatási, ismeretterjesztési célú bemutatása. Alapvető feladatok még az évszázadok alatt kialakult tanyasi életforma, a hagyományos gazdálkodási módszerek, az ősi jellegű háziállat-fajták bemutatása. A kiemelkedő természeti értékek nemzetközi elismeréseképpen a KNP területének kétharmadát az UNESCO Ember és Bioszféra (MAB) programja 1979-ben Bioszféra Rezervátummá nyilvánította. A vizes élőhelyek fokozott védelmét szolgáló Ramsari Egyezmény hatálya alá az alábbi területek tartoznak: KNP Felső-Kiskunsági tavainak vidéke, a Pusztaszeri TK egy része és a Mártélyi TK. Különleges természeti értékeinek megóvása érdekében a Kiskunsági Nemzeti Park egyes részei csak korlátozottan, engedéllyel (mely az Igazgatóságon igényelhető) vagy szakmai kíséreléssel látogathatók.

A KISKUNSÁGI NEMZETI PARK TERÜLETEI

FELSŐ-KISKUNSÁGI PUSZTA (11061 ha)

Az Alföld második legnagyobb szikes pusztája. Mélyfekvésű, 90-100 m tengerszint feletti magasságú, kis terepesésű hajdani Duna-ártér. A szikesedési folyamat a vízrendezés után felgyorsult. Az elszikesedett területeken meszes-szódás, ún. szoloncsák-szolonyc puszta alakult ki. Szikes rétek, legelők, szikfokok, vakszikes foltok váltogatják egymást a beékelődő löszhátakkal. Növényzetét jó részt sótűrő-sókedvelő fajok alkotják, pl. veresnadrág csenkesz, sóvirág, kamilla, sziki üröm. A löszfoltok védett növénye a törpe nőszirm és az agárkosbor. Állatvilágának kiemelt jelentőségű faja a túzok, amelynek egyik legerősebb hazai állománya található itt. Jellegzetes fajok még a kékvércse, az ugartyúk, a nagy goda, a piros lábú cankó. Jelentős területrekonstrukció valósult meg az egykori halastavak természetvédelmi célú felújításakor. Ennek során állandó és időszakos vizes élőhelyeket alakítottak ki. Ezek elsősorban a költő- és vonuló madárvilág és a kételtűek számára nyújtanak kedvező életfeltételeket. Az ősgyep jelenlegi állapotának fenntartásában az évszázados hagyományokkal rendelkező külterjes állattartás is szerepet játszik. Az ősi magyar háziállatfajták génbank-telepét tekinthetik meg a látogatók a KNP Böszötrpusztai telepén, ahol magyar szürke szarvasmarha, racka és cigája juh, magyar félvér lovak és mangalica sertések tenyésztése folyik. Az értékek bemutatásában a "Nyakvágó" Idegenforgalmi KFT is szerepet vállal. A puszta néprajzi ételkeit, sajátos élővilágát mutatja be a KNP Tájmuzeuma Kunszentmiklóson. A terület jelentős része csak engedéllyel látogatható.

FELSŐ-KISKUNSÁGI TAVAK (3905 ha)

A Felső-Kiskunsági pusztával azonos kialakulású területen a talajfelszín mélyedéseiben lefolyástalan szikes tavak (Zab-szék, Kelemen-szék, Pipás rét) és mocsarak (Kisréti-tó, Fehér-szék) alakultak ki. Míg a folyószabályozás előtt ezeket a területeket a Duna rendszeresen elöntötte, vízutánpótlásuk jelenleg kizárólag csapadék-eredetű. A tavak jellemzője, hogy nyár végére kiszáradnak. A szikes tavak magas sótartalmú vize Közép-Európában egyedülálló mikro-flórának és faunának kialakulásához vezetett, melyre az ún. sziki fészkelő közösség épül. Ennek jellegzetes tagjai a gulipán, a gólyatöcs és a széki lile. A szikes mocsarak adnak otthont a bölömbikának, a nyári lúdnak a barna rétihéjának, valamint számos nádi énekesmadárnak. A tavak ősszel és tavasszal a tömegesen átvonuló vízimadarak számára is kiváló pihenő- és táplálkozóhelyet biztosítanak. A tavakat szikes gyepek veszik körül. A növényzet leggyakoribb társulásalkotó fajtái a zsióka, a fehér tippan, a sziki zsázsa, a sziki méz pázsit és a bárányparéj. A terület jelentős része csak engedéllyel vagy szakvezetővel látogatható.

IZSÁKI KOLON-TÓ (2962 ha)

A Duna posztglaciális (jégkorszak utáni) mellékágában kialakult, hajdan nyílt vízfelületű tó ma a nádas mocsarak, fűzlápok, zsombékosok igazi hazája. A tavat láp- és ligeterdők, fajgazdag láprétek, mocsárrétek, nyugat felől pedig homokbuckás területek övezik. Északról dél felé haladva először az egybefüggő nádasok tűnnek szemünkbe. Legfontosabb értékük a hazánkban előforduló valamennyi gémfaj és a kanalasgém rendszeres költése. A gazdag madárvilág mellett ritka halfajok, a lápi póc és a réti csík, a hullók közül a mocsári teknős, vízi sikló és a fürge gyík, valamint az emlősök közül vidra is megtalálható. Ritka növényfaja a lápi csalán. A megmaradt kicsiny nyílt vízfoltok gyakori növényei a tündérrózsa és a közönséges rence. A déli rész fajgazdag láprétejeinek védett növényritkaságai közül elsősorban az orchideákat kell megemlíteni, melyek 9 faja él itt. Leggyakoribb orchideák a vitézkosbor, hússzínű ujjaskosbor, mocsári kosbor, pókbangó. Jellemző védett fajok a szibériai és a korcs nőszirm, valamint az epergyöngyike. A fennmaradt tölgy-kőris-szil ligeterdők az Duna-Tisza közére egykor jellemző tájképet idézik. A terület jelentős része csak engedéllyel vagy szakvezetővel látogatható.

FÜLÖPHÁZI BUCKAVIDÉK (1992 ha)

Felszínalaktani szempontból két nagyobb egységre bontható terület. Nyugati részén változatos formakincsű buckavidék található. A futóhomokot az uralkodó (ÉNy-DK-i irányú) szelek rendezték a jelenlegi alakzatokba. Földtani és felszínalaktani szempontból nagy jelentőségű, hogy a szél felszínformáló munkája még ma is megfigyelhető az erős tagoltságú, részben mozgó homokbuckákon. A buckavonulatokat homoki csenkeszes, árvalányhajas nyílt homokpusztagyeppek borítják, melyekben itt-ott megjelenik a boróka. Az itt élő növények jól alkalmazkodtak a szárazsághoz, pl. a naprózsa, a homoki báránypirosító, a kései szegfű, a homoki vértő és a homoki varjúháj. A buckaközökben serevényfüzeseket, a buckaoldalokon borókás-nyárasokat találhatunk. Rovarfaunája a mostoha körülmények ellenére is gazdag. Ez a táplálékbázisa az itt együtt előforduló három gyíkfajnak: a homoki-, a zöld- és a fürge gyíknak. Madarak közül említést érdemel az itt költő szalakóta, a búbos banka, a gyurgyalag és a sárgarigó. A buckavonulat keleti részén a szél által kialakított medencékben szikes tavak (Hattyú-, Szappan- és Szívós-szék, valamint a Kondor-tó) voltak, melyek a nyolcvanas évek aszályos időjárása miatt mostanra kiszáradtak. A terület a természetvédelmi oktatásban jelentős szerepet játszik. A buckavidék egy része jelzett turistautakon szabadon látogatható.

ORGOVÁNYI RÉTEK (3753 ha)

Ez a leegyszerűsített elnevezésű térség felépítésében, értékeiben is igen változatos. A nádasokat, nedves kaszálókat, szikes gyepeket, homokbuckákat magába foglaló terület két nagy egységre bontható. Keleti részén az Ágasegyházi rét az orgoványi Nagy rét élővilágát az időszakos vízhatások határozzák meg. A kiszáradó láprétek, kaszálók több orhideafajt, pl. a vitézkosbort és a hússzínű ujjaskosbort, a buglyos szegfűt és a kornis tárnicot rejtik. Az itt élő állatvilág legkiemelkedőbb faja a bennszülött Metelka-medvelepke. Jellemző madarak a nagy goda, a bíbic, a piroslábú cankó, valamint vonuláskor a nagy póling. A nyugati részen szikesek, beleértve a kiszáradt Csíra-széket, és homokterületek található. Bár az orgoványi homokbuckák formakincse megegyezik a fülöpházi és a bugaci területekével, növényzete a másik kettő közötti átmenetet mutatja, jól tanulmányozhatóvá téve a homoki szukcesszió teljes sorozatát. A buckák növényzetére itt a nyílt homoki gyepek jellemző, de a boróka nagyobb mennyiségben fordul elő. A homoki gyepre jellemző fokozottan védett csikófark szép állományai található itt. A terület jelentős része csak engedéllyel vagy szakvezetővel látogatható.

gatható.

BÓCSA-BUGAC BUCKAVILÁGA ÉS PUSZTÁI (1148)

A KNP legnagyobb és egyben legösszetettebb területét homokpuszták, buckavonulatokon megtelepült homoki erdők, szikes puszták, és a valamikori szikes tavak, mocsarak, lápok, láprétek, nedves kaszálók maradványai alkotják. Természetvédelmi szempontból kiemelt figyelmet érdemelnek a borókás-nyárasok (legismertebb a bugaci Ósborókás). A mészben gazdag változatos formakincsű homokfelszínek értékes növényvilágnak adnak otthont. Jellemző fajok a borzas len, a homoki kikerics, a homoki nőszirm, a piros madársisak, a tartós szegfű és a gyapjas csüdfű. Rovarvilága nagyon gazdag. Érdekessége a fűrészlábú szöcske egyetlen alföldi előfordulása. Hullófaunája nemzetközi szempontból is jelentős az itt élő, veszélyeztetett, parlagi vipera miatt. Leggyakoribb emlőse az üregi nyúl nagy szerepet játszik az Ósborókás növényzetének alakulásában. Bugac neve nemzetközileg is ismert, már az 1930-as évektől kezdve kedvelt idegenforgalmi célpont volt. Itt áll hazánk első nemzeti parki múzeuma, mely a hozzá kapcsolódó szabadtéri építményekkel együtt a pásztorélet hagyományait mutatja be. A pusztán folytatott hagyományos állattartás, az ősi jellegű háziállatfajták a génmegőrzési feladatok mellett idegenforgalmi igényeket is kielégítenek. A homokpuszta és a kijelölt túraútvonalak szabadon, a terület többi része csak engedéllyel, szakvezetővel látogatható.

SZIKRA ÉS AZ ALPÁRI-RÉT (1039 ha)

A nemzeti park legkisebb területének festői szépségét a szikrai Holt-Tisza ág, az azt kísérő liget- és láperdők, ártéri mocsarak és mocsárrétek adják. Itt találkoznak egymással a Duna-Tisza közti homokhátság magasabb és a Tisza-völgy mélyebb fekvésű területei. Az eltérő felépítésű területek markáns rétegtani határán források fakadnak. A terület élővilága igen gazdag. Növényzetének érdekes tagja a bennszülött tiszaparti margitvirág és az Alföldön ritkaságnak számító kontyvirág. E változatos táj sokszínű madárvilágnak biztosít táplálkozó- és fészkelőhelyet. Énekesmadár faunája a Duna-Tisza közén kiemelkedőnek számít. Említést érdemel az Alpári-rét gémtelpe is. Az ártéri erdő fontos fajai a szürke küllő és a fekete harkály. A természeti szépségek, a Holt-Tisza szabad strandja, a 40 °C termálfürdő, a szomszédos üdülőtelep a területet közkedvelt pihenőhellyé teszi. Ezért a Tös-erdő a természetvédelem és a turizmus összehangolását bemutató típusterület, s mint ilyen, nagy része a jelzett turistautak mentén szabadon látogatható.

MIKLAPUSZTA (6241 ha)

Az 1993 óta már tájvédelmi körzet státuszt élvező terület, 1996 októberében vált a Kiskunsági Nemzeti Park részévé. Átminősítését az itt található, egységes kezelést igénylő jelentős természeti értékek indokolták. A kiemelkedő tájképi értékekkel bíró terület a Duna-völgy egyik legszebb szikes pusztáját őrzi, melynek kialakulásában alapvető szerepet játszott a Duna folyószabályozás előtti felszínalakító munkája. Itt található a legtagoltabb morfológiájú hazai szikpadkás térszínnek. Jellemző élőhelyei a szikes mocsarak, időszakosan vízzel borított szikes gyepek vakszikek és az ezekbe beékelődő szikpadkák. Botanikai szempontból a terület viszonylag fajszegény, mivel a magas sótartalmú talajon csak sótűrő- és sókedvelő növények élnek meg. Ilyenek például a bárányparj, sóvirág, pozsgás zsázsa, mézspázsit. A szigetszerűen kiemelkedő, néhány deciméter magas szikpadkák teljesen eltérő talajadottságokkal, és ebből kifolyólag különböző növényzettel rendelkeznek. Itt található meg az agárkosbor, a mezei zsálya, a koloncos legyezőfű. A terület madárvilága egyedülálló. Különleges adottságai miatt, melyek hazánkban eltűnőben vannak, fokozottan védett ritka fajok menedéke-

ként szolgál. Ilyenek a széki lile, az ugartyúk, a tűzok, a kékvércse és a székicsér. Vonuláskor igen jelentős szerepet tölt be a terület mint pihenő és táplálkozóhely a partimadarak és lúdfélék számára. A terület jelentős része kizárólag szakvezetővel látogatható.

PESZÉRADACSI RÉTEK (5757 ha)

A tájvédelmi körzetként már 1993 óta természetvédelmi oltalom alatt álló területet - Miklapusztához hasonlóan - a KNP 1996. évi bővítése során minősítették át a nemzeti park kilencedik törzsterületévé. A jelentős természeti értékeket hordozó terület egység a Duna-Tisza közti hátságelőtér egy máig megmaradt, egykor oly jellemző vízjárta részét, az ún. turjánvidéket őrzi. Változatos élőhelyei közül említést érdemelnek a lápok, láprétek, mocsárrétek és nedves kaszálók, valamint az ezekbe fogazódó homokbuckák és homoki erdők. Különleges tájképi értékei mellett kiemelkedőek a botanikai értékek, melyek több, fokozottan védett és veszélyeztetett fajt foglalnak magukba, mint a szarvas-, a légy- és pókbangó, a vitézkosbor, a vitézvirág, a szúnyoglabú bibircsvirág. A mocsári kardvirág, a korcs- és a szibériai nőszirmom található még itt. A terület a veszélyeztetett parlagi vipera egyik legjobb élőhelye. Madárvilágának jelentős tagjai az itt fészkelő nagy póling, a hamvas rétihéja, a tűzok, a szalakóta és a gyurgyalag. A terület hagyományos gazdálkodási módszerei biztosítják a természeti értékek fennmaradását, egyben hozzájárulva kulturális örökségünk fenntartásához. A fokozottan védett fajok élőhelyeinek kivételével szabadon látogatható.

Természedvédelmi oktatás a Kiskunsági Nemzeti Parkban:

A Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatósága megalakulása óta fontos feladatának tekinti a természetvédelmi oktatást, nevelést. Ennek megvalósítása érdekében hozta létre 1980-ban első természetvédelmi oktatóközpontját a fülöpházi buckavidék területén. Azóta megalakult a bugaci és a péteritavi oktatóközpont is. Adottságai miatt a leglátogatottabb a fülöpházi oktatóközpont, amely egész évben fogadja a természetvédelem iránt érdeklődő iskolai csoportokat. Ősztől tavaszig itt "pusztai iskola" működik, ahol a gyerekek 5 napon keresztül terepi körülmények között egészítik ki az iskolában tanultakat. A tanév végétől az oktatóközpont nyári természetismereti táborok és természetvédelmi terepgyakorlatok bázisa. Ezek a központok a nemzeti parkban folyó kutatási programok kiindulási helyei és a pedagógusok továbbképzésének helyszínei is.

Kirándulóhelyek, túraútvonalak: A nemzeti park egyik legismertebb kirándulóhelye Bugapuszta, ahol a pásztorépítmények mellett a Pásztor múzeum, a legelő szürke gulya, pusztai kocsikázás és lovasbemutató szórakoztatja az érdeklődőket. A piros jelzésű turistaúton megismerkedhetnek az Ősborókás természetvédelmi értékeivel is. A piros turistajelzésű utak a nemzeti park számos területét behálózzák. Ezen a jelzésen lehet bejárni a Töserdő vadregényes ártéri erdeit, a fülöpházi buckavidéket és az orgoványi réteket is. Útközben több helyen találkozhatnak tanösvényekkel is a látogatók, ahol kihelyezett információs táblák tájékoztatnak a terület természeti értékeiről, látnivalóiról.

Egyéb védett területek: A KNP Igazgatóság működési területén az előbb megismert nemzeti parki törzsterületek mellett más országos jelentőségű védett területek is találhatóak, melyek természetvédelmi kezelését szintén az Igazgatóság látja el. Ezek a területek tájvédelmi körzetek (melyek elsődleges jelentősége az egyes jellemző tájak értékeinek fenntartása) és természetvédelmi területek (melyek egy élőhely, egy faj védelmét szolgáló kisebb kiterjedésű egységek).

PUSZTASZERI TÁJVÉDELMI KÖRZET

A 22 151 ha kiterjedésű tájvédelmi körzet a Tisza jobb partján található hullámteret és az árvízvédelmi töltéseken kívül elterülő mentett területeket foglalja magába. A folyószabályozás természetesen nagy változásokat idézett elő a terület természeti értékeiben, de sok természetközeli vagy másodlagosan kialakult, értékes élőhely maradt fenn. Ezek közül a legfontosabbak a holtágak - kiemelten a Labodári, mely Ramsari terület, az Erdőrezervátummá nyilvánított Sas-ér, a szikes pusztákkal övezett Büdösszék-tó és szikes mocsarak, a természetközeli cserjeszinttel és aljnövényzettel rendelkező tölgyerdők és két nagy halastórendszer (Fehér-tó és Csaj-tó). E mellett jelentős területeket foglalnak el az extenzíven vagy hagyományosan művelt gyepek és szántók, melyek fontos pihenő- és táplálkozóhelyei a vonuló madaraknak, elsősorban a darunak. Ez utóbbi faj ezres nagyságrendben figyelhető meg itt. A terület botanikai értékei is igen jelentősek, mivel a Duna-Tisza közti és a Tiszántúli növénytársulások itt találkoznak és keverednek egymással. A térség élővilágából a vízimadarak kiemelkedőek. A két halastórendszer a gémfélék: a nagykócsag, a kiskócsag, a bakcsó, a vörösgém, a selyemgém mellett a kanalasgémnek, a nádi énekeseknek, a réceféléknek fészkelőhelye. A fészkelő partimadár-fajok: széki lile, gulipán. A Fehér-tavi Korom-szigeten nagy létszámú dankasirály-telep található, melyben növekvő számban költ a déli (mediterrán) elterjedésű szerezsen sirály. Vonuláskor a partimadarak (cankók, lilék, partfutók), lúd- és récefélék keresik fel nagy csapatokban a feltöltött és leeresztett tavakat. A Tisza ártere nemcsak mint fészkelőhely igen jelentős, de fontos szerepet tölt be mint madárvonulási útvonal is. A fészkelő madár-fajok közül megemlíthjük a barna kányát, hollót, a gémtelpepek lakói közül a szürke gémet, kormoránt. A természeti- és kultúrtörténeti értékek összefogazódásának sajátos példája ez a vidék. A tájvédelmi körzetbe ágyazottan helyezkedik el az Ópusztaszeri Nemzeti Emlékpark. Az itt újra fölállított Feszty körkép a magyarság 1100 éves Kárpát-medencei történelmére, az apátsági ásatások a nyugati keresztény kultúrköri beágyazottságunkra, a skanzen az elmúlt évszázad néprajzi hagyományaira, az Erdők templomának kiállításai természeti értékeinkre irányítják a figyelmet. A terület engedéllyel vagy szakvezetővel látogatható részei a Szegedi Fehér-tó, Sasér, Büdösszék, Labodár és Csaj-tó. Az Emlékpark külön belépőjeggyel szabadon látogatható.

MÁRTÉLYI TÁJVÉDELMI KÖRZET

A 2213 hektáros TK a Tisza bal partján terül el, kiegészítve a jobb parton található Pusztaszeri TK-t. A terület értékei is hasonlítanak az utóbbihoz, így legfontosabb élőhelyei a holtágakhoz: a Körtvélyesi és a Mártélyi holtághoz, a hullámterek nedves rétjeihez (Barci-rét), a természetközeli erdőkhez kapcsolódnak. Az élő Tisza jellegzetessége a tiszavirágzás, a tiszavirág nevű kérészfaj rajzása. A holtágak befagyásakor a télen itt tartózkodó vízimadaraknak az élő folyó jelenti az egyetlen pihenő- és táplálkozási lehetőséget. A holtágak növényvilágának jellemző fajai a sulyom, a rucaöröm és a békaszőlőfajok. Hal- és kétélűfaunájának fajai a lápi póc, a réti csík, a vöröshasú unka, a barna és zöld varangy. Az öntésterületek (kubikgödrök, morotvák, mocsarak) kitűnő táplálkozó- és pihenőhelyet biztosítanak a vonuló madaraknak. A réce- és gémfélék, a kiskócsag és a bakcsó találják meg itt táplálékukat. A terület egyes részein, a Tisza áradásainak köszönhetően hazai fajokkal való természetes erdőfelújulás is megfigyelhető. Az erdők faunája igen gazdag. Legszenbetűnőbbek a madarak, mint a fekete harkály, a tarkaharkályok, a füzikék, a macskabagoly, a barna kánya. A TK-ban folyó erdészeti munkák a gazdasági célok mellett a természetközeli erdők fenntartását is szolgálják. Ennek köszönhetően például szépen fejlődnek a kb. 40 éve telepített kocsányos tölgyesek. A Mártélyi holtág kedvelt üdülőterület amelyet évente több tízezer ember keres fel. A természetvédelem és

az üdülési igények összehangolása különös figyelmet igényel. A terület északi része szabadon látogatható.

TERMÉSZETVÉDELMI TERÜLETEK (TT)

SZELIDI-TÓ TT (360 ha): A jégkorszak után a Dunából lefűződött jellegzetes morotvató. Vize a szikesekre jellemző nátrium- és káliumsókat tartalmaz. Jelentős jodid-ion tartalma miatt már a török korban felismerték gyógyító hatását. A víz összetétele révén sajátos mikroflóra és fauna alakult ki a tóban. Különösen a kéalgák és a kovamoszatok csoportja fajgazdag, több bennszülött fajjal. A tó ma kedvelt fürdő- és üdülőhely.

CSÁSZÁRTÖLTÉSI VÖRÖS-MOCSÁR TT (930 ha): A Bácskai-löszhát és a Duna-völgy találkozásánál kialakult lefolyástalan mocsárvilág maradványa. A 2-4 m vastag tőzegtelepeit évtizedek óta bányásszák. Változatos mélységű vízfelszínei gazdag élővilág megtelepedését és fennmaradását tették lehetővé. Jelentős a terület költő szürke- és vörösgém-állománya, de fészkel itt a nagykócsag, a bakcsó és a kanalas gém is. A területet határoló magas löszpart számos, ma már csak szigetszerűen megmaradt növényfajnak ad otthont.

HAJÓSI KASZÁLÓ ÉS LÖSZPART TT (121 ha): A Császártöltési Vörös-mocsárhoz hasonló kialakulású, de szárazabb terület. Botanikai szempontból jelentős az itt található láp- és mocsárrétek, valamint a löszpart és a löszmélyutak növényvilága.

KISKUNHALAS FEJTÉKI-MOCSÁR TT (25 ha): Viszonylag jó vízállásos terület, fűzfoltokkal tarkított magasásos növényzettel. Kiemelt botanikai értékei a magasásosokban, mocsarakban társulásalkotó vidrafű és a posvány kakastaréj.

KISKŐRÖSI TURJÁNOS TT (549 ha): Az Alföldön egykor kiterjedt láprétek, nedves kaszálók, láperdők összefüggő maradványa. Botanikai értékeit a körises égerláp erdők mellett az itt nyíló orchideák adják. A terület tájképi szempontból is jelentős.

PÉTERI-TÓ TT (740 ha): A három töegységből álló, változatos adottságú halastórendszer elsősorban madártani szempontból jelentős. Eddig több mint 200 madárfajt figyeltek meg itt. A nádas jelentős gémtelepét rejt. A tavakon sok récefajt lehet megfigyelni. Az őszi és tavaszi madárvonuláskor a tó fontos pihenő- és táplálkozóhely.

PUSZTASZERI FÜLÖPSZÉK TT (41 ha): Az egykori szikes tavat ma már csak kedvező csapadékviszonyok mellett teszik rövid ideig élővé a környékről összefolyó vizek. A környező szikes puszta és az ott otthonra leő élővilág azonban most is jelentős természetvédelmi értéket képvisel.

PUSZTASZERI HÉTVEZÉR EMLÉKMŰ TT (4 ha): Az emlékművet Kecskemét városa és a Magyar Diákszövetség állította Magyarországon ezeréves fennállásának emlékére a Gesta Hungarorumban is említett Szerisíkon lévő "hétvezér dombon".

ÁSOTHALMI LÁPRÉT TT (95 ha): A Dél-Alföld botanikai szempontból egyik legkiemelkedőbb védett területe. A laza, homokos alapkőzetén kialakult növénytársulás uralkodó faja a kékperje. Különleges értékei a ma már ritka, védett egyhajúvirág és mocsári kardvirág.

KÉLESHALMI HOMOKBUCKÁK TT (168 ha): A Duna-Tisza közti homokbucka-vonulat legdélibb fekvésű része. A homoki növényvilág fejlődésének számos szakasza megfigyelhető itt, sok védett fajjal.

CSÓLYOSPÁLOSI FÖLDTANI FELTÁRÁS TT (2 ha): A környező tanyavilág építkezéseinél fontos szerepet játszó hajdani "kővágó hely" kiemelkedő földtani értékei a fiatal (holocén) réti mészkő és dolomit, melyek szélbarázdákban kialakult egykori szikes tavacsákban rakódtak le.

KUNFEHÉRTÓI HOLDRUTÁS ERDŐ TT (120 ha): A tölgyerdő a páfrányok közé tartozó nagy termetű virginiai holdruta egyetlen hazai termőhelye.

BÁCSALMÁSI GYAPJAS GYŰSZŰVIRÁG TERMŐHELYE TT (4 ha): Az Alföldön ritka, fokozottan védett

gyapjas gyűszűvirág természetes előfordulása ez a kis kiterjedésű védett terület.

4.8. Körös-Maros Vidéki Természetvédelmi Igazgatóság

A Dél-Kelet-Alföld sajátos hangulatú tájain számtalan országos, sőt nemzetközi jelentőségű természeti érték található. A természetföldrajzi adottságok, különösen a Körösök és a Maros folyó természetalakító tevékenysége során kialakult jellegzetes tájszerkezet szükségessé tette e területek egységes természetvédelmi kezelését. A Körös-Maros Vidéki Természetvédelmi Igazgatóság, az ország kilencedik önálló természetvédelmi közigazgatási egysége, működési területe magába foglalja Békés megye egész területét, Csongrád megye Tiszától keltre eső területeit, valamint a Dévaványai Tájvédelmi Körzet és a Körös-völgyi Természetvédelmi Terület Jász-Nagykun-Szolnok megyére nyúló részeit. Az illetékességi terület összesen 890 ezer ha. Az Igazgatóság látja el 52 ezer ha védett terület kezelését, fenntartását és fejlesztési feladatait. A működési terület két, arculatában eltérő, de kialakulásában sok közös vonással rendelkező tájegységre különíthető el. Egyik a Körösvidék, a hajdani Nagy- és Kis-Sárrét Békés megyei területeivel, a másik az ország egyik legjobb talajadottságú vidéke, a Békés-Csanádi löszhát. Kiemelt feladat a kiterjedt füves puszták, a meglévő mocsármaradványok, a még fellelhető természetes és természetközeli erdők védelme. A régi folyómedrek környékén az ott kialakult pusztai területeknek, az egykori löszpuszták maradványainak, valamint a megkapó szépségű Maros-ártér értékeinek megóvása tekinthető elsődlegesnek. Országosan is egyedülálló feladat azoknak az állat- és növényritkaságoknak a megőrzése, melyek Magyarországon egyedül itt tenyésznek, vagy állományuk jelentős része az Igazgatóság területén található. Az erdélyi hérics és a bókoló zsálya termőhelyének védelme az ország legjelentősebb vetővirág állományának fenntartása nagy felelősséget ró a természetvédelmi szervekre. A tűzok törzsalakjának legéletképesebb populációja Békés megye területein él. A mezőgazdasági munkák során veszélybe került fészekaljok megmentését, a tojások kikeltetését, és a felnevelt tűzokok visszavadítását hazánkban a dévaványai Tűzokrezervátum koordinálja. A Dél-Tiszántúli vizes élőhelyeinek szerepe a madárvonulásban nemzetközileg is jelentős. A számtalan itt átvonuló, pihenő madárfaj közül kiemelkedő a daru, a kis lilik, és a vékonycsőrű póling, melyeknél a világ állomány zöme érinti vonulása során az említett területeket.

DÉVAVÁNYAI TÁJVÉDELMI KÖRZET

A Dévaványai Tájvédelmi Körzet 12 700 ha-on őrzi észak Békés megye mozaikszerűen elhelyezkedő pusztai környezetét a körülötte elhelyezkedő mezőgazdasági és erdő területekkel. Az 1975-ben védetté nyilvánított tájban a tájképi és kultúrtörténeti emlékeken túl számos védett és fokozottan védett állat- és növényfaj is él. Közülük legjelentősebb az ország állományának egyharmadát magának mondható értékes tűzokpopuláció, melynek létszáma 1995-ben 378 példány volt. A védett terület 7200 hektárán, mint saját természetvédelmi tulajdonban levő területen lehetőség van a tűzokcentrikus gazdálkodásra, amely a tűzokon kívül számos más fajnak, így többek között a fogolynak, a hamvas rétihéjának és a réti fülesbagolynak is kifejezetten kedvez. A tájvédelmi körzet kétharmada pusztai táj, melyen jellegzetes száraz és nedves szikespusztai növénytársulások találhatók. A tartós szárazság következtében a mocsarak, mocsárrétek eltűnőben vannak. Az ökológiai változás ellensúlyozására már 4 éve, két területen folyik mesterséges árasztással vízimadár élőhely kialakítása. A pusztákon számos védett növény, például a macskahere, a nyúlánk sárma, a réti őszirózsa, a sziki kocsord jelentős állományai tenyésznek. A tájvédelmi körzet különösen értékes foltja a több, mint 4000 ha-os ecsegpusztai terület, amely a Hortobágy-Berettyó folyó hullámtéri szakaszát és a környező területeket foglalja magába. A Hortobágy-Berettyó védett 20 km-es szakasza azon ritka magyarországi folyók egyike, amely elkerülte a múlt századi folyamszabályozást. Lassan meanderezve hatalmas ka-

nyarokat ír le a területen, közrefogva jelentős gyepterületeket. A terület jelentős madártani értéke a Farkas-zugi erdő gémtelepe, ahol a kolóniaalapító szürkegémek és bakcsók mellett a fokozottan védett kiskócsag és üstököségm néhány párja is költ. A rizsföldek körzetében majd minden évben kolóniában fészkel a székicsér. A folyó menti három gulyakútban az Alföldön ritka és védett gimpáfrányt találhatunk. A víztér felszínén az európai vörös könyves sulyom található tömegesen, de említésre érdemes a tündérfátyol még nagyszámú előfordulása, valamint a vízitök és a kolokán. A Dévaványai tájvédelmi körzet felé irányuló turizmust a réhelyi idegenforgalmi központ fogadja, amelynek kiállítótermei és a félvad tűzok megfigyelési lehetősége tartalmas időtöltést jelent az idelátogatóknak. A tájvédelmi körzet fokozottan védett területei és a tűzoktelep csak kíséreléssel és engedéllyel látogathatók, főként szakemberek számára. A réhelyi idegenforgalmi központ engedély nélkül megtekinthető.

CSEREBÖKÉNYI PUSZTÁK TÁJVÉDELMI KÖRZET

A ma Cserebökényi puszták összefoglaló név alatt ismert terület a Tiszántúl délkeleti részén, Szentes és Fábiansebestyén határában helyezkedik el. Az első látásra csaknem teljesen sík vidék felszíni formákban gazdag. A múlt beszédes emlékei a szikes és édesvízi mocsarak foltjai, a vízállások, elhagyott folyómedrek, enyhe lejtésű löszhátak, kunhalmok. A pusztán átkanyargó Veker- és Kórógyerek valamikor a Körösök szabadon áradó vizeit vezették a Tiszába, nagyobb áradáskor azonban a környék összegyűlő vadvizei tengerré változtatták az egész lapályos vidéket. A táj változását a helytörténet tükrében is nyomon követhetjük. A népvándorlások régészeti emlékei a szarvasi és a szentesi múzeum tárlóiban pihennek. A honfoglalás után e vidéken elsősorban kunok telepedtek le a vizek melletti magas partokon. A nomád pásztorkodást felváltotta a karámos, a szállások fokozatosan pusztafalvakká alakultak át. A vidék története a középkortól háborúk, kihalások és betelepülések sorozata. A veszedelmek elől a lakosság bevette magát a mocsarak és nádrengetegek világába. A XIX. század közepéig a környező falvak pusztaterületek, csak a birtokrendezések, földosztások, majd a belvízrendezési munkálatok után indult meg jelentősebb földműves gazdálkodás. A XX. században egyre nagyobb területeket szántottak fel gabona- és takarmányfélék termesztéséhez. Egyéb helyeken legelők és kaszálórtek alakultak ki. A nádasok és mocsárrétek a leglapályosabb részekben maradtak csak fenn. A terület történetében új fejezetet nyitott, hogy 1992 január elsejével 4556 ha-on megalakult a Cserebökényi Puszták Tájvédelmi Körzet. A védettség oka a még meglevő pusztai tájkép, az ősgyepék és mocsarak, a különleges madárvilág. A terület legfőbb botanikai értékeit a nagy csatornáknál és a mocsárfoltokban fennmaradt vízi növénytakaságok jellemzik. Tájképileg meghatározóak a régmúltat idéző törekeny fűz, fehér és szürkenyár csoportok. Bár az értékek felmérése csak napjainkban indult meg, már most jól látható, hogy a legfontosabbak közöttük a madarak. Eddig közel 230 madárfajt figyeltek meg a Cserebökényi pusztán. A terület ökológiai-madártani értékét kevésbé a kuriózumok, mint inkább a jellegzetes költők és rendszeres átvonulók határozzák meg, ilyenek a kék vércse, a haris, a szalakóta, a vonulók közül a pusztai ölyv, a réti sas. A kultúrtörténeti emlékek közül kiemelkedő jelentőségűek a kun népcsoport keresztényé válásának emlékei, az Árpád korból való fábiansebestyéni és a XV. századi Ecséri templomok romjai.

BIHARUGRAI TÁJVÉDELMI KÖRZET

"... *Furcsa Alföld. Talán nem is igazi Tiszántúl már. Álmos, fáradt, lomha lépte volt ott az időnek.*" Így ír a vidékről Sterbetz István, aki már a 70-es években szorgalmazta a biharugrai halastavak és a környező területek védetté nyilvánítását. A tájvédelmi körzet megalakítására azonban csak 1990 március 31-én kerülhetett sor. Addigra sajnos sok kedvezőtlen változás játszódott le a tájon. A vidék azonban még így is sokat megőrzött értékeiből és a védetté nyilvánítás óta kedvező változások indul-

tak el. A 7932 hektáros tájvédelmi körzet három, egymással szoros kapcsolatban álló egységre különíthető el. A Biharugra és Körösnagyharsány között fekvő Ugrai-rét, Sző-rét a hajdani Kissárrét két máig fennmaradt mocsármaradványa. Kiterjedt nádasaikban olyan ritka madarak fészkelnek, mint a nagy kócsag, kanalas gém, nyári lúd. Az időszakos vízállású mocsárszél ritka növényei a mocsári kosbor és a hússzínű ujjaskosbor. Szeptemberben a szárazabb gyepeken nagy foltokban virít az őszi kikerics. A közel 1600 hektáros halastavi vízfelület mindig kedvelt pihenő és táplálkozó területe volt az őszi-tavaszi vonuló vadlúd és vadrécetömegeknek, a parti madaraknak. Az 1993-ban elrendelt általános vízivad vadászati tilalom már érezteti kedvező hatását. 1994 őszén a régi időkre emlékeztető madárvonulásnak lehettünk tanúi. A tavak fészkelő madarai közül meg kell említenünk olyan ritkaságokat, mint a vörösnyakú vöcsök, a nagy kócsag, a gulipán, a nyári lúd. Mezőgyán, Geszt és Zsádány térségében nagykiterjedésű erdőfoltokat találunk. Az erdők zöme az 1930-as években telepített tölgyes. A vátyonlaposi, nemeszugi, radványszegi, csillaglaposi erdők nem csupán látványukkal ragadják meg az idelátogatót. Madárviláguk is igen gazdag. Az énekes fajokon kívül fészkel itt a holló, a darázsölyv, a fekete harkály. Az idősebb tölgyesekben éjszakáznak a halastavak környékén telelő rétisasok. Számuk az utóbbi években a 25-30 példányt is megközelíti. Az erdők mellett néhol igen jó állapotú fajgazdag rétek, legelők húzódnak. A csillaglaposi legelőn április végén, májusban több ezer tő agárkosbor virít. Naggyanté felől Mezőgyán felé haladva az eperjesi erdőn túl nagy kiterjedésű szikes legelők terülnek el. A pusztán és a környék szántóin még megtalálható a túzok 12 -17 példányos állománya. A zombékosokból, sziklaposokból sajnos ma már árkok viszik le a vizet, de azért minden évben költ néhány párban a nagy goda, a sárszalonka és a piros lábú cankó. A mezőgyáni varjasi gyepen értékes szikes-erdőpusztai növénytakasulást találunk. Májusban szép látvány a fátyolos nőszirmos kékes virágmezője, ősszel a sziki kocsord hatalmas kőrői és a réti őszirózsa állományai uralják a területet.

SZABADKÍGYÓSI TÁJVÉDELMI KÖRZET

Ha Békéscsabáról Kétegyháza felé indulunk, alig több, mint 10 km megtétele után érjük el a Szabadkígyósi Tájvédelmi Körzetet. 1977 nyarán 3800 ha szántókkal, erdőfoltokkal tarkított mozaikos ösgyepet, az egykori "kígyós" központjában elhelyezkedő Wenckheim-kastélyt és a hozzá tartozó mezőgazdasági illetve vadászati szempontból hasznosított területet jelölték ki védelemre. Ez a mély fekvésű, időszakos vízállásokkal szabdalta táj alig fele az itt elterülő természetvédelmi szempontból értékes, többé-kevésbé összefüggő pusztának. 1987-ben további 990 ha-t sikerült természetvédelmi oltalom alá vonni, így ma a tájvédelmi körzet mintegy 4800 ha-on szolgálja az itt élő növény- és állatvilág érdekeit. A 70-es évek végén és a 80-as évek elején a vízállásos puszták sok vonuló madár számára biztosított rendszeres pihenő- és táplálkozóhelyet, sőt lehetővé tette a kócsagok, gémekek és szerkők megtelepedését is. Az ezt követő szárazabb évek átalakították a védett terület képét. Az értékes növénytakasulások, a szikesek jellemző domborzati formái (szikpadkák, sziklaposok) és ezekkel az állatvilág időlegesen átalakult, illetve elszegényedett. Napjainkban a kígyósi pusztán a szikes pusztai jellegű növényzet az uralkodó melynek jellegét a szikesedés mértéke vagyis a talaj sótartalma és különböző talajmélységekben való koncentrációja - a vízellátás és a vízborítás időtartama határozzák meg. A pusztát megszakító kunhalmok pusztai, sztyepp jellegű növényzetének védelme különösen fontos, hiszen számos, tipikusan kontinentális növényfaj még fennmaradt utolsó élőhelyei. A tájvédelmi körzet szikes, tocsogós réjtjei az ilyen vizes élőhelyekre jellemző növény- és állatfajok otthona. A madarak közül gyakori a bíbic, nagy goda, piros lábú cankó és sárga billegető. A védett területek nem csak a természeti értékek megőrzését célozzák, hanem ezek bemutatását is. A Szabadkígyósi Kastélypark már régóta a kirándulók kedvelt paradicsoma. A parkot 1875-től kezdődően alakították ki az akkori erdős-sztyepp jellegű ösvegetáción. A kastélyt Ybl Miklós tervei és irá-

nyitása alapján építették Wenckheim Frigyes gróf megbízásából. A kastélyban ma a Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Szakmunkásképző Intézet és Mezőgazdasági Szakközépiskola működik, a park pedig szabadon látogatható védett terület. A nagy kiterjedésű legelő fokozottan védett egysége a tavaszi időszakban nem látogatható, de a Nagyerdő szélére állított megfigyelőtoronyból az egész terület jól belátható. A láthatárnak csak a Béli- és a Bihari-hegyek szabnak határt.

PITVAROSI PUSZTÁK TÁJVÉDELMI KÖRZET

A Pitvarosi puszták Csongrád és Békés megye határán fekszenek, Békéssámson, Tótkomlós, Csanádalberti, Csanádpalota, Királyhegyes, Makó - Rákos települések térségében. A terület 1989-ben nyerte el a védettséget. A tájvédelmi körzet három elkülönülő területből, a Blaskovics-, a Montág- és a Kopáncsi pusztákból tevődik össze, területe 4124 ha. Az érintett terület, a Békés - Csanádi löszhát DNy-i része, legalább 7000 éve bizonyíthatóan lakott, így a posztglaciális klimatikus sztyeppkorszakban kialakult ősi puszták feltehetően erdőfázis nélkül többé-kevésbé közvetlenül mehettek át a jelenkori legeltetett, majd később zömében feltört kultúrpusztába. Körülbelül a XIX. század második felére alakult ki a jelenleg is meglévő művelési ág szerkezet. A terület növényzete a lecsapolási munkák és a gyepek túllegettetése, majd jelentős részük feltörése miatt a múlt század óta jelentősen megváltozott, szegényedett. Eltűnt a vidékről a kolokán, a tündérfátyol, a bókoló zsálya, ugyanakkor új gyomfajok telepedtek meg, például a gyalogakác. A káros folyamatok ellenére a terület még mindig számos jellegzetes, védendő alföldi fajnak őrzi jelentős állományát. A legtöbb értékes növényfajnak a löszpusztagyepék adnak otthont. Itt tenyészik a dél-Tiszántúl egyetlen jelentős tavaszi hérics populációja és az ország egyik legnagyobb vetővirág állománya. A térség egyetlen fennmaradt ősmocsara, a Liliomos szintén több értékes fajt őrzött meg, mint például a pompás kosbort, vagy a Tiszántúlon ritkán előforduló kiscsészkeszű aszatot. Fajszegényebbek a száraz és padkás szikesek, nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk, hogy ezek nagyon szélsőséges, speciális élőhelyek, amelyeken csak kevés faj találja meg életfeltételeit. A tájvédelmi körzet szikes pusztáinak kiemelkedő értéket ad az azokon élő, 5-10 millió tő nagyságúra becsült őszi csillagvirág állomány. Az ecsetpázsitos és hernyópázsitos nedves kaszálórétek szélein tenyészik védett, bennszülött növényünk, az erdélyi útifű és a réti őszirózsa. A terület állatvilágára vonatkozó ismereteink sajnos jóval hézagosabbak, különösen a gerinctelenek vonatkozásában. Okkal feltételezhetjük azonban, hogy a növényvilágot kedvezőtlenül érintő hatások az állatvilágban is hasonló tendenciákat okoztak. Példa erre a jelenleg igen ritka, fokozottan védett földikutya, amely még századunk elején is elterjedt és gyakori volt a térségben. Viszonylag jobban ismert a terület madárvilága. A puszták fontos táplálkozó és pihenő terület az átvonuló nagy lilikek, darvak, pusztai ölyvek számára, nyáron pedig fészkelőhelyet nyújtanak a bőjti récének, a sárszalonnának és a kucsmás billegetőnek. Állattani szempontból még a puszták közé ékelődő és azokat övező szántók is hordoznak értékeket, mivel fontos táplálkozó és alkalmi fészkelőhelyei például a hamvas rétihéjának, a tűzoknak. A tájvédelmi körzet gerinctelen faunájának kutatása csak a védetté nyilvánítást követően indult meg, de már ilyen rövid idő alatt is figyelemre méltó eredmények születtek, számos értékes fajt sikerült kimutatni a területről. A pitvarosi puszták nemzetközileg is kiemelkedő állattani értéke a sztyepplepke egész Közép-Európában már csak itt tenyésző állománya, amely korai posztglaciális maradvány hazánk faunájában.

TERMÉSZETVÉDELMI TERÜLETEK (TT)

SZARVASI ARBORÉTUM TT (42 ha): A XX. század első évtizedeiben világszínvonalra emelt arborétumot, mely Bolza Pál életművét jelentette, élete utolsó éveiben a magyar államnak ajánlotta fel. Napjainkban hazánk egyik legnagyobb és legjelentősebb élőfagyűjteményének számít. A gyűjteményből a 100 évet elérő mocsárciprusokat, az Anna-li-

getből származó kaliforniai mammutfenyőt, az ősi fehérmárkat és az amerikai vöröstölgyeket mindenképpen említeni kell. A Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem önálló egységeként működő Szarvasi Arborétum látogatottsága ugrásszerűen megnőtt, évente a látogatók száma meghaladja a százazretet. A régió környezeti nevelésében meghatározó és egyre fokozódó szerepet tölt be.

SZARVASI TÖRTÉNELMI EMLÉKPARK TT (1 ha): A szarvasi Arborétummal szemben, a Holt-Körös másik partján található védett terület a történelmi Magyarország középpontjában emelt emlékművet és környezetét foglalja magába.

KARDOSKÚTI FEHÉRTÓ TT (492 ha): A terület központi része a kelet-nyugati irányban elnyúló Fehértó. A tó medre a Maros egyik holocénkori mellékágából alakult ki. A fokozatos sófelhalmozódás eredményeként nemcsak a lefűződött mellékág, hanem a környező puszták is (a valamikori Vásárhely-pusztá) elszikesedtek. A Fehértó régészeti emlékei, a pusztákhoz kapcsolódó növénytakaró és állatvilág együttese, illetve a madárvonulásban betöltött rendkívül fontos szerepe miatt Magyarország legértékesebb természetvédelmi egységei között tartják nyilván. A vizes élőhelyek védelméről szóló Ramsari-egyezmény körébe még 1979-ben bevonták. A 90-es évek elején felvették a Nemzetközi Jelentőségű Madárélőhelyek listájára is. A fészkelő madarak közül a fokozottan védett gulipán emelhető ki. Az európai madárvonulásban betöltött szerepe a Fehértónak szinte egyedülálló. Egyes években a vonuló vadlibák száma eléri a 40-50 ezret, a vadrécek száma 120 ezret és a megritkult darvak 15-20 ezres őszi éjszakázó állományai sem ritkák. Az alkalmilag elvetődő madárfajok közül a vékonycsőrű póling, a pártásdaru, a vörösnakú lúd, a kislilik, a vándorsólyom és a réccsapatokra vadászó rétisas nemzetközi jelentőségű. Napjainkban a legnagyobb természetvédelmi gond, hogy az utóbbi csapadék-szegény években a talajvízszint erősen lesüllyedt és a meder alsó vízforrásai teljesen elapadtak. A Körös-Maros Vidéki Természetvédelmi Igazgatóság a madárvonulás biztosítása érdekében tavasszal és ősszel mesterséges úton, mélyfűrésű kutakból pótolja a vízszükségletet.

MÁGORPUSZTAI RÉGÉSZETI FELTÁRÓHELY TT (940 ha): A terület a Sebes-Körös szabályozása és a mo-csarak lecsapolása előtti Kis-Sárrét nyugati határánál, a Holt-Sebes-Körös ölelésében húzódik. Kiemelkedő kultúrtörténeti értékét a több ezer éven át emberi településnek otthont adó kettős halom adja. A Sebes-Körös áradásai az év túlnyomó részében elöntötték a környéket, és ez a kiemelkedő domboknak évezredekben keresztül biztonságot jelentett. A kettős Mágórhalmot egyrészt az újkőkortól a bronzkorig itt élő emberek történeti emlékeit hordozza, másrészt a Csolt nemzetség monostorából (XI. század) átépített kolostortemplom (XII. század) romjait őrzi. A dombok oldalait 1810-ben gróf Wenckheim Ferenc szőlővel betelepítette és a halom oldalába pincét építtetett. A ligetes erdőfoltok, a legelők, a Sebes-Körös eredeti medre az ártérrel, a kultúrtörténeti emlékek és a geomorfológiai értékek alkotják azt az értékes együttest, amely méltán kiérdemelte az országos védettséget. A fokozottan védett állatok közül a haris az ártéri réteken, a kuvik az állattartó telepeken, míg a vidra a Sebes-Körös és a Holt-Sebes-Körös vízrendszerében fordul elő.

BÉLMEGYERI ERDŐSPUSZTA TT (533 ha): A Természetvédelmi Terület környékét a honfoglalás kori idők előtt is erdők borították, melyek a XIII. században már írásban megemlített Fás települést ölelték körül. Fás-pusztá az ősi erdőössztyepp látványát idézi, a magányosan álló több száz éves kocsányos tölgyekkel, és az idős vadkörtefákkal. A szikes pusztát legelőként hasznosítják, míg a bélmegyeri erdőket a nagy hagyományokkal rendelkező vadgazdálkodás jellemzi. Értékként a fátyolos nőszirmo foltjait, a sziki kocsordot, érdekességként pedig a sziki lóromot említhetjük. Kiemelkedő jelentőségű a századforduló óta folyamatosan létező gémtelep és a ragadozó madarak csoportja. A gémtelepen főként bakcsó, kiskócsag és szürkegém fészkel, míg a ragadozók között jellemző a békászó sas, a kerecsen és a barna kánya. A fokozottan védett madarak közül a gyurgyalag, a kuvik és a gyöngybagoly rendszeresen költ a területen. A történelmi idők óta fennmaradt erdők változatos rovarvilágot őríztek meg. Megtalálható itt az Alföldön egyébként ritka szarvasbogar és itt tenyészik az ország egyik legerősebb nagy szikibagoly populációja. A természetvédelmi terület az Európai Jelentőségű Madárélőhelyek közé tartozik.

MAKÓ-LANDORI ERDŐK TT (421 ha): Az 500 kilométer hosszú Maros rövid magyarországi szakaszának természetvédelmi megóvása országos érdek. A magyarországi szakasz élővilágának egyik meghatározó tényezője, hogy az árvizek gyorsan és bővizűen érik el hazánkat. Gyakran telepednek meg az elöntéseket követően (ideiglenesen vagy véglegesen) szubmontán állat és növényfajok. Mivel a Marcos átszeli Erdélyt és a hegyektől kisebb-nagyobb erdők kísérik a szegedi torkolatig, nemcsak az árvizek sodornak élőlényeket, de a parti zónában a folyamatos migrációnak is tanúi lehetünk. A Makó-Landori természetvédelmi terület döntő többsége erdő, kemény és puhafa állományok váltják egymást. A védett nyári tőzike is több helyen megtalálható az ártéren. A védett terület kiemelkedő értékei közé tartozik a bánáti csiga előfordulása.

ERDÉLYI HÉRICs TERMŐHELYE TT (1 ha): Az erdélyi hérics Magyarország legritkább és legveszélyeztetet-

tebb növényritkaságai közé tartozik, ezért állományának hosszú távú megvédése országos érdek és feladat. Egyetlen magyarországi állománya Csorvás közelében található. A kicsiny állományra a fő veszélyt a repülőgépes növényvédelem és a gyógyászati célok miatti gyűjtés jelenti.

TATÁRSÁNCI ŐSGYEP TT (1 ha): Két-három ezer évvel ezelőtt a Körös-Maros közének túlnyomó részét pusztai cserjésekkel és tatárjuharos-tölgyesekkel tarkított löszpusztagyeppek fedték. A szántóföldi művelés elterjedésével és a technikai forradalom előretörésével a kiváló minőségű, mezősegi (csernozjom) talajú területeket teljes egészében feltörték, így az eredeti növénytakaró csak néhány kisebb foltban, kurgánon és határmesgyén maradt meg. Ilyen maradványfolt a Tatársánci ősgyep, melynek értékét tovább fokozza a valamikori földvár kultúrtörténeti emlékegyüttese. Az időszámításunk előtti VIII-V. században építették a környék lakói a Pusztaföldvár határában húzódó Nagytatársáncot. Az Ős-Maros mellékágára félkörívben építették rá a kétszeres, vizesárokkaal kiegészített sáncvonalat. A pusztaföldvári Nagytatársánc oldalában fedezte fel Kiss István botanikus a jelenleg már védett ősgyepfoltot. A gyep fő alkotói közül a zsályákat, a sarlós gamandort, a csuklyás ibolyát, a macskaherét és a jakabnapj aggófűvet érdemes említeni. Külön ki kell emelni a bókóló zsálya jelenlétét, melynek csak két hazai előfordulása ismert.

Országos védelemre előterjesztett helyi jelentőségű védett területek:

KÖRÖSVÖLGYI TT: A Hármás-Körös hullámtere Békés és Szolnok megyében 1979-től helyi jelentőségű védett terület, mely mintegy 6400 hektárt foglal magába. Védetté nyilvánítását tájvédelmi, növénytanai és állattani értékek indokolták. A múlt századi folyamszabályozások felszámolták az Alföld vízivilágát. Ennek töredékeit jelentősen degradált, másodlagos tájként a folyók hullámtere őrizte meg napjainkra. Még így is üde zöld szalag a folyók két partja a végtelennek tűnő alföldi kultúrtájban. E keskeny területen megtalálhatók az egykori mocsárvilág egyes növényei. Az elmocsarasodott holtágakat és kubikgödröket réti ecsetpázsitos kaszálók és mézpzásit társulások váltják fel a magasabb részeken. A folyót sok helyen puhafás ártéri erdők, fűzes-nyárasok bokros, ligetes állományai követik. Állatállományára az év nagy részében előforduló gémfélék a jellemzőbbek. Nyár végi, ősz eleji vonuláskor rendszeresen megfigyelhető a fekete gólya. Télen a jégmentes folyó vadrécek ezreinek nyújt pihenő helyet. Az emlősök közül a vidra emelhető ki gyakoriságánál fogva.

KISTOMPAPUSZTAI LŐSZGYEP: A kistompapusztai löszgyep a legszebb zárványfoltok egyike hazánkban. Fennmaradását egyrészt a Szarvász (Maros mellékága) védelmező ölelésének, másrészt a településektől való viszonylag nagy távolságának köszönheti. Uralkodó társulása a löszpusztarét, jellemző fajtái a pusztai meténg, mirigyes kakascímer, koloncos legyezőfü, kunkorgó árvalányhaj.

A Körös-Maros Vidéki Természetvédelmi Igazgatóság szívesen fogad minden látogatót, érdeklődőt és bejelentőt személyesen, levélben, telefonon az alábbi címeiken vagy telefonszámokon: Cím: Szarvas, Anna-Iiget I. kk. 9 Levélcím: 5541 Szarvas Pf.: 72, Telefon: (66) 313-855, (66) 312-459 Telefax: (66) 311-658.

4.9. Közép-Dunántúli Természetvédelmi Igazgatóság

Veszprém és Zala megye rendkívül változatos földrajzi adottságai kiemelkedően sok természeti értéket őriztek meg számunkra. A Balaton északi partvonalaitól a Rába síkjáig, a Marcal folyó völgyétől a Tésifennsíkig, a Mura-mentétől a Kis-Balatonig, számos geológiai, botanikai zoológiai és tájképi érték érdemelte ki a természetvédelmi oltalmat. Hét tájvédelmi körzeten és huszonhat természetvédelmi területen, Veszprém megyében 30121 ha, míg Zalában 17457 ha áll országos védelem alatt. Helyi (önkormányzati védeltséget élvez további 41 715 ha (31 helyszínen), illetve 7463 ha (87).

TIHANYI TÁJVÉDELMI KÖRZET

Magyarország első tájvédelmi körzetét az ország egyik legváltozatosabb, legattraktívabb, ugyanakkor természettudományos szempontból az egyik legjobban megkutatott területén hozták lét-

re 1952-ben. Területe 1562 ha (fokozottan védett 195 ha). Az 1927-ben Tihanyban alapított Biológiai Kutató Intézet munkatársai nemcsak a tó vizének élővilágát kutatták, hanem rendkívül részletes vizsgálatokat is végeztek a félsziget szárazföldi részein. Ennek köszönhető, hogy Tihany geológiájával, növény- és állatvilágával többszáz tudományos publikáció foglalkozott. Ezek mind a természetvédelmi oltalom alá helyezést támasztották alá. A félsziget természeti értékei közül elsősorban a geológiai látnivalók, valamint a táj megkapóan változatos formái egész évben vonzzák a látogatókat. A megannyi erdővel, szőlővel borított hegykúp és domb között még két sajátos tó is fűszerezi a látványt. A szabad vízfelületű, a faluhoz közelebb eső Belső-tavat (amely 25 m-rel van a Balaton vízszintje felett) délről körülvevő dombok gejzirkúpok. Keletkezésük a félsziget zömét kialakító vulkáni tevékenység utánra tehető, az időszakosan feltörő forró vizű források száznál is több helyen forrásmészköből és hidrokvarciból álló sziklaalakzatokat hagytak maguk után. Közülük is legszebb az Aranyház nevű gejzirkúp, amely a rajta lévő sárga zuzmóról kapta a nevét. Különösen szép forrásbarlang látható az Apátság épülete alatti részen, valamint jól megfigyelhető üreg formájában a Csúcs-hegyen. A Tihanyi-félsziget különleges geológiai értéke a teljes és rendkívül kövületgazdag felső-pannóniai üledéksor. Ennek leghíresebb ősmaradványa, a tihanyi kecskeköröm néven közismert, megkövesedett Congeria-kagyló, melyhez Fáy András regéje és Garay János költeménye is kapcsolódik, ma már csak ritkán kerül a felszínre. A bazalttufa változatos lepusztulási formáit a Kiserdő-tetőn tanulmányozhatjuk. A félsziget növény- és állatvilágának ritka értékei a viszonylag enyhe, mediterrán jellegű tihanyi klímának köszönhetik jelenlétüket. A száraz, molyhostölgyes-virágoskörös-cserszömörccés erdők különösen ősszel festőiek. A félsziget ritka fészkelőmadara a délies elterjedésű füles kuvik, de a nyári tihanyi esték hangoskodó énekes és manna kabócái is ezekben az erdőkben élnek. A száraz tihanyi pusztafüves lejtős sztyeppeekben több szubmediterrán ritka, védett növény található (vetővirág, őszi csillagvirág, borzas szulák, hártvás galambbegy). A hajdan jobban legettett pannon ősgyepék mára kezdenek spontán visszaerdősülni, például az Óvár oldalában. Az aktív tájkezelés módszereként, a Csúcs-hegy alatt 1990-ben létesített tájba illő, nádfedeles birkahodály lakóival (fekete rackák és merinók) tartja karban a természetvédelem az elhanyagolt tihanyi legelőket. Különlegesen gazdag a félsziget melegkedvelő rovarfaunája is (közel 1000 faj). A lepkék közel 800 faja él Tihanyban, köztük több igen ritka faj (szürke medvelepke, pusztai piros bagolylepke, lápi araszoló lepke). Érdekes a félsziget Balatonra letörő meredek homokos-agyagos partjainak földi méh- és darázsfaunája (óriás kürtös darázs, lopódarázs, fali bundásméh) is. Az egyedülállóan változatos élővilág mellett a félsziget történeti emlékei is kimagaslóak. Tihany Magyarország egyik szent helye. Az 1055-ben I. Endre király által alapított Bencés Apátság barokk-kori épületegyüttese, benne a tufába mélyített altemplommal, amely az alapító király sírját is örzi szinte megkoronázza a festői fekvésű falut. A mai apátság helyén állt a 18. századig a törökök által soha el nem foglalt Tihany végvára is. A hajdan teljesen nádfedeles halásztelepülés több régi háza skanzenként működik, megőrizve a 19. századi balaton-felvidéki népi építészeti formákat. Az Óvár hegyének Balaton felőli meredek tufaszikláiban láthatjuk ma is a középkori eredetű Barátlakásokat. Az omladozó és balesetveszélyes hajdani remetelakokat 1993-ban a természetvédelem helyreállította. Itt éltek a 11-12. században a valószínűleg Kijev környékéről idehozott keleti rítusú szerzetesek, egymás mellé vájt cellákból álló "lavrá"-jukban, amely az oklevelek szerint a Szent Miklósról nevezett Oroszkői remeteség nevet viselte.

KÁLI-MEDENCE TÁJVÉDELMI KÖRZET

A hagyományos és jellegzetes Balaton-felvidéki táj "mintaterületét" nyilvánították védetté azal, hogy a Káli-medencében 1984-ben 9111 hektáron tájvédelmi körzetet sikerült - talán az utolsó pillanatban létrehozni. A medence természeti kincsei közül kiemelkedőek a geológiai értékek. A

rendkívül változatos kőzettani felépítés (délen permi vörös homokkő hegysor, északon hatalmas bazalt-hegyek, nyugaton mészsíntes homokkő konglomerátumok, keleten és a medence közepén a mészkövek és dolomitok változatos formái) egyedülállóan sajátos térszínformákat hozott létre. A bazalt-hegyek nagy kiterjedésű platóval nyúlnak a tájvédelmi körzet északi határáig, az Eger-patak völgyéig. A medence síkjából több helyen is bazaltkúpok emelkednek ki (Hegyes-tű, Kis-Hegyes-tű, Lapos-Hegyes-tű, Kereki-domb). A medence közepén dolomit és mészkőhátak lápréteket szabdalnak fel és veszik körül a 15 ha-os Kornyi-tavat. A hét falu számos templomtornya, a falvak szőlőhegyeinek pincéi, a változatos művelési ágak (szőlők, rétek, szántók, tavak) sajátos tájképi összhangba olvadnak a Káli-medencében. Szentbékálla, Kővágóörs és Salföld falu mellett a hajdan nagyobb kiterjedésű, de az évszázadok folyamán malomkőfaragásra felhasogatott kőtengerek maradványai Európa-szerte híres geológiai értékek. A legszebb közülük a szentbékállai kőhát zömmel eredeti állapotban megmaradt sziklasorozata. A TK kimagasló botanikai értékei a láprétek. A Köveskáltól nyugatra elterülő Sásdi-réteken él hazánk legnagyobb lisztes kankalin populációja. Ez az alhavas növény nedves, hűvös termőhelyen tud csak megmaradni. A természetvédelem itt fából készült zsiliprendszerrel vízvisszatartó élőhely-rekonstrukciót hajtott végre 1982-ben a láprét kiszáradásának megakadályozására. A kővágóörsi Tódi-kút gyapjúsásos láprétiének gazdag flóráját egy szélkerékkel működtetett vízvisszapótló rendszerrel menti meg 1983 óta a természetvédelem. A Fekete-hegy bazaltplatójának apró mélyedéseiben kialakult tavakban két helyen is tőzegmohaláp maradt fenn a jégkor óta. A hegy nedves láprétierein számos védett orchidea, a ritka kornistárnics és a védett nőszirmok négy faja él. A hegyek tetején lévő erdők különösen változatos képet mutatnak: a mészkerülő-tölgyesektől (Küszöborra) a cserszömörécés-molyhostölgyesen (Köves-hegy, Tarorra-hegy), a bazaltgörgöttegek hársas törmelékerdein (Köves-hegy, B.henye-Madár-erdő) át a fajgazdag cseres-tölgyesekig (Sátorma-hegy) és az északi letörések gyertyános-bükköséig (Eger-patak völgye) számos erdőtársulás fordul elő a tájvédelmi körzetben. A Balaton-felvidék eddig nélkülözött egy olyan természetvédelmi látogatási központot, ahol a védett területek természeti értékeit összefoglalóan meg lehetett volna ismerni. Most ez a központja a falusi és szőlőhegyi népi építészeti emlékekkel, középkori műemlékekkel, templomokkal, régen elpusztult falvak templomromjaival, láprétekkel és tavakkal koszorúzott Káli-medence nyugati sarkában, Salföldön épül fel. A munkálatok 1994 őszén kezdődtek. Egy tsz-major helyén a vidékre jellemző régi magyar háziállatfajtákat (racka, szürke marha, mangalica, bivaly) tenyésztő és bemutató telepet hoz létre a Természetvédelmi Igazgatóság. A Káli-medence védetté nyilvánítása óta az önkormányzatok a természetvédelem segítségével jobban kézben tudják tartani a táj építészeti értékeinek megőrzését. A természetvédelem viszont folyamatos fenntartó munkával legelőket tart karban, lápréteket kaszáltat, középkori romokat és kőhákat bontat ki a bozótból és számos forrást újrarafoglaltatott. A falusi turizmus beindulóban van a medence községeiben. A szőlőhegyek szívós munkát igénylő rekonstrukciója és a Káli-medencei bőr hírnevének visszaszerzése még hátra van, de a védett természeti táj jó alapot szolgáltat egy tartós fejlődés beindulásához.

BADACSONYI TÁJVÉDELMI KÖRZET

A Badacsonyt és környékét írók, költők, festők hazánk legszebb tájegységeként tartották nyilván már évszázadok óta. A magyar természetvédelem egyik legnagyobb fegyverténye volt ezeken az egyedülálló tanúhegyeken az 1903. óta elkezdett bazaltbányákat bezáratni. Már Herczeg Ferenc a század 20-as éveiben erőteljesen lobbizott a főrendi házban az ügy érdekében. Az akkori sajtóban is megmegújult a harc Magyarország legnagyobb bazaltbányájának bezárásáért, de ez csak 1964-ben sikerült véglegesen a Badacsonyon. A Gulács és a Tóti-hegy bányái a II. világháború végén, ill. az 50-es évek elején szűntek meg. A Szentgyörgy-hegy és a Csobánc bazaltja szerencsére kevésbé volt alkalmas a felhasználásra, így oldalaikon csak kisebb "bicskabányák" működtek amelyek nem okoztak olyan jelentős tájsebet, mint a badacsonyi bazaltbánya. A 7029 ha kiterjedésű tájvédelmi körzet bazalt-hegyei nemcsak egyedülállóan érdekes és festői geológiai emlékek, hanem számos igen ritka növény- és állatfaj élőhelyei

is. A természeti értékek gazdag sorához társul a római korig visszavezethető országos jelentőségű szőlőkultúra, valamint a szőlőhegyek és községek megannyi építészeti emlékei: a várromok, templomromok, kastélyok, falusi és szőlőhegyi népi építészeti emlékek. A pannon kor végén feltörő vulkánosság sajátos képződményei ezek a tanúhegyek. A messziről nagyobb koporsóformát adó Badacsony, Szentgyörgy-hegy és Csobánc szélein a kőzet érdekes megszilárdulási formái, a bazaltközsákok láthatók. Legszebb ezek közül a badacsonyi Kőkapu és a szentgyörgy-hegyi bazaltorgonák. Ezek könnyen omlanak. A Badacsony oldalain a még meglévő sziklák tövében hatalmas kőfolyások, kötengerek láthatók, rajtuk alig tud megkapaszkodni a sajmeggyes-nagylevelűhársas törmelékerdő. A bazaltkúpok cukorsüveg alakú formái a Gulács, a Tóti-hegy, a Hegyesd és a szigligeti Várhegy festői kúpjai. A bazalthegyek extrém éghajlati és geológiai viszonyai között számos botanikai ritkaság él. A kőomlásokon, bányafalakon tavasszal rendkívül látványos a sziklai ternye sárga virágzuhataga. A Badacsonyon csak itt előforduló mézskerülő virágos körises-bükkös él a sziklás részek letöréseiben, a hegy bükköseiben ciklámen, gyertyános-tölgyeseiben májvirág, pirítógyökér, borostyánfojtó szádorgó található. A Szentgyörgy-hegy napsütötte szikláin virít a cselling-páfrány hazánkban csak itt előforduló kis populációjú, együtt a ritka pikelyharasztal és a Lumnitzer-szegfűivel. A lisztes berkenye több helyi alfaja is megkapaszkodik az emberkéz által elérhetetlen sziklák repedéseiben. A Csobánc virágpompáját fokozza a fekete és leánykőöröcsin, a kőfalakon a ritka buglyos kötőrőfű és a hajdani várkertből kivadult orgonailiget. A Tóti-hegy apró kúpján festői tarka virágszőnyeg fogadja a látogatót: az Orlay-murok fehér fátlyába beleszővődik a tarka nőszirm, a kőöröcsin és a piros vadszegfű látványa. A ferdén álló bazaltszálak repedéseiben látványosan sorakoznak a pannon madárbers apró termetű bonzai-szerű cserjéi. A tájvédelmi körzet keleti szélén permi homokkővön található a nyár végi piros virágszőnyeget adó csarabos törpecserjés, festői sziklák, borókások és a sárga virágú hölgyalm fajok társaságában. A sík részeken, a hajdani láprétek maradványain számos botanikai szenzáció lelhető fel: Raposka alatt mocsári kardvirágos, orchideás láprét található, Káptalantóti mellett pedig az 1 m magasra megnövő, nagy és illatos virágú, másutt egyre ritkuló buglyos szegfűnek van gazdag előfordulása, az ősz eleji enciánkék virágú kornis tárniccsal. A bazalthegyek szikláin és erdeiben számos madárritkaság fészkel (holló, vörösvércse, kövirigó). A Szigliget alatti nádasokban a védett nyári lúd él és szaporodik. A szigligeti és a csobánci várrom, a szentgyörgy-hegyi pazarul gazdag barokk Tarányi pince és Lengyel kápolna, a szigligeti kastély és udvarház, a gazdag népi oromdíszekkel ékes Szabó Flórián-féle pince a szigligeti Rókarántón, a szőlőhegyi kápolnák (Csobánc, Kisapáti-raposkai-hegy, Badacsonylábdí), a faragott útszéli kereszt, a templomromok (Csobáncszegi, Szigliget-avasi, Káptalantóti-sabar-hegyi), a méltóságteljes Szegedy Róza ház a Badacsonyon, a magyar múlt megannyi becses emléke és a védett terület látványai.

KESZTHELYI TÁJVÉDELMI KÖRZET

A szinte teljesen erdővel borított, 2712 hektáros tájvédelmi körzet jellemző alapkőzete a dolomit. Ezen a Dunántúli-középhegységre jellemző kőzeten sajátos ökológiai viszonyok által meghatározott növény és állatvilág figyelhető meg. A legsebélyebb sziklás-köves váztaalajú gerincein, meredek oldalain még erdő sem tudott kifejlődni, itt igen fajgazdag nyílt vagy zárt dolomit sziklagyepeket és lejtősztyeppet találunk. A cserszömörécés-molyhostölgyes karsztbokorerdők a Keszthelyi-hegységben nagy területeket borítanak, elsősorban a déli kitettséggű hegyoldalakon és gerinceken. Sok bennük az orchidea, a bennszülött maradványfaj magyar gurgolya és a jellegzetes örökzöld törpecserje, a szúrós csodabogyó. Ez utóbbiból szép állományok vannak az Edericsi-hegy oldalain, az erdők aljnövényzetében. Legnagyobb botanikai értéke az Edericsi-erdőnek a Sipos-torok nevű meredek völgy bükkösében található keleti (vagy kaukázusi) zergevirág előfordulása. Ez a délies, illír fészkesvirágzatú faj itt éri el elterjedése északi határát. Magyarországon máshol csak a Mecsek és a Tolnai dombság néhány pontján él. A TK geológiai értékeinek sorában a kőfülkék, sziklaalakzatok és szurdokok mellett több feltárás alatt álló barlang is van az edericsei határban, közülük a Csodabogyós-barlang cseppkövekkel is büszkélkedhet. Ezek a barlangok csak barlangkutatók számára látogathatóak.

KIS-BALATON TÁJVÉDELMI KÖRZET

A Kis-Balaton, mint nagy kiterjedésű, összefüggő vizes élőhely Európában is egyedülálló értéket képvisel, s a nemzetközi természetvédelem mindig is számon tartotta. Már a múlt században is híres volt páratlan madárvilágáról, ami szerencsére a mocsárvilág 1922-ben megkezdett lecsapolása után is - kisebb számban ugyan, de fennmaradt. Természetesen következett tehát, hogy 1979-ben, miután hazánk csatlakozott a Ramsari egyezményhez, az 1475 ha kiterjedésű Kis-Balaton TK-t is felvették a "Nemzetközi jelentőségű vadvizek" jegyzékébe. Az 1980-as évek közepén megkezdett mocsárrekonstrukciós munkálatokat követően, a Kis-Balaton tározó I-es ütemének létrejöttével megnövekedtek a kedvező táplálkozási és szaporodási lehetőséget biztosító területek, melyet a fajok rendkívül rövid idő alatt el is foglaltak. Már az első évektől kezdődően tízezres példányszámban tértek vissza a vonuló, illetve itt telelő madárfajok. Az eddig megfigyelt közel 250 madárfajon kívül számos - ma már ritkaállat- és növényfaj talál menedéket ezen a területen. Külön említést érdemel ezek közül a patkányfejű pocok, a lápi póc, a réti csík és néhány ritka szitakötőfaj. Az érdeklődők számára Balatonmagyaród község határában, a szabadon látogatható Kányavári sziget segít betekintést nyerni a Kis-Balaton élővilágá-

ba, megízlelni a mocsárvilág hangulatát. Az itt található két kilátóról távcső és egy kis szerencse segítségével bárki bepilanthat a madárvilág nyugsgó életébe. Fenékpusztja közelében található a Vönöczky Schenk Jakab Kutatóház, ahol ismeretterjesztő anyagok, a terület élővilágát bemutató kiállítás és videofilm, valamint szálláshelyek várják az érdeklődőket. Csoportoknak és egyéni látogatóknak díjazás ellenében - gyakorlott szakvezetők biztosítanak vezetést a védett területen.

MAGAS-BAKONYI TÁJVÉDELMI KÖRZET

A Dunántúli-középhegység egy jellegzetes, bükkösökkel borított tájegységét sikerült több mint 10 évi egyeztetés után, 1991-ben védetté nyilvánítani. A természetvédelmi oltalmat a terület viszonylagos érintetlensége, a 8754 hektáros kiterjedésének 84%-át borító erdők szinte teljes mértékű eredetisége is indokolta. A tájvédelmi körzet nemcsak nagy kiterjedésű, biológiailag rendkívül sokszínű erdeinek, patak völgyeinek háborítatlansága miatt fontos számunkra, hanem a terület geológiai értékekben való gazdagsága is figyelemre méltó. Mintegy 30 barlangja közül legjelentősebbek az Odvaskő a Gerence-völgy mellékágában, a Kőrös-hegy csúcsa alatti Ördöglik, valamint a Pénzesgyőr felett magasodó Nagy Somhegy csúcsa alatti Kis- és Nagy-Pénzlik. A Szárazgerence völgyétől délre a Mély-völgy határolta töbörmező közel 100 karsztos mélyedésével e tekintetben a legnagyobb a Bakonyban. Kiemelkedő geológiai érték a Szömörke-völgyben eredő Judit-forrás mésztufából álló gátsora, amely méreteiben a bükki Szalajka-völgyi forrásmész-kő lépcsőkhöz hasonlít. A Kőrös-hegy alatti Márványkő-árok "márvány" bányáját az 1700-as évek végétől kezdték fejteni a pápai Esterházy uradalom számára, jellegzetes rózsaszínű kemény kővből faragták a pápai kastély előtti barokk oroslánokat és még számos, az uradalom által építtetett korabeli templom és kastély igényes faragványait. A védett terület erdeinek zömét (70%) a középhegységi gyertyános-bükkösök teszik ki, amelyben a fő fafajok magaskörissel, hegyi- és korai juharral, nagy- és kislevelű hárssal, madár-cseresznyével elegyednek. A legmagasabb részek bükkös erdei kb. 500 m tengerszint feletti magasság felett montán (magashegységi) jellegűek, hegyi szillel, hegyi juharral és magaskörissel. Legszebb állományaik a Kőrös-hegyen a Kék-hegyen és a Parajoson található. Ennek az erdtípusnak a sajátos és ritka fészkelőmadara a fehérhátú fakopáncs amely Magyarországon csak itt fészkel. Ugyancsak ebben a háborítatlan, hatalmas kiterjedésű bükkös tömbben fészkel az igen ritka feketególya is, az egyre szaporodó holló és az igen veszélyeztetett kerecsensólyom társaságában. A bükkösök télen is zöld cserjéje az atlantikus babérboroslán. Erről nevezték el a Természetvédelmi Igazgatóság által 1984-ben elkészített Boroszlán tanösvényt, amely a Gerence-völgyéből indul és az Odvaskő érintésével kígyózik fel a Kőrös-hegy alá, a Rézbükki útig, hogy onnan visszakanyarodva 8 megállóhelyen, magyarázó táblák segítségével bemutassa a Magas-Bakony jellegzetes növény- és állatvilágát, geológiai sajátosságait. A páratelt bakonyi klímában, a sziklás, mély völgyekben (Bécsi-árok, Fehérkő-árok, Szarvad-árok) szurdokerdők (holdviolával, gimharasztal, havasi turbolyával), a sziklás omladékos oldalakban magaskörises-hársas sziklaerdők, a patak völgyekben (Gerence, Somberek-Séd) pedig hegyvidéki égerligetek díszlenek. A dolomitgerincek extrém kitettségű, északi oldalain él a bakonyi hegyek legkülönlegesebb erdőtársulása, az elegyes karszterdő, bükk és virágos kőrös, valamint lisztes és barkócaberkenye fákkal, gepszintjükben számos ritka növényvel. Az Odvaskőhát csereszömörccs-molyhostölgyesében (ez igen ritka ilyen magasságban) él egy alig egyszobányi folt a hazánkban csak itt előforduló rozsnokképző árvalányhaj. Számos ritka növény található a Fekete-Séd völgyében a Tisztavíz-forrás környékén (acsalapu-szadorgó), a Nagy-Somhegy déli, fátlan, sziklás tisztásain (pikkelypáfrány, sápadt és bodzaszagú kosbor) is. A Vörös János-Séd patakjában (a Bakonyban csak itt) még van kővi rák, a hűvös bükkösökben havasi cincérral és alpesi gótéval is találkozhatunk. A Bakony közepén, "belében", Bakonybélben 1018-ban bencés apátságot alapítottak. A község közelében a Szentkút mellett remeteskedett a magyarok térítő apostola, Szent Gellért. Az erdészet udvarában, a volt apátsági magtár épületében alakítja ki az FM Veszprémi Erdőfelügyelősége és a Természetvédelmi Igazgatóság a Bakonyi Erdészeti Múzeumot és természetvédelmi bemutatóhelyet, amely emléket állít a hajdan híres bakonybéli faszerszámkészítő háziiparnak is.

SOMLÓ TÁJVÉDELMI KÖRZET

A Marcal-medence síkjából magányosan kiemelkedő vulkáni hegy távolról is jól látható várromjával, hírneves borrával, vendégház pincéivel, valamint kilátótornyával messziről hívja az érdeklődőket. Mivel a hegy bazaltja a hó és a napfény hatására "kukoricásodik", azaz sörétszerű törmelékre esik szét, így bazaltbánya nem csúfította el egyik oldalát sem. A pincékkel aránylag sűrűn beépített szőlőhegy birtokosai, a lokálpatriotizmusukról híres somlói borosgazdák is szükségét látták a 80-as években, hogy híres hegyük kerüljön a természetvédelem oltalma alá. Hosszú vajúdas után ("ne akadályozza a természetvédelem az ajkai munkások pihenőhelyének a kiépülését") 1993-ban jött létre a tájvédelmi körzet 585 hektáros területen. Célkitűzései egybevágóak a helybeli gazdák törekvéseivel: a hegyközségi hagyományokhoz visszakanyarodva kell megőrizni a szőlőhegy gazdálkodási, tájképi és építészeti értékeit. A fokozottan védett hegytető a híres várrommal, a peremen sorakozó bazaltsziklákkal, az őserdő jellegű, alacsony növésű erdeivel festői látványt nyújt. Tavasz végén fehér virágba borul a sajmegegy minden sziklarepedésben megkapaszkodó állománya a molyhostölgyes erdőben, alját sűrűn borítja az odvas keltike illatos virágszőnyege. Bazaltszikláit, a Badacsonyhoz hasonlóan, áprilisban a hegyi ternye sárga függőnye díszíti. A meredek oldalak árnyas szikláin és fáin borostyán zöldell, melynek tövén élőskö-

dik a ritka borostyán-szádorgó. Középkori eredetű szőlőhegyi kápolnai patinás borházai, jó vendéglői és a hegytető érdekes természeti látnivalói minden évszakban megsokszorozzák ennek a kis kiterjedésű, de annál híresebb tájvédelmi körzetnek a vonzerejét.

TERMÉSZETVÉDELMI TERÜLETEK (TT)

CSOPAK KERKEDI-ÖBÖL TT (64 ha): A Balaton északi partjának egyik legnagyobb még megmaradt nádas, magassásos partszakasza, a tó környékére valaha jellemző élőhelyek egyik utolsó maradványa.

ASZÓFŐI ERDŐ TT (12 ha): A védett terület beszédes nevű növényfajunk, a téltemető jelentős élőhelye.

LEENCETOMAJI LÁPRÉT TT (85 ha): Bár az élőhely legkritikább faja, a havasi hízóka mára már eltűnt, többi ritkasága (például a lisztes kankalin) jelentős botanikai értéket képvisel.

SZENTGÁLI TISZAFÁS ERDŐ TT (213 ha): A Miklós Pál-hegy és a Balogszeg sajátos erdőtípusa, ahol a bükk számára kevésbé optimális élőhelyen a tiszafa alkot zárt társulást a második szinten.

ÚRKÚTI ŐSKARSZT TT (6 ha): A közel 200 millió éve keletkezett, trópusi kúpkarstos térszín a mélyedésekben utóbb felhalmozódott mangánérc kitermelése révén került ismét napvilágra.

FARKASGYEPÜI KÍSÉRLETI ERDŐ TT (363 ha): A kísérleti erdő védetté nyilvánításának célja az értékes bükkállomány génkészletének megőrzése és korábban megkezdett erdészeti és ökoszisztéma kutatások zavartalanságának biztosítása volt.

FENYŐFŐI ŐSFENYVES TT (449 ha): A homokon képződött rozsdabarna erdőtalajon kialakult erdőtársulás - amelyet elsőként Kitaibel Pál írt le 1799-ben - nemcsak szakmai érdekességével, de esztétikai értékével is vonzza a látogatókat.

TAPOLCAFŐI LÁPRÉTEK TT (13 ha): A Kalapács-ér mentén elhelyezkedő zergebogláros élőhely főleg a botanika szerelmeseinek nyújt sok érdekességet.

ATTYAI LÁPRÉT TT (15 ha): A terület fő értéke csak hűvös klímájú lápréteken fennmaradt jégkorszaki reliktumfaj, az illatos hagyma.

BAKONYGYEPESI ZERGEBOGLÁROS TT (24 ha): A Csigere-patak két oldalán elterülő lápréteken virágzik a jégkorszak utáni fenyőnyír korból fennmaradt zergeboglár.

SOMLÓVÁSÁRHELYI HOLT-TÓ TT (15 ha): A mezőgazdasági területekkel övezett kis láprétfolt elszigetelten őrzi a térségre egykoron jellemző növény- és állatvilág maradványát.

SÁROSFŐI HALASTAVAK TT (278 ha): A Meggyes-erdő déli részén lévő halastavak főleg ornitológiai értékeik miatt kiemelkedőek, de egyes tölgyeseink jellemző védett növényfajai is megtalálhatók itt.

DARVAS-TÓI LEFEJTETT BAUXITLENCSÉ TT (34 ha): Az egykori külfejtés szemléletesen tárja elénk a hazai, kréta időszi bauxitlepek kialakulását és fennmaradását lehetővé tevő földtörténeti eseményeket.

SÜMEGI MOGYORÓS-DOMB TT (62 ha): A területen feltároló tűzköves rétegek az újkőkor és a rézkor embere számára fontos alapanyagot jelentettek. A hajdani bányagödörből gazdag ősrégészeti leletanyag került elő.

UZSAI CSARABOS ERDŐ TT (116 ha): A védett erdő kvarckavicsos dombjait - melyeken a Balaton-felvidéken egyedülálló mennyiségben terem a fekete áfonya - nyár végén lila szőnyeggel borítja be a csarab.

TÁTIKAI ŐSBÜKKÖS TT (74 ha): A két vulkánkitörés által létrehozott Tátika-hegy fő nevezetessége a véderdőként

nyilvántartott ősbükkös és a Felsőtátika vár romja.

5. Védett és fokozottan védett értékek

5.1. Védett és fokozottan védett (*) növények

Magyar név	Latin név	Értéke (Ft)
Agárkosbor	Orchis morio	10.000
Ágas holdruta	Botrychium matricariifolium	10.000
Aldrovanda	Aldrovanda vesiculosa	10.000
Apró nőszirm	Iris pumila	5.000
Apró vajvirág	Orobanche nana	10.000
Árlevelű len	Linum tenuifolium	5.000
Árnika	Arnica montana	10.000
Árnyéki sás	Carex umbrosa	5.000
Avarvirág	Goodyera repens	10.000
Babérboroszlán	Daphne laureola	10.000
Babérfűz	Salix pentandra	10.000
Bagolyfű	Glaux maritima	5.000
Bajuszvirág	Epipogium aphyllum	10.000
Bakszarvú lepkeszeg	Trigonella gladiata	10.000
Balti szegfű	Dianthus arenarius ssp. borussicus	5.000
Bánáti bazsarózsa (*)	Paeonia officinalis ssp. banatica	50.000
Baranyai peremizs	Inula spiraeifolia	10.000
Báránypirosító	Alkanna tinctoria	5.000
Bársonyos görvélyfű	Scrophularia glandulosa	2.000
Bársonyos kakukkszegfű	Lychnis coronaria	5.000
Békakonty	Listera ovata	2.000
Békaliliom	Hottonia palustris	5.000
Bérci ribiszke	Ribes petraeum	10.000
Bíboros kosbor	Orchis purpurea	10.000
Bodzalevelű macskagyökér	Valeriana sambucifolia	10.000
Bodzaszagú ujjaskosbor	Dactylorhiza sambucina	10.000
Bókoló zsálya (*)	Salvia nutans	30.000
Bokros koronafürt	Coronilla emerus	5.000
Borbás-nőszőfű	Epipactis atrorubens ssp. borbásii	10.000
Bordapáfrány	Blechnum spicant	10.000
Borstás sás	Carex strigosa	2.000
Borsóalakú lednek	Lathyrus pisiformis	2.000
Borzas árvalányhaj	Stipa dasyphylla	5.000
Borzas len	Linum hirsutum	5.000
Borzas macskamenta (*)	Nepeta parviflora	50.000
Borzas vértő	Onosma visianii	5.000
Bozontos csukóka	Scutellaria columnae	2.000
Budai imola	Centaurea sadlerana	2.000
Budai nyúlfarkfű	Sesleria sadlerana	2.000
Bugaci nőszőfű (*)	Epipactis bugacensis	50.000
Bugás hagyma	Allium paniculatum	2.000
Bugás veronika	Veronica paniculata ssp. foliosa	5.000
Buglyos boglárka	Ranunculus polyphyllus	2.000
Buglyos kötőrófű	Saxifraga paniculata	10.000
Buglyos szegfű	Dianthus superbus	5.000
Buglyospáfrány	Phegopteris connectilis	5.000
Bunkós hagyma	Allium sphaerocephalon	2.000
Bükki korpafű	Diphysium tristachyum	10.000
Cifra kankalin (*)	Primula auricula ssp. hungarica	50.000
Csajkavirág	Oxytropis pilosa	10.000
Cseh tyúktarj	Gagea bohemica	5.000
Cselling (*)	Cheilanthes marantae	30.000
Csengettyűvirág	Adenophora liliifolia	10.000
Csermelyaggófű	Senecio rivularis	5.000
Csermelyciprus	Myricaria germanica	2.000
Csikófark (*)	Ephedra distachya ssp. monostachya	30.000
Csillagos nárcisz	Narcissus stellaris	10.000

Csillagos őszirózsa	Aster amellus	2.000
Csilláros sárma	Ornithogalum refractum	2.000
Csinos árvalányhaj	Stipa pulcherrima	5.000
Csinos tárnicska	Gentianella livonica	5.000
Csipkeharaszt	Selaginella helvetica	2.000
Csipkéslevelű palástfü	Alchemilla crinita	2.000
Csőrös boglárka	Ranunculus psilostachys	2.000
Csőrös nőszőfű	Epipactis leptochila	5.000
Csülleng	Isatis tinctoria	5.000
Dalmát csenkesz	Festuca dalmatica	2.000
Dárdás vesepáfrány	Polystichum lonchitis	5.000
Debreceni torma	Armoracia macrocarpa	10.000
Déli berkenye	Sorbus graeca	2.000
Déli sárkányfű (*)	Dracocephalum austriacum	50.000
Délvidéki árvalányhaj	Stipa eriocalis	5.000
Deres varjúháj	Sedum hispanicum	2.000
Díszes vesepáfrány	Polystichum setiferum	5.000
Dombi ibolya	Viola collina	2.000
Dudamag	Danaa cornubiensis	5.000
Dunai szegfű	Dianthus collinus	5.000
Egyhajúvirág (*)	Bulbocodium vernum ssp. versicolor	30.000
Egynyári holdviola	Lunaria annua	5.000
Egyvirágú körtike	Moneses uniflora	5.000
Elbai nőszőfű	Epipactis albensis	10.000
Enyves aszat	Cirsium erisithales	5.000
Epergyöngyike	Muscari botryoides agg.	5.000
Erdei borkóró	Thalictrum aquilegifolium	5.000
Erdei ciklámen	Cyclamen purpurascens	5.000
Erdei gólyaorr	Geranium sylvaticum	2.000
Erdei holdviola	Lunaria rediviva	2.000
Erdei szellőrózsa	Anemone sylvestris	2.000
Erdei ujjaskosbor	Dactylorhiza fuchsii	10.000
Erdei varfű	Knautia dipsacifolia	2.000
Erdei varjúköröm	Phyteuma spicatum	5.000
Erdélyi hérics (*)	Adonis transsylvanica	50.000
Erdélyi lednek	Lathyrus transsylvanicus	10.000
Erdélyi nyúlfarkfű	Sesleria heufleriana	2.000
Erdélyi útifű	Plantago schwarzenbergiana	5.000
Érdes csüdfű	Astragalus asper	5.000
Ernyőskörtike	Chimaphila umbellata	5.000
Északi sárkányfű (*)	Dracocephalum ruyschiana	30.000
Északi sás	Carex hartmannii	5.000
Ezüstaszott	Paronychia cephalotes	2.000
Ezüstös útifű	Plantago argentea	5.000
Fanyarka	Amelanchier ovalis	10.000
Farkasbogyó	Scopolia carniolica	5.000
Farkasboroszlán	Daphne mezereum	10.000
Farkasölő sisakvirág	Aconitum vulparia	2.000
Fátyolos nőszirm	Iris spuria	10.000
Fecsketárnics	Gentiana asclepiadea	10.000
Fehér acsalapu	Petasites albus	2.000
Fehér madársisak	Cephalanthera alba	5.000
Fehér sáfrány	Crocus albiflorus	10.000
Fehér tündérrózsa	Nymphaea alba	5.000
Fehér varfű (*)	Knautia kitaibelii ssp. tomentella	30.000
Fehér zanót	Chamaecytisus albus	2.000
Fehér zászpa	Veratrum album	2.000
Fehérmájvirág	Parnassia palustris	10.000
Fekete fodorka	Asplenium adiantum-nigrum	5.000
Fekete galagonya	Crataegus nigra	10.000
Fekete kököröcsin	Pulsatilla pratensis ssp. nigricans	5.000
Fekete lonc	Lonicera nigra	2.000
Fekete madárbers	Cotoneaster niger	2.000
Fekete ribiszke	Ribes nigrum	10.000
Fényes poloskamag	Corispermum nitidum	2.000
Fénylő zsoldina	Serratula lycopifolia	10.000
Fiókás tyúktaréj	Gagea spathacea	10.000
Foltos ujjaskosbor	Dactylorhiza maculata	10.000
Forrásfodorka	Asplenium fontanum	10.000
Forrásfű	Montia fontana ssp. minor	2.000
Földbentermő here	Trifolium subterraneum	2.000

Füles füz	Salix aurita	5.000
Füleskosbor	Orchis mascula	10.000
Fürtös gyűrűvirág	Carpesium abrotanoides	2.000
Fürtös homokliliom	Anthericum liliago	10.000
Füzlevelű gyöngyvessző	Spiraea salicifolia	2.000
Gázló	Hydrocotyle vulgaris	5.000
Gérbics	Limodorum abortivum	10.000
Gímpáfrány	Phyllitis scolopendrium	2.000
Gombos varjúkőröm	Phyteuma orbiculare	5.000
Gömbös sárma	Ornithogalum sphaerocarpum	2.000
Gömböskosbor (*)	Traunsteinera globosa	30.000
Gyapjas csüdfű (*)	Astragalus dasyanthus	30.000
Gyapjas gyűszűvirág (*)	Digitalis lanata	30.000
Gyapjas őszirózsa (*)	Aster oleifolius	30.000
Gyapjasmagvú sás	Carex lasiocarpa	2.000
Gyepes nefelejcs	Myosotis caespitosa	5.000
Gyikpohár	Blackstonia acuminata	5.000
Gyilkos csomorika	Cicuta virosa	5.000
Gyöngyvirágos körtike	Orthilia secunda	5.000
Györgyfű	Huperzia selago	10.000
Hagymaburok (*)	Liparis loeselii	50.000
Halványsárga repcsény (*)	Erysimum pallidiflorum	30.000
Hangyabogáncs	Jurinea mollis	2.000
Harangcsillag	Asyneuma canescens	5.000
Harangláb	Aquilegia vulgaris	10.000
Hármaslevelű fogasír	Dentaria trifolia	10.000
Hármaslevelű macskagyökér	Valeriana tripteris	5.000
Hármaslevelű szellőrózsa	Anemone trifolia	10.000
Havasalji aggófű	Senecio ovirensis	10.000
Havasalji rózsza	Rosa pendulina	10.000
Havasi éger	Alnus viridis	10.000
Havasi hagyma	Allium victorialis	5.000
Havasi ikravirág	Arabis alpina	10.000
Havasi iszalag	Clematis alpina	10.000
Havasi palástfű	Alchemilla glabra ssp. alpestris	2.000
Havasi ribiszke	Ribes alpinum	10.000
Havasi szirtipáfrány	Woodsia alpina	10.000
Havasi tisztessű	Stachys alpina	5.000
Házi kövirózsa	Sempervivum tectorum	2.000
Hazslinszky-berkenye	Sorbus austriaca ssp. hazslinszkyana	10.000
Hegyeskaréjú palástfű	Alchemilla acutiloba	2.000
Hegyi árvalányhaj	Stipa joannis	5.000
Hegyi kőköröcsin	Pulsatilla pratensis ssp. zimmermannii	10.000
Hegyi kötörőfű	Saxifraga adscendens	5.000
Hegyi lednek	Lathyrus linifolius ssp. montanus	2.000
Hegyi pajzsika	Dryopteris assimilis	5.000
Hegyi palástfű	Alchemilla hybrida	2.000
Hegyi tárnicska	Gentianella austriaca	10.000
Hegyi tarsóka	Thlaspi montanum	10.000
Hegyi tőzegpáfrány	Lastraea limbosperma	5.000
Hegyi zergevirág	Doronicum austriacum	10.000
Hegyközi cickafark	Achillea crithmifolia	2.000
Hengeres sás	Carex diandra	2.000
Henye boroszlán	Daphne cneorum agg.	10.000
Heuffel-zanót	Cytisus heuffelii	5.000
Hibrid gyűjtőványfű	Linaria biebersteinii	10.000
Hibrid pajzsika	Dryopteris x tavelii	5.000
Hólyagos csüdfű	Astragalus vesicarius ssp. albidus	5.000
Hólyagos here	Trifolium vesiculosum	2.000
Homoki árvalányhaj	Stipa sabulosa	5.000
Homoki bakszakáll	Tragopogon floccosus	2.000
Homoki fátylvirág	Gypsophila arenaria	5.000
Homoki kikerics	Colchicum arenarium	10.000
Homoki kocsord	Peucedanum arenarium	2.000
Homoki nőszirm	Iris arenaria	10.000
Homoki szegfű	Dianthus arenarius agg.	5.000
Homoki varjúháj	Sedum hillebrandtii	2.000
Homoki vértő	Onosma arenaria agg.	5.000
Homoktővis	Hippophae rhamnoides	10.000
Horánszky-cickafark (*)	Achillea horanszkyi	50.000
Hosszűfűzérű harangvirág	Campanula macrostachya	10.000

Hosszúlevelű árvalányhaj	<i>Stipa tirsia</i>	5.000
Hölgystike	<i>Hesperis matronalis</i>	2.000
Hússzínű ujjaskosbor	<i>Dactylorhiza incarnata</i>	10.000
Hüvelyes gyapjúsás	<i>Eriophorum vaginatum</i>	5.000
Ikrás fogasír	<i>Dentaria glandulosa</i>	10.000
Illatos bibircsvirág	<i>Gymnadenia odoratissima</i>	5.000
Illatos hagyma	<i>Allium suaveolens</i>	5.000
Illír sáfrány	<i>Crocus tommasianus</i>	10.000
Iszapfü	<i>Lindernia procumbens</i>	2.000
Janka-tarsóka	<i>Thlaspi jankae</i>	5.000
Jávorka-fényperje	<i>Koeleria javorkae</i>	5.000
Jerikói lonc	<i>Lonicera caprifolium</i>	2.000
Kakasmandikó	<i>Erythronium dens-canis</i>	10.000
Kálmos	<i>Acorus calamus</i>	2.000
Kapcsos korpafü	<i>Lycopodium clavatum</i>	10.000
Karcsú nőszőfű (*)	<i>Epipactis gracilis</i>	30.000
Karcsú orbáncfű	<i>Hypericum elegans</i>	5.000
Karcsú sisakvirág	<i>Aconitum variegatum ssp. gracile</i>	10.000
Kardos madársisak	<i>Cephalanthera longifolia</i>	5.000
Karéjos vesepáfrány	<i>Polystichum aculeatum</i>	5.000
Kárpáti sáfrány	<i>Crocus heuffelianus</i>	10.000
Kecses palástfü	<i>Alchemilla gracilis</i>	2.000
Kék atracél	<i>Anchusa barrelieri</i>	5.000
Kék szamárlenyer	<i>Echinops ruthenicus</i>	5.000
Kékes borkóró	<i>Thalictrum minus ssp. pseudominus</i>	2.000
Kékes szádorgó	<i>Orobanche coerulescens</i>	2.000
Keleti békakorsó	<i>Sium sisaroides</i>	5.000
Keleti gyertyán	<i>Carpinus orientalis</i>	10.000
Keleti zergevirág	<i>Doronicum orientale</i>	10.000
Kenyérbél-cickafark	<i>Achillea ptarmica</i>	2.000
Kereklevelű harmatfü	<i>Drosera rotundifolia</i>	10.000
Kereklevelű körtike	<i>Pyrola rotundifolia</i>	5.000
Kései szegfü	<i>Dianthus serotinus</i>	2.000
Keskenylevelű gyapjúsás	<i>Eriophorum angustifolium</i>	5.000
Keskenylevelű hölgymál	<i>Hieracium staticifolium</i>	2.000
Keskenylevelű tüdőfü	<i>Pulmonaria angustifolia</i>	5.000
Kétlevelű sarkvirág	<i>Platanthera bifolia</i>	2.000
Kicsiny holdruta	<i>Botrychium multifidum</i>	10.000
Kígyógyökerű keserűfü	<i>Polygonum bistorta</i>	5.000
Kígyónyelv	<i>Ophioglossum vulgatum</i>	2.000
Kígyózó korpafü	<i>Lycopodium annotinum</i>	10.000
Királyharaszt	<i>Osmunda regalis</i>	10.000
Királyné gyertyája	<i>Asphodelus albus</i>	10.000
Kis holdruta	<i>Botrychium lunaria</i>	10.000
Kis körtike	<i>Pyrola minor</i>	5.000
Kis rence	<i>Utricularia minor</i>	10.000
Kisfészkü aszat	<i>Cirsium brachycephalum</i>	2.000
Kislevelű nőszőfű	<i>Epipactis microphylla</i>	5.000
Kispárlófű	<i>Aremonia agrimonioides</i>	2.000
Kockás kotuliliom	<i>Fritillaria meleagris</i>	10.000
Konkoly	<i>Agrostemma githago</i>	2.000
Korallgyökér	<i>Corallorhiza trifida</i>	5.000
Kornistárnics	<i>Gentiana pneumonanthe</i>	10.000
Korongos lucerna	<i>Medicago orbicularis</i>	5.000
Kövér daravirág	<i>Draba lasiocarpa</i>	10.000
Kövi szeder	<i>Rubus saxatilis</i>	5.000
Középső körtike	<i>Pyrola media</i>	5.000
Közönséges palástfü	<i>Alchemilla monticola</i>	2.000
Kúszó zeller	<i>Apium repens</i>	2.000
Lápi békabuzogány	<i>Sparganium minimum</i>	10.000
Lápi csalán	<i>Urtica kioviensis</i>	5.000
Lápi nádtippán	<i>Calamagrostis stricta</i>	2.000
Lápi nyúlfarkfü	<i>Sesleria uliginosa</i>	2.000
Lápi rence	<i>Utricularia bremii</i>	10.000
Lapos korpafü	<i>Diphasiastrum complanatum</i>	10.000
Leánykőkörcsin	<i>Pulsatilla grandis</i>	10.000
Légybangó (*)	<i>Ophrys insectifera</i>	50.000
Lenlevelű füzény	<i>Lythrum linifolium</i>	2.000
Ligetű szőlő	<i>Vitis sylvestris</i>	10.000
Lila csenkesz	<i>Festuca amethystina</i>	5.000
Lisztes berkenye (21 kisfaj)	<i>Sorbus spp.</i>	10.000

Lisztes kankalin (*)	Primula farinosa ssp. alpigena	50.000
Lónyelvű csodabogyó	Ruscus hypoglossum	10.000
Macskahere	Phlomis tuberosa	5.000
Madárfészek	Neottia nidus-avis	2.000
Magas borsó	Pisum elatius	5.000
Magas istác	Armeria elongata	10.000
Magasszárú kocsord	Peucedanum verticillare	5.000
Magyar bogács	Carduus collinus	5.000
Magyar csenkesz	Festuca pallens ssp. hungarica	10.000
Magyar gurgolya	Seseli leucospermum	5.000
Magyar kikerics (*)	Colchicum hungaricum	30.000
Magyar kórhúr	Minuartia frutescens	5.000
Magyar kököröcsin (*)	Pulsatilla pratensis ssp. hungarica	30.000
Magyar látonya	Elatine hungarica	2.000
Magyar lednek	Lathyrus pannonicus	5.000
Magyar méreggyilok (*)	Vincetoxicum pannonicum	30.000
Magyar nőszirm (*)	Iris aphylla ssp. hungarica	50.000
Magyar nyúlfarkfü	Sesleria hungarica	2.000
Magyar palástfü	Alchemilla hungarica	2.000
Magyar perje	Poa pannonica	5.000
Magyar repcsény	Erysimum odoratum	5.000
Magyar tölgy	Quercus farnetto	10.000
Magyar vadkörte (*)	Pyrus magyarica	50.000
Magyar zergevirág	Doronicum hungaricum	10.000
Magyarföldi husáng (*)	Ferula sadlerana	50.000
Majomkosbor	Orchis simia	10.000
Májvirág	Hepatica nobilis	2.000
Mecseki varjúháj	Sedum neglectum ssp. sopianae	2.000
Méhbangó (*)	Ophrys apifera	50.000
Méregölő sisakvirág	Aconitum anthora	2.000
Mérges sás	Carex brevicollis	5.000
Mételyfü	Marsilea quadrifolia	5.000
Mezei szegfű	Dianthus deltoides	5.000
Mírgyész fodorka	Asplenium lepidum	2.000
Mocsári aggófű	Senecio paludosus	10.000
Mocsári angyalgyökér (*)	Angelica palustris	30.000
Mocsári hizóka (*)	Pinguicula vulgaris	30.000
Mocsári kardvirág (*)	Gladiolus palustris	30.000
Mocsári kosbor	Orchis laxiflora	10.000
Mocsári lednek	Lathyrus palustris	5.000
Mocsári nőszőfű	Epipactis palustris	5.000
Mocsári tőzegpáfrány	Lastraea thelypteris = Thelypteris	5.000
Mohos csitri	Moehringia muscosa	5.000
Moldvai sisakvirág	Aconitum moldavicum	10.000
Molyhos körte	Pyrus nivalis	10.000
Müller nőszőfű	Epipactis muelleri	5.000
Nádi boglárka	Ranunculus lingua	2.000
Nagy gombafű	Androsace maxima	2.000
Nagy pacsirtafű	Polygala major	2.000
Nagyzerjófű	Dictamnus albus	5.000
Nagylevelű koronafürt	Coronilla elegans	10.000
Nagylevelű madárbirs	Cotoneaster tomentosus	2.000
Nagyvirágú fényszerje	Koeleria majoriflora	2.000
Nagyvirágú gyíkfü	Prunella grandiflora	5.000
Narancsvörös aggófű	Senecio aurantiacus	10.000
Norden-nőszőfű	Epipactis nordeniorum	10.000
Nyári füzértkeres	Spiranthes aestivalis	10.000
Nyári tözike	Leucjum aestivum	2.000
Nyúlánk sárma	Ornithogalum pyramidale	2.000
Olasz müge	Asperula taurina ssp. leucanthera	2.000
Óriás útifű (*)	Plantago maxima	30.000
Óriási szegfű	Dianthus giganteiformis	5.000
Osztrák borzamaz	Pleurospermum austriacum	5.000
Osztrák tarsóka	Thlaspi goesingense	10.000
Ökörszem	Buphthalmum salicifolium	5.000
Örménygyökér	Inula helenium	5.000
Őszi csillagvirág	Scilla autumnalis	2.000
Őszi füzértkeres	Spiranthes spiralis	10.000
Palkasás	Carex bohemica	2.000
Pamacslaboda	Ceratoides latens	10.000
Papucskosbor (*)	Cypripedium calceolus	50.000

Parti fűz	Salix elaeagnos	2.000	
Pávafarkú salamonpecsét	Polygonatum verticillare	10.000	
Pázsitos nőszirm	Iris graminea	5.000	
Pelyvás pajzsika	Dryopteris affinis	5.000	
Pettyes orbáncfű	Hypericum maculatum	5.000	
Pézsma hagyma	Allium moschatum	5.000	
Pikkelypáfrány	Ceterach officinarum	10.000	
Pilisi bükköny	Vicia sparsiflora	5.000	
Pilisi len (*)	Linum dolomiticum	50.000	
Pillás szirtipáfrány	Woodsia ilvensis	10.000	
Pillás zanót	Chamaecytisus ciliatus	2.000	
Piritógyökér	Tamus communis	2.000	
Piros kígyószisz	Echium russicum	10.000	
Piros madárbirs	Cotoneaster integerrima	2.000	
Piros madársisak	Cephalanthera rubra	5.000	
Pirosló hunyor	Helleborus purpurascens	2.000	
Pirosló nőszőfű	Epipactis purpurata	5.000	
Pocsolyalátonya	Elatine alsinastrum	2.000	
Pofók árvacsalán	Lamium orvala	10.000	
Pókbangó (*)	Ophrys sphegodes	50.000	
Poloskaszagú kosbor	Orchis coriophora	10.000	
Poloskavész	Cimicifuga europaea	10.000	
Posványkakastaréj	Pedicularis palustris	5.000	
Poszméhbangó (*)	Ophrys fuciflora	50.000	
Prémes tárnics	Gentiana ciliata	10.000	
Pusztai meténg	Vinca herbacea	2.000	
Rejtőke	Teesdalia nudicaulis	10.000	
Réti iszalag	Clematis integrifolia	2.000	
Réti kardvirág	Gladiolus imbricatus	10.000	
Réti őszirózsa	Aster sedifolius	2.000	
Réti palástfű	Alchemilla xanthochlora	2.000	
Rezes hölgymál	Hieracium aurantiacum	10.000	
Rózsás kövirózsa	Sempervivum marmoreum	2.000	
Rozsdás gyűszűvirág (*)	Digitalis ferruginea	30.000	
Rucaöröm	Salvinia natans	2.000	
Sallangvirág (*)	Himantoglossum hircinum	30.000	
Sápadt kosbor	Orchis pallens	10.000	
Sápadt lednek	Lathyrus pallescens	5.000	
Sárga ibolya	Viola biflora	10.000	
Sárga koronafürt	Coronilla coronata	5.000	
Sárga kövirózsa	Jovibarba hirta agg.	2.000	
Sárga len	Linum flavum	5.000	
Sárgaliliom	Hemerocallis lilio-asphodelus	10.000	
Sárgás habzegfű (*)	Silene flavescens		30.000
Sátorhegyi tarsóka	Thlaspi schudichii	10.000	
Selymes boglárka	Ranunculus illyricus	2.000	
Selymes peremizs	Inula oculus-christi	2.000	
Sömörös kosbor	Orchis ustulata	10.000	
Struccpáfrány	Matteuccia struthiopteris	10.000	
Sugaras zsolttina	Serratula radiata	5.000	
Sugárkankalin	Primula elatior	10.000	
Sulyoktáska	Aethionema saxatile	5.000	
Sulyom	Trapa natans	2.000	
Sűrű csetkása	Eleocharis carniolica	2.000	
Sűrűlevelű békaszőlő	Groenlandia densa	2.000	
Szakállas orbáncfű	Hypericum barbatum	5.000	
Szálkás árvalányhaj	Stipa bromoides	5.000	
Szálkás pajzsika	Dryopteris carthusiana	5.000	
Szalmagyopár	Helichrysum arenarium	2.000	
Szártalan bábakalács	Carlina acaulis	2.000	
Szártalan csűdfű	Astragalus exscapus	5.000	
Szártalan kankalin	Primula vulgaris	2.000	
Szarvas bangó (*)	Ophrys scolopax ssp. cornuta	50.000	
Szarvas hagyma	Allium carinatum	2.000	
Széles pajzsika	Dryopteris dilatata	5.000	
Széleslevelű gyapjúsás	Eriophorum latifolium	5.000	
Széleslevelű harangvirág (*)	Campanula latifolia	30.000	
Széleslevelű nőszőfű	Epipactis helleborine	5.000	
Széleslevelű ujjaskosbor	Dactylorhiza majalis	10.000	
Szent László-tárnics	Gentiana cruciata	10.000	
Szentendrei rózsza	Rosa villosa var. sancti-andreae	10.000	

Szennes infü	Ajuga laxmannii	10.000	
Szibériai hamuvirág (*)	Ligularia sibirica		50.000
Szibériai nőszirm	Iris sibirica	10.000	
Sziki kocsord	Peucedanum officinale	2.000	
Sziklai benge	Rhamnus saxatilis	10.000	
Sziklai borkóró	Thalictrum foetidum	5.000	
Sziklai gyöngyvesző	Spiraea media	5.000	
Sziklai nefelejcs	Myosotis stenophylla	2.000	
Sziklai repcsény	Erysimum crepidifolium	2.000	
Sziklai ternye	Alyssum saxatile	5.000	
Szirti búzavirág	Centaurea mollis	5.000	
Szirti pereszlény (*)	Calamintha thymifolia	30.000	
Szívlevelű gubóvirág	Globularia cordifolia	10.000	
Szívlevelű hídör (*)	Caldesia parnassifolia	30.000	
Szöke orozslánfog	Leontodon incanus	2.000	
Szörös nyír	Betula pubescens	2.000	
Szörös vesepáfrány	Polystichum braunii	5.000	
Szöröstoklású árvalányhaj	Stipa borysthenica	5.000	
Szúnyoglábú bibircsvirág	Gymnadenia conopea	5.000	
Szürös csodabogyó	Ruscus aculeatus	5.000	
Szürke bogáncs	Carduus glaucinus	10.000	
Szürke poloskamag	Corispermum canescens	2.000	
Szürke veronika	Veronica pallens	2.000	
Szürkés ördög szem	Scabiosa canescens	5.000	
Szürkés sás	Carex canescens	5.000	
Tarajos pajzsika	Dryopteris cristata	5.000	
Tarka búzavirág	Centaurea triumfettii ssp. axillaris	5.000	
Tarka kosbor	Orchis tridentata	10.000	
Tarka nádtippán	Calamagrostis varia	2.000	
Tarka nőszirm	Iris variegata	5.000	
Tarka nyúlfarkfü	Sesleria varia	2.000	
Tarka sáfrány	Crocus reticulatus	10.000	
Tarka zsurló	Equisetum variegatum	5.000	
Tartós szegfű (*)	Dianthus diutinus	30.000	
Tátogó kökörccsin (*)	Pulsatilla patens	50.000	
Tátorján (*)	Crambe tataria	30.000	
Tátrai hölgymál	Hieracium bupleuroides	5.000	
Tavaszi csillagvirág	Scilla bifolia agg.	2.000	
Tavaszi görvélyfű	Scrophularia vernalis	2.000	
Tavaszi hérics	Adonis vernalis	2.000	
Tavaszi tőzike	Leucorum vernum	2.000	
Tekert csüdfű	Astragalus contortuplicatus	2.000	
Teleki-virág	Telekia speciosa	10.000	
Téli zsurló	Equisetum hyemale	5.000	
Téltemető	Eranthis hyemalis	5.000	
Tengerparti szittyó	Juncus maritimus	2.000	
Terpedt koronafürt	Coronilla vaginalis	5.000	
Tiszafa	Taxus baccata	10.000	
Tiszaparti margitvirág	Leucanthemum serotinum	2.000	
Tóalma	Ludwigia palustris	5.000	
Tollas szegfű	Dianthus plumarius	5.000	
Tornai vértő (*)	Onosma tornense		50.000
Törpe mandula	Amygdalus nana	10.000	
Töviskés lucerna	Medicago rigidula	2.000	
Tőzegáfonya	Vaccinium oxycoccos	10.000	
Tőzegeper	Comarum palustre	10.000	
Tőzegkaka	Rhynchospora alba	5.000	
Tőzegmoha	Sphagnum capillifolium	5.000	
Tőzegmoha	Sphagnum centrale	5.000	
Tőzegmoha	Sphagnum compactum	5.000	
Tőzegmoha	Sphagnum contortum	5.000	
Tőzegmoha	Sphagnum fimbriatum	5.000	
Tőzegmoha	Sphagnum girgensohnii	5.000	
Tőzegmoha	Sphagnum lecurii	5.000	
Tőzegmoha	Sphagnum magellanicum	5.000	
Tőzegmoha	Sphagnum nemoreum	5.000	
Tőzegmoha	Sphagnum obtusum	5.000	
Tőzegmoha	Sphagnum palustre	5.000	
Tőzegmoha	Sphagnum platyphyllum	5.000	
Tőzegmoha	Sphagnum quinquefarium	5.000	
Tőzegmoha	Sphagnum recurvum	5.000	

Tőzegmoha	Sphagnum russowii	5.000
Tőzegmoha	Sphagnum squarrosum	5.000
Tőzegmoha	Sphagnum subnitens	5.000
Tőzegmoha	Sphagnum subsecundum	5.000
Tőzegmoha	Sphagnum teres	5.000
Tőzegmoha	Sphagnum warnstorffii	5.000
Tőzegorhídea (*)	Hammarbya paludosa	50.000
Turbánliliom	Lilium martagon	2.000
Tündérfátyol	Nymphoides peltata	2.000
Tündérfürt	Aruncus sylvester	2.000
Tüzliliom (*)	Lilium bulbiferum	30.000
Vajszínű atracél	Anchusa ochroleuca	5.000
Vastagszárú árvalányhaj	Stipa crassiculmis	5.000
Vékony gyapjúsás	Eriophorum gracile	5.000
Vetővirág	Sternbergia colchiciflora	10.000
Vidrafű	Menyanthes trifoliata	10.000
Virginiai holdruta	Botrychium virginianum	10.000
Vitézkosbor	Orchis militaris	10.000
Vitézvirág	Anacamptis pyramidalis	10.000
Vízparti deréce	Epilobium angustissimum	2.000
Völgycsillag	Astrantia major	2.000
Vörös áfonya	Vaccinium vitis-idaea	10.000
Vörösbarna nőszőfű	Epipactis atrorubens	5.000
Vöröslő nádtippán	Calamagrostis purpurea	10.000
Vrabélyi-estike (*)	Hesperis matronalis ssp. vrabelyiana	30.000
Zabfű	Helictotrichon compressum	2.000
Zalai bükköny	Vicia oroboides	5.000
Zergeboglar	Trollius europaeus	10.000
Zöld fodorka	Asplenium viride	5.000
Zöldes kigyókapor	Silaum peucedanoides	5.000
Zöldes sarkvirág	Platanthera chlorantha	5.000
Zöldike	Coeloglossum viride	5.000
Zöldvirágú körtike	Pyrola chlorantha	5.000

5.2. VÉDETT ÉS FOKOZOTTAN VÉDETT (*) ÁLLATOK

Magyar név	Latin név	Értéke (Ft)
GERINCTELENEK		
PUHATESTŰEK		
Bödöncsiga	Theodoxus transversalis	2.000
Éti csiga	Helix pomatia	2.000
Fekete csiga	Theodoxus praevoestianus	2.000
Folyamcsiga	Fagotia acicularis	2.000
Hegyi csavarsziga	Ena montana	2.000
Keleti ajtócsiga	Pomatias rivulare	10.000
Kék meztelencsiga	Bielzia coerulescens	2.000
Kúpos kerekcsigajúcsiga	Valvata naticina	2.000
Magyar vakcsiga	Paladilhia hungarica	10.000
Nyugati ajtócsiga	Pomatias elegans	2.000
Pagodacsiga	Pagodulina pagodula	2.000
Patakcsiga	Sadleriana pannonica	2.000
Pettyescsiga	Fagotia esperi	2.000
Rajzocsiga	Theodoxus danubialis	2.000
nincs magyar neve	Discus ruderratus	2.000
nincs magyar neve	Helicigona banatica	10.000
nincs magyar neve	Hygomia kovacsi	2.000
nincs magyar neve	Perforatella dibothrion	2.000
nincs magyar neve	Phenacolimax annularis	10.000
nincs magyar neve	Spelaeodiscus triarius	2.000
nincs magyar neve	Trichia lubomirskii	2.000
nincs magyar neve	Trichia striolata	2.000
nincs magyar neve	Vestia gulo	2.000
ÍZELTLÁBÚAK		
RÁKOK OSZTÁLYA		
Kövi rák	Astacus torrentium	10.000

SZÁZLÁBÚAK OSZTÁLYA

Öves szkolopendra	Scolopendra cingulata	10.000
-------------------	-----------------------	--------

ROVAROK OSZTÁLYA**KÉRÉSZEK RENDJE**

Tiszavirág	Palingenia longicauda	2.000
------------	-----------------------	-------

SZITAKÖTŐK RENDJE

Csermely szitakötő	Onychogomphus forcipatus	2.000
Díszes légivadász	Coenagrion ornatum	2.000
Erdei szitakötő	Ophiogomphus cecilia	10.000
Feketelábú szitakötő	Gomphus vulgatissimus	2.000
Hegyi szitakötő	Cordulegaster bidentata	2.000
Holdkék szitakötő	Coenagrion lunulatum	2.000
Kétfoltú szitakötő	Epithea bimaculata	2.000
Kisasszony szitakötő	Calopteryx virgo	2.000
Lassú szitakötő	Sympetrum depressiusculum	2.000
Lándzsás légivadász	Coenagrion hastulatum	2.000
Lápi acsa	Anaciaeschna isosceles	2.000
Lápi légivadász	Coriagrion tenellum	2.000
Mocsári szitakötő	Libellula fulva	2.000
Pataki szitakötő	Orthetrum brunnum	2.000
Piros szitakötő	Leucorrhinia pectoralis	10.000
Réti rabló	Lestes dryas	2.000
Ritka légivadász	Coenagrion scitulum	2.000
Sárgafoltos szitakötő	Somatochlora flavomaculata	2.000
Sárgás szitakötő	Stylurus flavipes	10.000
Tócsa szitakötő	Leucorrhinia caudalis	10.000
Zöld acsa	Aeshna viridis	10.000
Nincs magyar neve	Cordulegaster heros	2.000

FOGÓLÁBÚAK RENDJE

Imádkozó sáska	Mantis religiosa	2.000
----------------	------------------	-------

EGYENESSZÁRNYÚAK RENDJE

Ál-olaszsáska	Paracaloptenus caloptenoides	10.000
Áttelelő sáska	Aiolopus strepens	2.000
Barbársáska	Calliptamus barbarus	2.000
Erdélyi kurtaszárnyú szöcske	Pholidoptera transsylvanica	50.000
Eurázsiai rétisáska	Stenobothrus eurasius	10.000
Farkos lombszöcske	Tettigonia caudata	10.000
Fuss pókszöcskéje	Poecilimon fussi	10.000
Fűrészlábú szöcske	Saga pedo	10.000
Keleti pókszöcske	Poecilimon intermedius	10.000
Keleti vándorsáska	Locusta migratoria	10.000
Magyar tarsza	Isophya costata	50.000
Őnbeásó sáska	Acrotylus longipes	2.000
Pannon sáska	Epacromius coerulipes	2.000
Pontuszi sáska	Epacromius tergestinus	2.000
Rövidszárnyú hegyisáska	Arcyptera microtera	10.000
Sisakos sáska	Acrida hungarica	10.000
Szép hegyisáska	Arcyptera fusca	10.000
Tarka hegyisáska	Podisma pedestris	2.000
Törös szöcske	Gampsocleis glabra	2.000
Változó sáska	Celes variabilis	2.000
Vöröslábú hegyisáska	Odontopodisma rubripes	10.000
nincs magyar neve	Isophya brevipennis	10.000
nincs magyar neve	Isophya modesta	10.000
nincs magyar neve	Isophya modestior	10.000

POLOSKÁK RENDJE

Lándzsás karimáspoloska	Phyllomorpha laciniata	2.000
Nagy molnárpoloska	Gerris najas	2.000
Sárgapajzsú hanyattúszópoloska	Notonecta lutea	2.000
Szörös pajzsospoloska	Odontoscelis hispidula	2.000

KABÓCÁK RENDJE

Mannakabóca	Tettigia orni	2.000
Óriás énekeskabóca	Tibicina haematodes	2.000

PAJZSTETVEK RENDJE

Lengyel bíborpajzstetű	Porphyrophora polonica	2.000
------------------------	------------------------	-------

RECÉSSZÁRNYÚAK RENDJE

Fogólábú fátyolka	Mantispa styriaca	2.000
Hangyaleső	Myrmeleon formicarius	2.000
Pusztai hangyaleső	Acanthaclisis occitanica	10.000
Rablópille	Aculaphus macaronius	10.000

TEVENYAKÚ FÁTYOLKÁK RENDJE

Nincs magyar neve	Inocellia baueri	2.000
BOGARAK RENDJE		
<i>Futóbogarak családja</i>		
Alhavi futrinka	Carabus irregularis	10.000
Aranyos bábrabló	Calosoma sycophanta	2.000
Aranyos futrinka	Carabus auronitens	10.000
Aranypettyes bábrabló	Calosoma auropunctatum	2.000
Aranypettyes futrinka	Carabus hortensis	2.000
Balkáni futrinka	Carabus montivagus	10.000
Beregi futrinka	Carabus hampei	10.000
Bőrfutrinka	Carabus coriaceus	2.000
Domború futrinka	Carabus glabratus	2.000
Dunántúli vízfutrinka	Carabus nodulosus	10.000
Érdes futrinka	Carabus scabriusculus	2.000
Fekete cirpelőfutó	Cychrus caraboides	2.000
Kárpáti futrinka	Carabus linnei	10.000
Kékfutrinka	Carabus violaceus	10.000
Lapos kékfutrinka	Carabus intricatus	2.000
Láncos futrinka	Carabus problematicus	10.000
Ligeti futrinka	Carabus nemoralis	2.000
Magyar futrinka	Carabus hungaricus	10.000
Mezei futrinka	Carabus granulatus	2.000
Pompás futrinka	Carabus obsoletus	2.000
Ragyás futrinka	Carabus cancellatus	2.000
Ráncos bőrfutrinka	Carabus coriaceus	10.000
Rezes futrinka	Carabus ullrichi	2.000
Sárgalábú cirpelőfutó	Cychrus attenuatus	2.000
Selymes futrinka	Carabus convexus	2.000
Sokszínű futrinka	Carabus arvensis	10.000
Szárnyas futrinka	Carabus clathratus	10.000
Szegélyes futrinka	Carabus marginalis	50.000
Változó futrinka	Carabus scheidleri	2.000
Vízfutrinka	Carabus variolosus	10.000
Zempléni futrinka	Carabus zawadzki	10.000
<i>Csikbogarak családja - Dytiscidae</i>		
Óriás csikbogár	Dytiscus latissimus	50.000
<i>Karimás lágybogarak családja - Dasytidae</i>		
Pusztai karimás bogár	Psilothris femoralis	10.000
<i>Nünükék családja - Meloidae</i>		
Díszes nünüke	Meloe decorus	50.000
Magyar nünüke	Meloe hungarus	10.000
Őszi nünüke	Meloe autumnalis	10.000
<i>Díszbogarak családja - Buprestidae</i>		
Arias díszbogara	Kisanthobia ariasi	10.000
Fenyves díszbogár	Chalcophora mariana	2.000
Guerin karcú díszbogara	Agrilus guerini	10.000
Nagy kökény-díszbogár	Capnodis tenebrionis	2.000
Magyar virág-díszbogár	Anthaxia hungarica	10.000
Türk virág-díszbogara	Anthaxia turki	10.000
<i>Gyászbogarak családja - Tenebrionidae</i>		
Magyar gyászbogár	Pedinus hungaricus	10.000
Pusztai gyászbogár	Platyscelis hungarica	10.000
Ráncos gyászbogár	Probaticus subrugosus	10.000
<i>Szarvasbogarak családja - Lucanidae</i>		
Kis szarvasbogár	Dorcus parallelipedus	2.000
Szarvasbogár	Lucanus cervus	2.000
Tülkös szarvasbogár	Synodendron cylindricum	10.000
<i>Ganéjtűró bogarak családja - Scarabeidae</i>		
Holdszarvú ganéjtűró	Copris lunaris	2.000
Jámbor galacsinhajtó	Scarabaeus pius	2.000
Magyarföldi ganéjtűró	Chironitis hungaricus	10.000
Óriás galacsinhajtó	Scarabaeus affinis	2.000
Szarvas ganéjtűró	Bolbelasmus unicornis	10.000
<i>Cserebogarak családja - Melolonthidae</i>		
Bogáncs virágbogár	Potosia fieberi	50.000
Magyar virágbogár	Potosia hungarica	10.000
Orrszarvú bogár	Oryctes nasicornis	10.000
Pompás virágbogár	Potosia aeruginosa	2.000
Remetebogár	Osmoderma eremita	10.000
<i>Cincérek családja - Cerambycidae</i>		
Alföldi virágincér	Leptura arcuata	2.000

Argusszemű cincér	Musria argus	2.000
Ácsincér	Ergates faber	10.000
Bíborcincér	Purpuricinus budensis	2.000
Borókacincér	Semanotus ruscicus	2.000
Daliás cincér	Acanthocinus aedilis	2.000
Diófaccincér	Megopsis scabricornis	2.000
Feketemintás gesztincér	Leiopus punctulatus	2.000
Fürkészincér	Necydalis major	10.000
Gyászincér	Morimus funereus	10.000
Havasi cincér	Rosalia alpina	10.000
Hengeres szalmacincér	Theophilea cylindricollis	2.000
Katonás cincér	Cerambyx miles	10.000
Kerekpajzsú vércincér	Purpuricenus globulicollis	2.000
Keskeny tölgycincér	Stenidea genei	2.000
Kék-zöld facincér	Ropalopus insubricus	2.000
Kétszínű nyárfacincér	Rhamnusium bicolor	2.000
Macskahere cincér	Pilemia hirsutula	2.000
Magyar bogáncscincér	Agapanthiola leucaspis	2.000
Magyar darázscincér	Chlorophorus hungaricus	2.000
Magyar facincér	Rhopalopus hungaricus	10.000
Mandulacincér	Lioderina linearis	10.000
Nagy hőscincér	Cerambyx cerdo	2.000
Párduccincér	Rusticoclytus pantherinus	2.000
Pusztai gyalogcincér	Dorcadion cervae	10.000
Sarló fűcincér	Cardoria scutellata	10.000
Sápadt éjcincér	Trichoferus pallidus	2.000
Selymes cserjecincér	Cortodera Holosericea	10.000
Szalmacincér	Calamobius filum	2.000
Szilvacincér	Akimerus schafferi	10.000
Tölgy díszcincér	Clytus tropicus	2.000
Vércincér	Purpuricenus kaehleri	2.000
Vöröscombú facincér	Rhopalopus spinicornis	2.000
nincs magyar neve	Agapanthia maculicornis	2.000
nincs magyar neve	Cerambyx velutinus	10.000
nincs magyar neve	Cortodera flavimana	2.000
nincs magyar neve	Dorcadion decipiens	2.000
nincs magyar neve	Leptura arcuata	2.000
nincs magyar neve	Necydalis ulmi	10.000
nincs magyar neve	Oberea euphorbiae	2.000
nincs magyar neve	Oberea pedemontana	2.000
nincs magyar neve	Pilemia tigrina	10.000
nincs magyar neve	Pronocera angusta	10.000
TEGZESEK RENDJE		
Örvénytegzés	Rhyacophila hirticornis	2.000
nincs magyar neve	Apatania mullebris	10.000
nincs magyar neve	Chaetopteryx rugolosa	2.000
nincs magyar neve	Chaetopteryx schmidi mecsekensis	10.000
nincs magyar neve	Ceraclea nigronervosa	10.000
nincs magyar neve	Drusus trifidus	10.000
nincs magyar neve	Limnephilus elegans	10.000
nincs magyar neve	Melampophylax nepos	2.000
nincs magyar neve	Oligotricha striata	2.000
nincs magyar neve	Platyphylax frauenfeldi	50.000
nincs magyar neve	Plectrocnemia minima	10.000
LEPKÉK RENDJE		
Gyökérrágó lepkék családja		
Balkáni gyökérrágó lepke	Korscheltellus amasinus	10.000
Északi gyökérrágó lepke	Korscheltellus fusconerbulosus	10.000
<i>Farontó lepkék családja</i>		
Sztyeplepke	Catopta thrips	10.000
nincs magyar neve	Lamellocossus terebrus	10.000
<i>Csüngőlepkék családja</i>		
Vörös csüngőlepke	Zygaena laeta	10.000
nincs magyar neve	Adscita geryon	2.000
nincs magyar neve	Adscita greaca	2.000
nincs magyar neve	Zygaena fausta	10.000
<i>Zsákhordómolyok családja</i>		
Magyar zsákhordómoly	Coleophora hungariae	2.000
<i>Szakállasmolyok családja</i>		
Budai szakállasmoly	Glyphipteryx loricatella	10.000
Üveg szárnyú lepkék családja		

nincs magyar neve	Chamaesphecia affinis	2.000
nincs magyar neve	Chamaesphecia colpiformis	2.000
nincs magyar neve	Chamaesphecia hungarica	2.000
<i>Sodrómolyok családja</i>		
Magyar tölgymakkmoly	Pammene querceti	10.000
<i>Tűzmolyok családja</i>		
Mocsári bibormoly	Ostrinia palustralis	2.000
nincs magyar neve	Algedonia luctualis	10.000
nincs magyar neve	Palmitia massilialis	2.000
nincs magyar neve	Reskovitsia alborivularis	2.000
<i>Tollasszárnyú molyok családja</i>		
Magyar tollasmoly	Agdistis hungarica	2.000
nincs magyar neve	Claciphora klimeschi	2.000
<i>Busalepkék családja</i>		
Tisztesfü busalepke	Carcharodus lavatherae	10.000
Törpe busalepke	Spialita sertorius	2.000
<i>Pillangók családja</i>		
Farkasalmalepke	Zerynthia polyxena	10.000
Fecskefarkú lepke	Papilio machaon	2.000
Kardoslepke	Iphiclydes podalirius	10.000
Kis apollólepke	Parnassius mnemosyne	10.000
<i>Fehérlepkék családja</i>		
Dolomit kéneslepke	Colias chrysotheme	10.000
Hegyi fehérlepke	Artogeia bryoniae	2.000
Keleti mustárlepke	Leptidia morsei	2.000
Magyar fehérlepke	Artogeia manni	10.000
Narancslepke	Colias myrmidone	50.000
Sziklai fehérlepke	Artogeia ergane	10.000
Boglárkalepkék családja		
Alpesi szerecsenboglárka	Aricia artaxerxes allous	10.000
Barna boglárka	Polyommatus admetus	10.000
Bükki boglárka	Aricia artaxerxes issekutzii	2.000
Cserfa csücsköslepke	Satyrium ilicis	2.000
Csillogó boglárka	Polyommatus amandus	10.000
Csikos boglárka	Polyommatus damon	2.000
Fóti boglárka	Plebejus pylaon	50.000
Gólyaorrboglárka	Eumedonia eumedon	10.000
Havasi tűzlepke	Palaeochrysophanus hippothoe	2.000
Hegyi törpeboglárka	Cupido sebrus	10.000
Ibolyás tűzlepke	Lycaena alciphron	2.000
Kis tűzlepke	Lycaena thersamon	2.000
Magyar boglárka	Jolana jolas	10.000
Nagy tűzlepke	Lycaena dispar hungarica	2.000
Nagyfoltú boglárka	Maculinea arion	2.000
Szilfa csücsköslepke	Satyrium w-album	2.000
Szürkés boglárka	Maculineaalcon	10.000
Szürkés boglárka alfaja	Maculineaalcon curiosa	2.000
Vérfü boglárka	Maculinea teleius	10.000
Zanótboglárka	Maculinea nausithous	2.000
nincs magyar neve	Maculinea ligurica	10.000
<i>Tarkalepkék családja</i>		
Atalanta lepke	Vanessa atalanta	2.000
Díszes tarkalepke	Euphydryas maturna	10.000
Ezüstfoltos gyöngyházlepke	Boloria euphrosyne	2.000
Fakó gyöngyházlepke	Boloria selene	2.000
Gyászlepke	Nymphalis antiopa	2.000
Kék lonclepke	Limenitis reducta	2.000
Keleti gyöngyházlepke	Argyronome laodice	10.000
Kis fehérsávós lepke	Neptis sappho	2.000
Kis színjátzólepke	Apatura ilia	2.000
Lápi gyöngyházlepke	Brenthis ino	10.000
Lápi tarkalepke	Euphydryas aurinia	10.000
L-betűs rókalepke	Nymphalis vau-album	2.000
Lonclepke	Limenitis camilla	2.000
Magyar színjátzólepke	Apatura metis	50.000
Magyar tarkalepke	Melitaea telona kovacsi	10.000
Nagy fehérsávós lepke	Neptis rivularis	2.000
Nagy nyárfalepke	Limenitis populi	10.000
Nagy rókalepke	Nymphalis polychloros	2.000
Nagy színjátzólepke	Apatura iris	2.000
Nappali pávaszem	Inachis io	2.000

Vörös rókalepke	Nymphalis xanthomelas	2.000
Zöldes gyöngyházlepke	Pandoriana pandora	2.000
<i>Csőröslepkék családja</i>		
Csőröslepke	Libythea celtis	2.000
<i>Szemeslepkék családja</i>		
Ezüstsávós szénalepke	Coenonympha oedippus	50.000
Fehérsávós szerecsenlepke	Erebia ligea	10.000
Homoki ökörszemlepke	Hyponophea lupina	2.000
Sápadt szemeslepke	Lopinga achine	2.000
Tarka szemeslepke	Chazara briseis pannonica	2.000
<i>Tarkaszövény családja</i>		
Tarkaszövény	Endromis versicolora	2.000
<i>Pávaszemes szövény családja</i>		
Közepes pávaszem	Eudia spini	50.000
Nagy pávaszem	Saturnia pyri	10.000
<i>Szövénylepkék családja</i>		
Sárga gyapjasszövény	Eriogaster catax	2.000
<i>Őszi szövény családja</i>		
Pitypangszövény	Lemonia taraxaci	2.000
Sávós pohók	Lemonia dumi	2.000
<i>Szenderek családja</i>		
Dongószender	Hemaris tityus	2.000
Halálfejű lepke	Acherontia atropos	2.000
Pöszörszender	Hemaris fuciformis	2.000
Törpészender	Proserpinus proserpina	2.000
<i>Araszolók családja</i>		
Anker araszoló	Erannis ankeraria	10.000
Csüngőaraszoló	Phyllometra culminaria	10.000
Fehérszárnyú aranyaraszoló	Perconia strigillaria	2.000
Füstös ősziaraszoló	Lignoptera fumidaria	10.000
Hangyabogánccs törpearaszoló	Eupithecia graphata	2.000
Havasi sziklaaraszoló	Gnophos ambiguata	2.000
Hullámvonalas araszoló	Rheumaptera undulata	2.000
Kis tavaszaraszoló	Archiearis puella	2.000
Lápi tarkaaraszoló	Chariaspilates formosarius	2.000
Magyar ősziaraszoló	Chondrosoma fiduciaria	2.000
Mézőkőszikla araszoló	Gnophos pullata	2.000
Molyhostölgy levélaraszoló	Ennomos quercarius	2.000
Nagy mályvaaraszoló	Larentia clavaria	2.000
Tarka sziklaaraszoló	Gnophos variegatus	10.000
Változó sziklaaraszoló	Gnophos intermedius	10.000
nincs magyar neve	Acasis appensata	2.000
nincs magyar neve	Arichanna melanaria	10.000
nincs magyar neve	Boarmia viertlii	2.000
nincs magyar neve	Dyscia conspersaria	2.000
nincs magyar neve	Enterphria cyanata gerennae	10.000
nincs magyar neve	Euphya scripturata	10.000
nincs magyar neve	Hydraelia sylvata	2.000
nincs magyar neve	Odontognophos dumetatus	2.000
nincs magyar neve	Peribatodes umbraria matrensis	2.000
nincs magyar neve	Perisoma sagittata	2.000
Nincs magyar neve	Schistostege decussata	10.000
<i>Púposzövény családja</i>		
Apáca púposzövény	Furcula bicuspis	2.000
Aranyfoltos púposzövény	Leucodonta bicoloria	10.000
Barátka púposzövény	Odontesia carmelita	10.000
Kormos púposzövény	Notodonta torva	2.000
Nyírfá púposzövény	Pheosia gnoma	2.000
Sárgaholdas púposzövény	Phalera bucephaloides	10.000
Szilfa púposzövény	Dicranura ulmi	2.000
<i>Medvelepkék családja</i>		
Csonkaszárnyú medvelepke	Ocnogyna parasita	2.000
Csupasz medvelepke	Nudaria mundana	2.000
Díszes medvelepke	Arctia festiva	2.000
Metelka medvelepke	Rhyarioides metelkanus	50.000
Óriás medvelepke	Pericallia matronula	50.000
Pettyes molyszövény	Coscinia cribraria	2.000
Útifű medvelepke	Parasemia plantaginis	10.000
nincs magyar neve	Diaphora luctuosa	10.000
nincs magyar neve	Paidia rica	2.000
<i>Bagolylepkék családja</i>		

Aranybagoly	Panchrysia deaurata	10.000
Áttelelő tölgybagoly	Spudeea ruticilla	2.000
Ázsiai szegfűbagoly	Saragossa implexa	2.000
Buckabagoly	Staurophora celsia	2.000
C-betűs aranybagoly	Lamprotes c-aureum	2.000
Díszes csuklyásbagoly	Cucullia formosa	10.000
Erdei nádibagoly	Phragmatiphila nexa	2.000
Ezerjófűbagoly	Pyrrhia purpurites	10.000
Ezüstös földibagoly	Euxoa birivia	10.000
Fehérsávós földibagoly	Euxoa hastifera	2.000
Gyopár csuklyásbagoly	Cucullia gnaphalii	2.000
Harangvirág csuklyásbagoly	Cucullia campanulae	2.000
Keleti lápi bagoly	Arytrura musculus	50.000
Keserűgyökér-nappalibagoly	Schinia cardui	2.000
Kéköves bagoly	Catocala fraxini	2.000
Kököröcsinvirág földibagoly	Chersotis fimbriola	2.000
Láperdei karcsúbagoly	Polypogon gryphalis	2.000
Lápi karcsúbagoly	Hypenodes orientalis	2.000
Magyar gyopár bagoly	Eublemma pannonica	10.000
Magyar tavaszi fészűsbagoly	Dioszeghyana schmidtii	10.000
Nagyfoltú bagoly	Oxytrypia orbiculosa	50.000
Nagy szikibagoly	Gortyna borelii lunata	10.000
Nagy tölgyfa-övesbagoly	Astiotes dilecta	10.000
Nyúlparéj nappalibagoly	Schinia cognata	2.000
Platinabagoly	Apamea platinea	10.000
Pusztai földibagoly	Euxoa distinguenda	2.000
Selymes földibagoly	Euxoa decora	10.000
Sisakvirág aranybagoly	Euchalcia variabilis	2.000
Szarkalábbagoly	Periphanes delphinii	10.000
Szélesszárnyú aranybagoly	Polychrysis moneta	10.000
Szigonyos földibagoly	Dichagyris candelisequa	10.000
Sziki ürömbagoly	Saragossa porosa kenderesiensis	10.000
Tárkonyüröm csuklyásbagoly	Cucullia dracunlui	2.000
Tölgyfa őszi bagoly	Spudeea ruticilla	2.000
Törpe övesbagoly	Anatra myrtilli	2.000
Vasvirág csuklyásbagoly	Cucullia xeranthemi	2.000
Vonalkás földibagoly	Euxoa vitta	2.000
Zörgőbagoly	Rileyana favea	2.000
nincs magyar neve	Amphipoea lucens	2.000
nincs magyar neve	Apamea syriaca tallosi	2.000
nincs magyar neve	Apaustis rupicola	2.000
nincs magyar neve	Arytrura musculus	10.000
nincs magyar neve	Asterocopus syriaca decipulae	10.000
nincs magyar neve	Catocala conversa	10.000
nincs magyar neve	Cucullia lucifuga	2.000
nincs magyar neve	Cucullia mixta lorica	10.000
nincs magyar neve	Diarsia dahlia	2.000
nincs magyar neve	Dichagyris musiva	2.000
nincs magyar neve	Ephesia diversa	2.000
nincs magyar neve	Eremodrina gilva	2.000
nincs magyar neve	Mesotrosta signalis	10.000
nincs magyar neve	Oria musculosa	10.000
nincs magyar neve	Parexarnis fugax	2.000
nincs magyar neve	Photodes captiuncula delattini	2.000
nincs magyar neve	Polymixis rufocincta isolata	10.000
HÁRTYÁSSZÁRNYÚAK RENDJE		
Délvidéki poszméh	Bombus argillaceus	50.000
Gyapjaslepkefűrkész	Ichneumon dispar	2.000
Nagy szenderfűrkész	Proticheumon pisarius	10.000
Nagy smaragd fémdarázs	Stilbum cyanurum	10.000
Óriás fenyőfűrkész	Physsa persuasoria	2.000
Óriás törösdarázs	Megascolia flavifrons	50.000
Pompás fémdarázs	Parnopes grandior	2.000
Pompás útonállódarázs	Batazonellus lacerticidus	2.000
Ritka gatyásméh	Dasypoda mixta	2.000
Szöcskeölő darázs	Sphex rufocinctus	2.000
PÓKOK OSZTÁLYA		
Szongáriai cselőpók	Lycosa syngoriensis	10 000
GERINCESEK		
KÖRSZÁJÚAK		
Dunai ingola	Eudontomyzon mariae	2.000

Tiszai ingola	Eudontomyzon danfordi	2.000	
HALAK			
Állas күsz	Chalcalburnus chalcoides mento	2.000	
Botos көлөnte	Cottus gobio	10.000	
Cífra көлөnte	Cottus poecilopus	10.000	
Dunai galóca (*)	Hucho hucho	100.000	
Felpillantó күллө	Gobio uranoscopus	2.000	
Fürge csele	Phoxinus phoxinus	2.000	
Halványfoltú күллө	Gobio albipinnatus	2.000	
Homoki күллө	Gobio kessleri	2.000	
Kövi csík	Noemacheilus barbatulus	2.000	
Kőfűrö csík	Sabanejewia aurata	2.000	
Kurtabaing	Leucaspius delineatus	2.000	
Lápi póc	Umbra krameri	50.000	
Magyar bucó	Aspro zingel	2.000	
Német bucó	Aspro streber	2.000	
Petényi vagy magyar márna	Barbus meridionalis	50.000	
Pénzes pér	Thymallus thymallus	10.000	
Réti csík	Misgurnus fossilis	2.000	
Selymes durbincs	Gymnocephalus schraetzer	2.000	
Sőregtok	Acipenser stellatus	10.000	
Sujtásos күsz	Alburnoides bipunctatus	2.000	
Széles durbincs	Gymnocephalus baloni	2.000	
Szintok	Acipenser nudiventris	10.000	
Vaskos csabak	Leuciscus souffia	2.000	
Vágó csík	Cobitis taenia	2.000	
Vágótok	Acipenser gueldenstaedti	10.000	
Víza	Huso huso	10.000	
KÉTÉLTŰEK			
Barna varangy	Bufo bufo	2.000	
Barna ásóbéka	Pelobates fuscus	2.000	
Erdei béka	Rana dalmatina	2.000	
Gyepi béka	Rana temporaria	10.000	
Kacagó vagy tavi béka	Rana ridibunda	2.000	
Kecskebéka	Rana esculenta	2.000	
Kis tavibéka	Rana lessonae	2.000	
Leveli béka	Hyla arborea	2.000	
Mocsári béka	Rana arvalis	2.000	
Sárgahasú unka	Bombina variegata	2.000	
Vöröshasú unka	Bombina bombina	2.000	
Zöld varangy	Bufo viridis	2.000	
Alpesi göte	Triturus alpestris	50.000	
Pettyes göte	Triturus vulgaris	2.000	
Tarajos göte	Triturus cristatus	2.000	
Foltos szalamandra	Salamandra salamandra	10.000	
HÜLLŐK			
Elevenzüzlő v. hegyi gyík	Lacerta vivipara	10.000	
Erdei sikló	Elaphe longissima	10.000	
Fali gyík	Podarcis muralis	10.000	
Fürge gyík	Lacerta agilis	10.000	
Haragos sikló (*)	Coluber jugularis	100.000	
Homoki gyík	Podarcis taurica	10.000	
Keresztes vipera	Vipera berus	10.000	
Kockás sikló	Natrix tessellata	10.000	
Lábatlan gyík	Anguis fragilis	10.000	
Magyar v. pannon gyík	Ablepharus kitaibelii	50.000	
Mocsári teknős	Emys orbicularis	10.000	
Parlagi vipera (*)	Vipera ursinii	500.000	
Rézsikló	Coronella austriaca	10.000	
Vízisikló	Natrix natrix	2.000	
Zöld gyík	Lacerta viridis	10.000	
MADARAK			
Alka	Alca torda	2.000	
Apácahantmadár	Oenanthe pleschanka	2.000	
Apácalúd	Branta leucopsis	2.000	
Apró partfutó	Calidris minuta	2.000	
Aranylile	Pluvialis apricaria	2.000	
Baird partfutó	Calidris bairdi	2.000	
Bájszos sármány	Emberiza cia	50.000	
Bakcsó	Nycticorax nycticorax	10.000	
Balkáni fakopáncs	Dendrocygna syriacus	10.000	

Barátcinege	Parus palustris	2.000
Barátkeselyű (*)	Aegyptius monachus	250.000
Barátposzáta	Sylvia atricapilla	2.000
Barázdabillegető	Motacilla alba	2.000
Barkóscinege	Panurus biarmicus	10.000
Barna kánya (*)	Milvus migrans	100.000
Barna rétihéja	Circus aeruginosus	50.000
Batla (*)	Plegadis falcinellus	250.000
Békászó sas (*)	Aquila pomarina	250.000
Berki tücsökmadár	Locustella fluviatilis	10.000
Bíbic	Vanellus vanellus	2.000
Billegető cankó	Actitis hypoleucos	10.000
Bonelli füzike	Phylloscopus bonelli	2.000
Borzas gödény (*)	Pelecanus crispus	250.000
Bölgébika	Botaurus stellaris	10.000
Búbos cinege	Parus cristatus	10.000
Búbos pacsirta	Galerida cristata	2.000
Búbos vöcsök	Podiceps cristatus	10.000
Búbosbanka	Upupa epops	50.000
Bütykös ásolúd	Tadorna tadorna	50.000
Bütykös hattyú	Cygnus olor	2.000
Cankópartfutó	Tryngites subruficollis	2.000
Cifra pehelyréce	Somateira spectabilis	2.000
Cigány csaláncsúcs	Saxicola torquata	2.000
Cigányréce (*)	Aythya nyroca	100.000
Citrombillegető	Motacilla citreola	2.000
Citromsármány	Emberiza citrinella	2.000
Császármadár (*)	Bonasa bonasia	250.000
Cserregő nádiposzáta	Acrocephalus scirpaceus	2.000
Csicsörke	Serinus serinus	2.000
Csigaforgató	Haematopus ostralegus	2.000
Csikosfejű nádiposzáta (*)	Acrocephalus paludicola	250.000
Csilpcsalp-füzike	Phylloscopus collybita	2.000
Csiz	Carduelis spinus	2.000
Csóka	Corvus monedula	10.000
Csonttollú	Bombus garrulus	10.000
Csuszka	Sitta europaea	2.000
Csüllő	Rissa tridactyla	2.000
Dankasirály	Larus ridibundus	2.000
Darázsölyv	Pernis apivorus	50.000
Daru	Grus grus	50.000
Déli hantmadár	Oenanthe hispanica	2.000
Dolmányos sirály	Larus marinus	2.000
Dögkeselyű	Neophron percnopterus	50.000
Egerészölyv	Buteo buteo	10.000
Ékfarkú halfarkas	Stercorarius parasiticus	2.000
Ékfarkú lile	Charadrius vociferus	2.000
Eleonóra-sólyom (*)	Falco eleonorae	250.000
Énekes hattyú	Cygnus cygnus	10.000
Énekes nádiposzáta	Acrocephalus palustris	2.000
Énekes rigó	Turdus philomelos	2.000
Erdei cankó	Tringa ochropus	2.000
Erdei fülesbagoly	Asio otus	10.000
Erdei pacsirta	Lullula arborea	10.000
Erdei pinta	Fringilla coelebs	10.000
Erdei pityer	Anthus trivialis	2.000
Erdei szürkebegy	Prunella modularis	10.000
Északi búvár	Gavia stellata	10.000
Ezüstlile	Pluvialis squatarola	2.000
Fakó rétihéja	Circus macrourus	50.000
Fakókeselyű	Gyps fulvus	50.000
Fattyúszerkó (*)	Chlidonias hybridus	100.000
Fecskesirály	Larus sabini	2.000
Fehér gólya (*)	Ciconia ciconia	100.000
Fehérfarkú lilebíbic	Chettusia leucura	2.000
Fehérhátú fakopáncs (*)	Dendrocopos leucotos	100.000
Fehérkarmú vércse (*)	Falco naumanni	250.000
Fehérszárnyú szerkó (*)	Chlidonias leucopterus	250.000
Fekete gólya (*)	Ciconia nigra	250.000
Fekete harkály	Dryocopus martius	50.000
Fekete réce	Melanitta nigra	2.000

Fekete rigó	Turdus merula	2.000
Fekete sas	Aquila clanga	50.000
Feketefejű sirály	Larus ichthyaetus	10.000
Feketenyakú vöcsök	Podiceps nigricollis	50.000
Feketeszárnýú székicsér (*)	Glareola nordmanni	250.000
Feldegg-sólyom (*)	Falco vespertinus	100.000
Fenyérfutó	Calidris alba	2.000
Fenyőpinty	Fringilla montifringilla	2.000
Fenyőrigó	Turdus pilaris	10.000
Fenyősármány	Emberiza leucocephala	2.000
Fenyőszajkó	Nucifraga caryocatactes	2.000
Fenyves cinege	Parus ater	2.000
Fitiszfűzike	Phylloscopus trochilus	2.000
Flamingó	Phoenicopterus ruber	2.000
Foltos nádiposztáta	Acrocephalus schoenobaenus	2.000
Függőcinege	Remiz pendulinus	2.000
Fülemüle	Luscinia megarhynchos	10.000
Fülemülesitke	Acrocephalus melanopogon	50.000
Füles vöcsök	Podiceps auritus	10.000
Füleskuvik	Otus scops	50.000
Fülespacsirta	Eremophila alpestris	10.000
Fürj	Coturnix coturnix	50.000
Füsti fecske	Hirundo rustica	2.000
Füstös réce	Melanitta fusca	2.000
Fütyülő réce	Anas penelope	2.000
Gatyás ölyv	Buteo lagopus	10.000
Gatyáskuvik	Aegolius funereus	10.000
Gólyatöcs (*)	Himantopus himantopus	250.000
Gulipán (*)	Recurvirostra avosetta	250.000
Guvat	Rallus aquaticus	10.000
Gyöngybagoly (*)	Tyto alba	100.000
Gyurgyalag (*)	Merops apiaster	100.000
Gyűrűscsőrű sirály	Larus delawarensis	2.000
Hajnalmadár	Tichodroma muraria	2.000
Halászsas (*)	Pandion haliaetus	250.000
Halvány geze	Hippoboscus pallida	10.000
Hamvas rétihéja (*)	Circus pygargus	250.000
Hantmadár	Oenanthe oenanthe	2.000
Haris (*)	Crex crex	250.000
Havasi csóka	Pyrrhocorax graculus	10.000
Havasi léle	Charadrius morinellus	10.000
Havasi partfutó	Calidris alpina	2.000
Havasi pityer	Anthus spinoletta	2.000
Havasi szürkebegy	Prunella collaris	10.000
Havasi varjú	Pyrrhocorax pyrrhocorax	10.000
Házi rozsdafarkú	Phoenicurus ochruros	2.000
Hegyi billegető	Motacilla cinerea	50.000
Hegyi fakusz	Certhia familiaris	2.000
Hegyi réce	Aythya marila	2.000
Héja	Accipiter gentilis	10.000
Héjasas	Hieraaetus fasciatus	50.000
Heringsirály	Larus fuscus	2.000
Hóbagoly (*)	Nyctea scandiaca	250.000
Holló	Corvus corax	50.000
Hósármány	Plectrophenax nivalis	2.000
Hosszúcsőrű cankógoda	Limnodromus scolopaceus	2.000
Hosszúfarkú gébics	Lanius schach	2.000
Indiai lúd	Anser indicus	2.000
Jeges búvár	Gavia immer	10.000
Jeges réce	Clangula hyemalis	2.000
Jeges sirály	Larus hyperboreus	2.000
Jégmadár	Alcedo atthis	50.000
Kabasólyom	Falco subbuteo	50.000
Kacagó csér	Gelochelidon nilotica	50.000
Kakukk	Cuculus canorus	10.000
Kalandrapacsirta	Melanocorypha calandra	2.000
Kanalas réce	Anas clypeata	10.000
Kanalasgém (*)	Platalea leucorodia	250.000
Karmazsinpirók	Carpodacus erythrinus	10.000
Karvaly	Accipiter nisus	10.000
Karvalybagoly	Surnia ulula	10.000

Karvalyposzáta	Sylvia nisoria	10.000
Kék fű	Porphyrio porphyrio	2.000
Kék galamb	Columba oenas	50.000
Kék vércse (*)	Falco vespertinus	100.000
Kékbecge	Luscinia svecica	10.000
Kékcinege	Parus caeruleus	2.000
Kékcsőréce (*)	Oxyura leucocephala	250.000
Kékes rétihéja	Circus cyaneus	10.000
Keleti gerle	Streptopelia orientalis	2.000
Kenderike	Carduelis cannabina	2.000
Kendermagos réce	Anas strepera	50.000
Kenti csér	Sterna sandvicensis	2.000
Kerecsensólyom (*)	Falco cherrug	500.000
Keresztesórá	Loxia curvirostra	10.000
Kerti geze	Hippolais icterina	10.000
Kerti poszáta	Sylvia borin	2.000
Kerti rozsdafarkú	Phoenicurus phoenicurus	10.000
Kerti sármány (*)	Emberiza hortulana	100.000
Kígyászólyv (*)	Circaetus gallicus	250.000
Kis békászósas (*)	Aquila pomarina	500.000
Kis bukó	Mergus albellus	2.000
Kis csér (*)	Sterna albifrons	100.000
Kis fakopáncs	Dendrocopos minor	10.000
Kis goda	Limosa lapponica	2.000
Kis hattyú	Cygnus columbianus	10.000
Kis héja (*)	Accipiter brevipes	250.000
Kis kárókatona (*)	Phalacrocorax pygmaeus	250.000
Kis kócsag (*)	Egretta garzetta	250.000
Kis légykapó	Ficedula parva	50.000
Kis lile	Charadrius dubius	10.000
Kis lilik (*)	Anser erythropus	250.000
Kis örgébics	Lanius minor	50.000
Kis póling	Numenius phaeopus	10.000
Kis posztáta	Sylvia curruca	2.000
Kis sárszalonka	Lymnocyptes minimus	2.000
Kis sólyom	Falco columbarius	50.000
Kis vízicsibe	Porzana parva	10.000
Kis vöcsök	Tachybaptus ruficollis	10.000
Kontyos réce	Aythya fuligula	10.000
Kormos cankó	Tringa erythropus	2.000
Kormos légykapó	Ficedula hypoleuca	10.000
Kormos szerkő (*)	Chlidonias niger	100.000
Kormos varjú	Corvus corone corone	2.000
Kormosfejű cinege	Parus montanus	2.000
Kőforgató	Arenaria interpres	2.000
Kővirigő (*)	Monticola saxatilis	250.000
Közép fakopáncs	Dendrocopos medius	50.000
Kucsmás poszáta	Sylvia melanocephala	2.000
Kucsmás sármány	Emberiza melanocephala	2.000
Kuvik (*)	Athene noctua	100.000
Küszvágó csér	Sterna hirundo	50.000
Laposcsőrű víztaposó	Phalaropus fulicarius	2.000
Lappantyú	Caprimulgus europaeus	10.000
Lazúrcinege	Parus cyanus	2.000
Léprigó	Turdus viscivorus	10.000
Lilebíbic (*)	Chettusia gregaria	250.000
Lócsér	Sterna caspia	2.000
Lunda	Fratercula arctica	2.000
Macskabagoly	Strix aluco	10.000
Márványos réce (*)	Marmaronetta angustirostris	250.000
Meggyvágó	Coccothraustes coccothraustes	2.000
Mezei pacsirta	Alauda arvensis	10.000
Mezei poszáta	Sylvia communis	2.000
Molnárfecske	Delichon urbica	2.000
Nádi sármány	Emberiza schoenioides	2.000
Nádi tücsökmadár	Locustella luscinioides	10.000
Nádirigó	Acrocephalus arundinaceus	2.000
Nagy bukó	Mergus merganser	2.000
Nagy fakopáncs	Dendrocopos major	10.000
Nagy fülemüle (*)	Luscinia luscinia	100.000
Nagy goda	Limosa limosa	10.000

Nagy halfarkas	Stercorarius skua	2.000
Nagy kócsag (*)	Egretta alba	250.000
Nagy őrgébics	Lanius excubitor	2.000
Nagy pirók	Pinicola enucleator	2.000
Nagy póling (*)	Numenius arquata	100.000
Nagy sárszalonka (*)	Gallinago media	250.000
Nyaktekerces	Jynx torquilla	10.000
Nyári lúd	Anser anser	50.000
Nyíl farkú halfarkas	Stercorarius longicaudus	2.000
Nyíl farkú réce	Anas strepera	50.000
Nyírfajd	Tetrao tetrix	50.000
Ökörszem	Troglodytes troglodytes	2.000
Örvös bukó	Mergus serrator	10.000
Örvös légykapó	Ficedula albicollis	10.000
Örvös lúd	Branta bernicla	2.000
Örvös rigó	Turdus torquatus	10.000
Ózlapó	Aegithalos caudatus	2.000
Pajzsoskankó	Philomachus pugnax	10.000
Parlagi pityer	Anthus campestris	10.000
Parlagi sas (*)	Aquila heliaca	500.000
Pártásdaru	Anthropoides virgo	50.000
Parti fecske	Riparia riparia	2.000
Parti lile	Charadrius dubius	2.000
Pásztorgém	Bubulcus ibis	10.000
Pásztormadár	Sturnus roseus	10.000
Pehelyréce	Somateria mollissima	2.000
Pettyes vízicsibe	Porzana porzana	10.000
Piros lábú cankó	Tringa totanus	10.000
Pocgém	Ixobrychus minutus	10.000
Prérisirály	Larus pipixcan	2.000
Pusztai ölyv	Buteo rufinus	50.000
Pusztai sas	Aquila nipalensis	10.000
Pusztaityúk	Pterocles exustus	2.000
Réti cankó	Tringa glareola	2.000
Réti fülesbagoly (*)	Asio flammeus	250.000
Réti pityer	Anthus pratensis	2.000
Réti sas (*)	Haliaeetus albicilla	500.000
Réti tücsökmadár	Locustella naevia	10.000
Reznek (*)	Tetrax tetrax	250.000
Rózsás gödény (*)	Pelecanus onocrotalus	250.000
Rózsás pirók	Carpodacus roseus	2.000
Rozsdás csaláncsúcs	Saxicola rubetra	2.000
Rozsdás nádiposzáta	Acrocephalus agricola	2.000
Rozsdástorkú pityer	Anthus cervinus	2.000
Rőt farkú rigó	Turdus neumannii	2.000
Rövidcsőrű lúd	Anser brachyrhynchus	10.000
Rövidkarmú fakusz	Certhia brachydatyla	2.000
Sárga billegető	Motacilla flava	2.000
Sárgafejű királyka	Regulus regulus	10.000
Sárgalábú cankó	Tringa flavipes	2.000
Sárgarigó	Oriolus oriolus	10.000
Sárjáró	Limicola falcinellus	2.000
Sarkantyús pityer	Anthus richardi	2.000
Sarkantyús sármány	Calcarius lapponicus	2.000
Sarki búvár	Gavia arctica	10.000
Sarki csér	Sterna paradisea	2.000
Sarki partfutó	Calidris canutus	2.000
Sarki sirály	Larus glaucooides	2.000
Sarlós partfutó	Calidris ferruginea	2.000
Sarlósfecske	Apus apus	10.000
Sárszalonka	Gallinago gallinago	10.000
Siketfajd	Tetrao urogallus	50.000
Sisegő füzike	Phylloscopus sibilatrix	2.000
Sivatagi hantmadár	Oenanthe deserti	2.000
Sivatagi lile	Charadrius leschenaultii	2.000
Sordély	Miliaria calandra	10.000
Sövény sármány	Emberiza cirulus	50.000
Süvöltő	Pyrrhula pyrrhula	10.000
Szalagos keresztcsőrű	Loxia leucoptera	2.000
Szalakóta (*)	Coracias garrulus	250.000
Széki lile (*)	Charadrius alexandrinus	250.000

Székicsér (*)	Glareola pratincola	250.000
Szélesfarkú falfarkas	Stercorarius pomarinus	2.000
Szécinege	Parus major	2.000
Szerecsensirály	Larus melanocephalus	50.000
Szikipacsirta (*)	Calandrella brachydactyla	250.000
Szirti sas (*)	Aquila chrysaetos	250.000
Szólórigó	Turdus iliacus	2.000
Szürke cankó	Tringa nebularia	2.000
Szürke küllő	Picus canus	50.000
Szürke légykapó	Muscicapa striata	2.000
Szürke zsezse	Carduelis hornemanni	2.000
Szürkegém	Ardea cinerea	10.000
Talpastyúk	Syrhaptes paradoxus	2.000
Tavi cankó (*)	Tringa stagnatilis	250.000
Téli kenderike	Carduelis flavirostris	2.000
Temminck-partfutó	Calidris temminckii	2.000
Tengelic	Carduelis carduelis	2.000
Tengeri partfutó	Calidris maritima	2.000
Terekcankó	Xenus cinereus	2.000
Törpe sármány	Emberiza pusilla	2.000
Törpe vízicsibe (*)	Porzana pusilla	100.000
Törpekuvík	Glaucidium passerinum	10.000
Törpesas (*)	Hieraaetus pennatus	250.000
Törpesirály	Larus minutus	10.000
Tövisszűrő gébics	Lanius collurio	10.000
Túzok (*)	Otis tarda	500.000
Tüskés bibic	Hoplopterus spinosus	10.000
Tüzesfejű királyka	Regulus ignicapillus	10.000
Ugartyúk (*)	Burhinus oedicephalus	250.000
Uhu (*)	Bubo bubo	250.000
Uráli bagoly (*)	Strix uralensis	100.000
Üstökös gém (*)	Ardeola ralloides	250.000
Üstökös réce	Netta rufina	10.000
Vadászsólyom (*)	Falco rusticolus	100.000
Vadgerle	Streptopelia turtur	10.000
Vándor füzike	Phylloscopus inornatus	2.000
Vándor partfutó	Calidris melanotos	2.000
Vándorsólyom (*)	Falco peregrinus	250.000
Vékonycsőrű póling (*)	Numenius tenuirostris	250.000
Vékonycsőrű sirály	Larus genei	10.000
Vékonycsőrű víztaposó	Phalaropus lobatus	2.000
Viharsirály	Larus canus	2.000
Vízirigó (*)	Cinclus cinclus	100.000
Vízityúk	Gallinula chloropus	2.000
Vörös ásólúd	Tadorna ferruginea	50.000
Vörös gém	Ardea purpurea	50.000
Vörös kánya (*)	Milvus milvus	250.000
Vörös vércse	Falco tinnunculus	10.000
Vörösbegy	Erithacus rubecula	2.000
Vörösfajú gébics	Lanius senator	10.000
Vörösnakú lúd (*)	Branta ruficollis	250.000
Vörösnakú vöcsök	Podiceps griseigena	50.000
Zöld küllő	Picus viridis	10.000
Zöldike	Carduelis chloris	2.000
Zsezse	Carduelis flammea	2.000
EMLÓSÖK		
ROVAREVŐK		
Sün	Erinaceus concolor	2.000
Erdei cickány	Sorex araneus	2.000
Háromcsíkos egér (*)	Sicista subtilis	250.000
Földikutya (*)	Spalax leucodon	100.000
Havasi cickány	Sorex alpinus	2.000
Háromcsíkos egér	Sicista subtilis	250.000
Keleti cickány	Crocidura suaveolens	2.000
Közönséges vízicickány	Neomys fodiens	2.000
Mezei cickány	Crocidura leucodon	2.000
Miller vízicickány	Neomys anomalus	2.000
Törpecickány	Sorex minutus	2.000
Vakondok	Talpa europaea	2.000
DENEVÉREK		
Alpesi denevér	Pipistrellus savii	10.000

Bajuszos denevér	Myotis mystacinus	10.000
Brandt denevér	Myotis brandti	10.000
Csonkafülű denevér (*)	Myotis emarginatus	100.000
Durvavitorlájú denevér	Pipistrellus nathusii	10.000
Északi denevér	Eptesicus nilssoni	10.000
Fehérszélű denevér	Pipistrellus kuhli	50.000
Fehértorkú denevér	Vespertilio murinus	10.000
Hegyesorrú denevér	Myotis blythi oxignathus	10.000
Horgasszörű denevér	Myotis nattereri	50.000
Hosszúfülű denevér	Plecotus auritus	50.000
Hosszúszárnú denevér (*)	Miniopterus schreibersi	100.000
Kereknyergű patkósorrú denevér (*)	Rhinolophus euryale	100.000
Kései denevér	Eptesicus serotinus	10.000
Kis patkósorrú denevér	Rhinolophus hipposideros	50.000
Korai denevér	Nyctalus noctula	10.000
Közönséges denevér	Myotis myotis	10.000
Nagyfülű denevér (*)	Myotis bechsteini	100.000
Nagy patkósorrú denevér	Rhinolophus ferrumequinum	50.000
Óriás korai denevér	Nyctalus lasiopterus	10.000
Pisze denevér (*)	Barbastella barbastellus	100.000
Szóróskarú denevér	Nyctalus leisleri	50.000
Szürke hosszúfülű denevér	Plecotus austriacus	10.000
Tavi denevér (*)	Myotis dasycneme	100.000
Törpe denevér	Pipistrellus pipistrellus	10.000
Vízi denevér	Myotis daubentoni	10.000
RÁGCSÁLÓK		
Csalitjáró pocok	Microtus agrestis	2.000
Patkányfejű v. északi pocok	Microtus oeconomus	50.000
Hód	Castor fiber	50.000
Erdei pele	Dryomys nitedula	10.000
Kerti pele	Eliomys quercinus	10.000
Mogyorós pele	Muscardinus avellanarius	2.000
Nagy pele	Glis glis	2.000
Mókus	Sciurus vulgaris	2.000
Ürge	Citellus citellus	2.000
RAGADOZÓK		
Barna medve	Ursus arctos	50.000
Borz	Meles meles	10.000
Európai nyérc (*)	Mustela lutreola	100.000
Farkas	Canis lupus	50.000
Hermelin	Mustela erminea	10.000
Hiúz (*)	Lynx lynx	250.000
Menyét	Mustela nivalis	2.000
Molnárgörény	Mustela eversmanni	50.000
Nyuszt	Martes martes	2.000
Vadmacska	Felis sylvestris	50.000
Vidra (*)	Lutra lutra	250.000
PÁROSÚJJÚ PATÁSOK		
Jávorszarvas	Alces alces	10.000
Zerge	Rupicapra rupicapra	10.000

5.3. Fokozottan védett barlangok

A) Az Aggteleki karsztvidék területén

Almási-zsomboly
Bába-völgyi 2. sz. víznyelő barlangja
Baradla-barlangrendszer
Baradla-tetői-zsomboly
Béke-barlang
Danca-barlang
Esztramosi Felső Táró 2. Sz. Ürege
Esztramosi Földvári Aladár-barlang
Frank-barlang
Kopaszgaly-oldali 2. sz. víznyelő
Kossuth-barlang
Meteor-barlang
Rákóczi 1. sz. barlang
Rákóczi 2. sz. barlang
Rejtek-zsomboly
Szabadság-barlang
Szabó-pallagi-zsomboly
Széki-zsomboly
Vass Imre-barlang
Vecsem-bükki zsomboly

B) A Bakony hegységben

Acheron-kútbarlang
Alba Regia-barlang
Bongó-zsomboly
Csengő-zsomboly
Cserszegtomaji-kútbarlang
Csodabogyósbarlang
Forrás-barlang
Háromkürtő-zsomboly
Hévízi-forrásbarlang
Jubileum-zsomboly
Kórház-barlang
Lóczy-barlang
Odvas-kői-barlang
Szentgáli Kőlik
Tapolcai-tavasbarlang

C) A Budai hegységben

Bátori-barlang
Budai-várbarlang
Ferenc-hegyi-barlang
Gellérthegyi-barlang
Mátyás-hegyi-barlang
Molnár János-barlang
Pálvölgyi-barlang
Rácskai-barlang
Remete-barlang
Remete-völgyi-barlang
Róka-hegyi-barlang
Solymári ördöglyuk
Szemplőhegyi-barlang

D) A Bükk-hegységben

Anna-barlang
Balekina-barlang
Balla-barlang
Bányász-barlang
Bolhási-víznyelőbarlang
Borókás-tebri 2. sz. víznyelőbarlang
Borókás-terbi 4. sz. víznyelőbarlang
Büdös-pest
Diabáz-barlang
Diósgyórtapolcai-barlang
Fecske-lyuk
Fekete-barlang
Felső-forrasi barlang
Gyurkó-lápai-barlang
Hajnóczy-barlang

Három-kúti-barlang
Herman Ottó-barlang
Hillebrand Jenő-barlang
Istállós-kői-barlang
István-barlang
István-lápai-barlang
Jáspis-barlang
Jávorkúti-víznyelőbarlang
Kecske-lyuk
Királykúti-kúti-zsomboly
Kis-kóháti-zsomboly
Kő-lyuk
Kőrös-barlang
Létrási-vizesbarlang
Lilla-barlang
Mexikói-völgyi víznyelőbarlang
Miskolctapolcai-tavasbarlang
Nagykőmázsa-oldali-zsomboly
Nagykőmázsa-völgyi-víznyelőbarlang
Pénc-pataki-víznyelőbarlang
Pes-kő-barlang
Pongor-lyuk
Suba-lyuk
Szamentu-barlang
Szeleta-barlang
Szepesi-Láner-barlangrendszer
Szirén-barlang
Tar-kői-kőfülke
Udvar-kő
Upponyi 1. sz. kőfülke
Vénusz-barlang
Viktória-barlang

E) A Cserhát hegységben
Naszályi-víznyelőbarlang

F) A Gerecse hegységben
Angyal-forrasi-barlang
Jankovics-barlang
Keselő-hegyi-barlang
Lengyel-barlang
Megalodus-barlang
Öregkői 1. sz. zsomboly
Öreg-kői 2. sz. zsomboly
Pisznice-barlang
Szelim-lyuk
Tükör-forrasi barlang

G) A Mátra hegységben
Csörgő-lyuk

H) A Mecsek hegységben
Abaligeti-barlang
Mánfai-kőlyuk
Orfűi Vízfő-barlang
Mészégető-források-barlangja

I) A Pilis hegységben
Amfiteátrum-barlang
Kiskevélyi-barlang
Leány-barlang
Legény-barlang
Papp Ferenc-barlang
Pilis-barlang
Pilisszántói-kőfülke
Sátorkőpusztai-barlang
Strázsa-hegyi-barlang
Szoplaki-barlang
Ürömi-víznyelő-barlang

J) A Vértes-hegységben
Csákvári-barlang

K) Villányi hegység
Beremendi-kristálybarlang
Somssich hegyi 2. sz. barlang
Villányi 8. sz. barlang

Felszíni és barlangi alapszelvények:

Az ez ideig magasabb jogszabályi védelem alá vont alapszelvények mindegyike az Aggteleki-, a Rudabányai-, ill. a Szendrői-hegységben van [13/1991. (XII. 24.) KTM rendelet, helyesbítve: MK 1992. 10.]. Tájékoztató tábla (melyek egy része már eltűnt), esetenként rövid szakmai leírás ("kirándulásvezető") mutatja be a szelvényeket, az alábbiak szerint.

Bódvalenke, a műút partfala (Bódvalenkei Mészkö F.)
Bódvarákó, nyúlkertlápai felhagyott kőbánya (Bódvarákói E)
Perkupa (Szini Márta F.)
Perkupa, a felső templom mellett (Bódvaszilasi Homokkő F.)
Rakacaszend, DNy-i útbeágás (Rakacai Márvány F.)
Rudabánya, Hominoidea-lelőhely (Edelényi Tarkaagyag F.)
Szőlősardó, Bedela-kút (Nádaskai Mészkö F.)
Szőlősardó, a Bedela-kút fölötti hegyoldal (Nádaskai Mészkö F., Szőlősardói Mészkö F.) Tornaszentandrás, Kossuth u.16. mögött (Tornaszentandrás Agyagpala F., Pötscheni Mészkö F.)
Varbóc, Telekes-oldal, (Telekesoldali Complexum)
Varpóc, a Telekes-völgy 6. É-i mellékvölgye (Steinalmi, Dunnatetői, Bódvalenkei és Hallstatti Mészkö F.)

Védett alapszelvények ismertető táblával:

Edelény, Hidvégardó, Meszes, Szőlősardó (2 db), Rudabánya, Rakaca, Rakacaszend (5 db), Szendrő (2 db), Szendrőlád (5 db), Varbóc, Telekes-völgy
Valamennyi az Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság természetvédelmi kezelésében van. Néhány alapszelvény helyi (pl. fővárosi) védelem alatt áll.

Védett földtani értékek találhatóak:

- *Nemzeti parkokban*, melyek mindegyike véd fő-, vagy mellékesként földtani értékeket (elsősorban természetesen a hegyvidéki nemzeti parkok)

- *Tájvédelmi körzetekben*, melyekben fő-, vagy mellékcél a földtani értékek védelme:

Badacsonyi, Börzsönyi, Budai, Gerecsei, Hollókői, Karancs-Medves, Káli-medencei, Kelet-cserhádi, Kelet-mecseki, Keszthelyi, Kőszegi, Lázberci, Magas-bakonyi, Mátrai, Pili, Ság-hegyi, Somló, Soproni, Szatmár-beregi, Tihanyi, Tokaj Bodrog-zugi, Vértesi, Zempléni

- *Természetvédelmi területeken*, ahol kiemelt jelentőségű a földtani értékek védelme:

Abaliget-bg felszíne
Budai Sas-hegy
Csólyospálosi földtani feltárás
Darvastó, Nyirád
Dunaalmási kőfejtők
Hajósi Kaszáló és Lőszpartok
Ipolytamóci ősmaradványok
Jakab-hegy, Pécs
Melegmányi völgy, Pécs
Pálvölgyi-bg felszíne, Budapest
Pákozdi ingókövek
Rudabányai őshominoidea-lelőhely (egyben földtani alapszelvény)
Sümei Mogyorós-domb (egyben földtani alapszelvény)
Szársomlyó (Harsány-hegy), Nagyharsány-Villány
Székesfehérvári homokbánya
Szemplőhegyi-bg felszíne, Budapest
Szomolyai kaptárkövek
Tapolcai tavas-bg felszíne
Tatai Kálvária-domb
Úrkúti őskarszt (= Csárdahegy)
Várpalotai homokbánya (= Szabó-bánya)
Vértesszőlősi előember-telep
Villányi Templom-hegy

Földtani és földtani tartalmú komplex tanösvények:

Badacsonyi
Baradla (Aggtelek-Jósvafő, Tengersizem)
Boroszlán (Magas-Bakony)
Dunaalmási (megszűnt)
Lóczy-séta (Tihany)
Salgóvári (Medves)
Sas-hegyi (Budapest)
Ság-hegyi (Celldömölk)

Szársomlyói (jelöletlen, csak kiránduló füzet írja le)
Szinva (Hámor-Lillafüred)
Tatai Kálváriadomb (a földtani múzeum területén)
Tohonya - Kuriszlán (Jósvafő)

6. Felhasznált irodalom

1996. évi LIII. törvény a természet általános védelméről

Nemzeti Környezetvédelmi Program Nemzeti Természetvédelmi Alapterve 1996

KTM Természetvédelmi Hivatal kiadványai a Természetvédelmi Igazgatóságokról 1996

A védett és fokozottan védett állat- és növényfajok, barlangok folyamatosan módosított kormányrendeletei.

GELLAI Mária-BAROSS Gábor, *Földtani Közlöny* (1995) Budapest, Fejezetek és gondolatok a földtani természetvédelem kialakulásáról, tartalmáról (és mai helyzetéről), avagy a hazai földtani természetvédelem 569 éve